IKÄÄNTYMISEN TULEVAISUUKSIA 2060 - TAIDEVÄLITTEINEN ASIANTUNTIJADIALOGI UUDEN AJATTELUN LÄHTEENÄ

** Työversio**

Index

1. Esipuhe - Tulevaisuusvaliokunta

2. Tiivistelmä
   2.1 Sammanfattning på svenska
   2.2. Summary in English

3. Johdanto - Seikkula & Petäjäjärvi
4. Menetelmäkuvaus - Seikkula & Petäjäjärvi
5. Yhteenveto asiantuntijalausunnoista - kirjailija Maarit Verronen
6. Taiteelliset sisällöt
7. Yhteenveto hankkeen tuloksista - Seikkula & Petäjäjärvi
8. Laajentuva asiantuntijuus - innovaatiojohtamisen emeritaprofessori Pirjo Ståhle

9. Liitteet

3. JOHDANTO

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta käynnisti syksyllä 2020 yhdessä Taiteen edistämiskeskuksen kanssa “Ikääntyminen ja tulevaisuuden Suomi 2060” selvityshankkeen. Hankkeen tavoitteena oli muodostaa uutta ajattelua ja rohkeita visioita ikääntymisen tulevaisuuskuviin.

Tavoitteen saavuttamiseksi hankkeessa kehitetty työtapa mahdollistaa erilaisten asiantuntijuuksien yhteistyön ja keskustelun. Tässä työtavassa taide on vaikuttava tekijä. Tulevaisuusvaliokunnan perinteisen asiantuntijakuulemisen sijaan, asiantuntijoiden näkemykset kehittyvät vuorovaikutuksessa taiteen ja luovien menetelmien kanssa. Tämä tarkoittaa, että tulevaisuusvaliokunta ei kuule vain yksittäisiä asiantuntijapuheenvuoroja, vaan ikääntymisen tulevaisuuksia käsiteltiin moniäänisen asiantuntijadialogin kautta. Taidevälitteinen asiantuntijadialogi on keino muodostaa uutta ymmärrystä ja näkemyksellisyyttä.

Hankkeeseen kutsuttiin yhteensä 12 asiantuntijaa. Näistä kahdestatoista tulevaisuusvaliokunta valitsi ja kutsui kahdeksan ikääntymisen aiheiden kanssa työskentelevää asiantuntijaa kuultavaksi. Hyvinvoinnin ja osallisuuden näkökulmaa edustivat hankkeessa toimitusjohtaja Eija Sorvari Miina Sillanpään säätiöstä, Sipooon kunnan palvelujohtaja Helena Räsänen (eläkkeellä), suunnittelija Annele Urtamo Ikäinstituutista ja kehitysjohtaja Eeva Mäkinen Itä-Suomen Hyvinvointivoimalasta. Sosiaali- ja terveydenhuoltojärjestelmän, demografian, huoltosuhteen ja työvoimakysymysten näkökulmaa edustivat Väestöliiton johtaja Anna Rotkirch sekä Helsingin yliopiston professori Heikki Hiilamo. Eettisesti kestävän teknologian näkökulmaa hankkeeseen toi Teknologian tutkimuskeskus VTT:n johtava tutkija, dosentti Jaana Leikas. Humanistista näkökulmaa edusti Helsingin yliopiston väitöskirjatutkija Reima Launonen Filosofian Akatemiasta.

Taiteen edistämiskeskus kutsui hankkeeseen neljä eri alan ammattitaiteilijaa: performanssitaiteilija Artor Jesus Inkerön, runoilija Harry Salmenniemen, esitystaiteilija Juha Valkeapään sekä kuvataiteilija Nina Vatasen.

Kahdeksalta mainitulta asiantuntijalta pyydettiin hankkeen aluksi kirjallinen lausunto vaihtoehtoisista tulevaisuuskuvista ikääntyvästä Suomesta vuonna 2060. Hankkeen ensimmäisessä, lokakuussa 2020 järjestetyssä työpajassa, asiantuntijat keskustelivat näiden lausuntojen pohjalta. Keskustelu tallennettiin ja hankkeen neljä taiteilijaa saivat sekä lausunnot että tallenteen materiaaleikseen. Heitä pyydettiin hyödyntämään tätä materiaalia oman, itsenäisen ja vapaan tulkinnan luomiseksi ikääntymisen tulevaisuuksista. Hankkeen jälkimmäisessä, maaliskuussa 2021 järjestetyssä työpajassa, olivat läsnä kaikki 12 asiantuntijaa ja taiteilijaa. Työpajassa taiteilijat esittelivät omat taiteelliset tulokulmansa ikääntymisen tulevaisuuksiin.

Nämä taiteelliset esitykset eivät olleet valmiita taideteoksia vaan niiden aloitteita. Ne toimivat asiantuntijoiden ja taiteilijoiden yhteiskeskustelun edistäjinä ja tarjosivat siten ryhmälle mahdollisuuden tunnistaa keskeisimpiä havaintoja ikääntymisen tulevaisuuksista. Näiden löydösten pohjalta kirjoitettiin tulevaisuusvaliokunnalle jätetty lausunto keskeisistä näkökulmista ikääntymisen tulevaisuuksiin. Lausunto esiteltiin tulevaisuusvaliokunnalle 16.4.2021.

Tämä julkaisu esittelee hankkeessa kehitetyn taidevälitteisen asiantuntijamenetelmän, hankkeessa muodostuneet asiantuntija- ja taiteelliset sisällöt sekä prosessin kautta muodostuneet yhteiset löydökset. Kutsuimme kaksi hankkeen ulkopuolista näkemystä mukaan kattavamman sisältö- ja menetelmäanalyysin luomiseksi. Kirjailija Maarit Verronen sai tehtäväkseen lukea kahdeksan asiantuntijan lausunnot ja kirjoittaa niistä keskeisimpiä löydöksiä esittelevän koonnin oman taiteensa keinoin. Viimeisessä luvussa innovaatiojohtamisen emeritaprofessori Pirjo Ståhle pohtii hankkeen kautta laajentuvan asiantuntijuuden merkitystä tulevaisuuden Suomelle.

Menetelmän kehittäjinä ja hankkeen toteuttajina toimivat Taiteen edistämiskeskuksen Taiteilijan asiantuntijuuden ja välittäjätoiminnan kehittämisohjelman läänintaiteilijat Krista Petäjäjärvi ja yhteiskuntatieteiden tohtori Aura Seikkula. Tehtävänämme oli kehittää ja toteuttaa prosessi, joka vastaisi tulevaisuusvaliokunnan tiedontarpeisiin ja mahdollistaisi taidevälitteisen asiantuntijadialogin kautta syntyvän näkemyksellisyyden ikääntymisen aiheeseen.

Yhteiskuntamme on riippuvainen enenevässä määrin sen kyvystä sisällyttää luovaa osaamista erilaisten haasteellisten ongelmien käsittelemiseen. Kestävät ratkaisut syntyvät asiantuntijuuksien moninaisuudesta ja tulokulmien diversiteetistä. Hanke ja sen tulokset osoittavat, että asiantuntijuuksien moninaisuus, taiteellinen ajattelu, menetelmällisyys ja arvokas konteksti ovat elementtejä, joita tarvitaan uusien ratkaisujen tavoittamiseksi. Hanke on kuin spektri, jonka ytimessä muodostuvaa kantavaa ajatusta jaetaan ulospäin. Uskomme hankkeen käytännönläheiseen, moniäänisyyttä mahdollistavaan työtapaan. Luova, taidevälitteinen asiantuntijadialogi synnyttää uutta ajattelua valiokuntatyön arvokkaassa konteksissa.

9.2.2022 Helsingissä,

Aura Seikkula & Krista Petäjäjärvi

4. MENETELMÄKUVAUS: TAITEEN LÄPI KATSOMINEN

Hankkeen tavoitteena oli hyödyntää moniäänistä, taidevälitteistä asiantuntijadialogia ja mahdollistaa yksittäisten asiantuntijanäkökulmien sijaan yhteisesti muodostuvaa näkemyksellisyyttä ikääntymisen tulevaisuuteen. Ideana oli tarjota tulevaisuusvaliokunnan perinteisen asiantuntijakuulemisen rinnalle työtapa, jossa asiantuntijoiden näkemykset kehittyisivät vuorovaikutuksessa taiteen ja luovien menetelmien kanssa.

Hankkeen työtapa on osa laajempaa yhteiskunnallista kehityskulkua, jossa taide ja taiteilijan asiantuntijuus tulee osaksi kehittämistä ja innovointia. 2020-luvun moninaisten ongelmien ratkaisussa tarvitaan monialaista näkemyksellisyyttä. Taide ja taiteilijat laajentavat asiantuntijakeskustelun mahdollisuuksia sekä mahdollisia lähestymistapoja ja purkavat siten ajattelun rajoitteita. Taide ja taiteilijat edustavat yhteiskunnan luovaa ydintä ja osaamista. Taide mahdollistaa yksilöllisen kohtaamisen universaalien kysymysten äärellä ja siten uutta ajattelua.

Taiteen edistämiskeskuksen Taiteilijan asiantuntijuuden ja välittäjätoiminnan kehittämisohjelman (2018-2022) tavoitteena on vahvistaa taiteilijan mahdollisuuksia toimia erilaisissa yhteiskunnallisen kehittämisen konteksteissa ja lisätä ymmärrystä taiteesta keinona tavoittaa uutta ajattelua ja merkityksellisyyttä. Petäjäjärven ja Seikkulan kehittämän menetelmän tarkoituksena oli löytää paras mahdollinen työtapa, joka tuottaa uutta ajattelua taidevälitteisesti. Hankkeen konteksti muotoutui valiokunnan esittämien tavoitteiden, aikajänteen ja hankkeen taloudellisten rajoitteiden kautta. Taiteen läpi katsomisen menetelmää on kokeiltu eri asiantuntijayhteyksissä ennen valiokuntatyötä ja sen jälkeen, mutta tässä toteutusmuodossaan se on ainutlaatuinen.

4.1. Taiteen merkitys työskentelylle

Taide on jaettu kokemus. Se luo uusia maailmoja ja ennennäkemättömiä ratkaisuja. Siksi taiteellinen ajattelu ja työ toimivat haasteellisissa, ratkaisuja hakevissa ympäristöissä. Vallitsevassa murroksessa yhteiskunnalla ja sen yhteisöillä on suuri tarve uutta luovista menetelmistä.

Hankkeen menetelmässä keskeisenä lähtökohtana on Seikkulan yhteiskuntatieteiden väitöskirjan *The curatorial épistémè : an epistemological concept analysis on the meaning creating agency in arts* esittelemät tulokset taiteen tietoa tuottavasta erityisluonteesta. Seikkulan tietoteoreettinen tutkimus määrittelee taiteen tiedollisia erityispiirteitä tuoden ne laajemman filosofisen keskustelun piiriin niin tiedosta kuin tiedon luonteesta. Keskeisintä on taiteen ja sen tekemisen ymmärtäminen merkitystä tuottavana toimijuutena. Seikkulan mukaan kuratointi – ja taiteen kautta uuden tiedon tuottaminen – on merkitystä tuottavaa toimijuutta. Kuraattori luo taiteelle, ja tässä tapauksessa myös asiantuntijuudelle, tiedollisen horisontin, joka tekee sisällöstä saavutettavaa.

Hankkeen menetelmä tasavertaistaa asiantuntijuuden – tässä tapauksessa niin lausunnot kuin taiteelliset sisällöt. Asiantuntijoiden tuottamat ajatukset, analyysit, tekstit ja taideteokset asettuvat vastavuoroiseen, merkitystä tuottavaan suhteeseen. Asiantuntijuus ja taide samanvertaistuvat sisällöllisesti uutta ajattelua ja näkemyksellisyyttä luovaksi kokonaisuudeksi. Nämä sisällöt ja näkemykset tuodaan yleisösuhteeseen, jolloin pääsy sisältöihin avautuu erilaisille sidosryhmille. Hankkeessa tämä yleisösuhde tapahtuu tulevaisuusvaliokunnan kuulemisen ja julkisen näyttelytoiminnan kautta. Taiteilijat työstävät teosaihionsa esitettävään muotoon. Yleisösuhteen kautta muodostuu uusia yhteyksiä ja merkityksiä. Siten niiden äärellä voi syntyä jälleen uusi kerros merkityksiä ja uutta ajattelua.

Hankkeessa asiantuntijuuden fasilitointi ei ole vain selektiivinen valintaprosessi vaan monialaista asiantuntijuutta ymmärtävää uuden tiedon mahdollistamista. Menetelmän kautta muodostuu edellytykset monialaisesti syntyvälle, uutta luovalle ja vaikuttavalle ajattelulle. Kuraattorilla on kykyä ennakoida kutsuttavien asiantuntijoiden näkemyksellisyyden ja yhteisajattelun sisältämää potentiaa. Kuraattori tunnistaa suhteiden, dynamiikan ja yksittäisten kontribuutioiden mahdollisia yhteisvaikutuksia.

Kuratoitu prosessi luo asiantuntijalle vapautta tämän ammattiroolin mahdollistaman asiantuntija-ajattelun tietämisen ja tiedon esittämisen tapoihin. Taiteelle prosessi muodostaa merkityksellisen kontekstin, jossa teos siirtyy kokemuksellisesta merkityksestä tietoa tuottavalle tasolle.

4.2. Taidevälitteisen asiantuntijadialogin eteneminen

Taidevälitteisen asiantuntijadialogin keinoin on mahdollista käsitellä moninaisia erilaisia aiheita. Menetelmän prosesseissa hankkeelle asetetut sisältötavoitteet, aikajänne ja taloudelliset rajoitteet määrittelevät muotoa, mutta niiden yhteisiä nimittäjiä on

1. vahvistaa luovaa tulevaisuusajattelua monialaisen asiantuntijadialogin ja taiteen keinoin;
2. muodostaa yhteistyömalleja, joissa tavoitellaan näkemyksellisyyttä tasavertaisesti eri alojen asiantuntijoiden kanssa ja prosessiin liittyvien taideteosten kautta,
3. tehdä monialaisia yhteistyöprosesseja, niissä syntyneitä sisältöjä ja taideteoksia näkyväksi erilaisille yleisöille ja näin innostaa ja tartuttaa toimintamallia eteenpäin.

Keskeistä taidevälitteisessä asiantuntijadialogissa on dialogityön periaatteiden arvostaminen. Dialogin kautta tuotetaan ymmärrystä toisten näkemyksistä ja luodaan merkityksiä toiminnan kohteena oleville asioille. Dialogissa jokaisen osallistujan näkemys on yhtä arvokas ja saa yhtäläisen merkityksen. Käytännössä tämä tarkoittaa, että monialaisen asiantuntijakeskustelun mahdollistamiseksi fasilitaattori kiinnittää erityistä huomiota tasavertaisen tilan luomiseen. Fasilitaattori pyrkii jakamaan aikaa ja tilaa tasapuolisesti eri osallistujien kesken, eikä pyri tulkitsemaan keskustelussa esiin nousseiden sisältöjen arvoa tai kiinnostavuutta. Keskeistä on, että keskustelussa esiintyneitä näkökulmia käsitellään mahdollisimman tasavertaisesti.

4.2.1. Prosessirakenne

I. Hankkeen lähtökohdan muodosti kahdeksan tulevaisuusvaliokunnan kutsuman asiantuntijan kirjottamat skenaariot ikääntymisen tulevaisuuksista. Nämä skenaariot edustivat kunkin asiantuntijan omaa lähestymistapaa ja erityistä asiantuntijuutta ikääntymisen tulevaisuuden käsittelemiseksi.

II. Asiantuntijalausuntoja käsiteltiin hankkeen ensimmäisessä hybridinä toteutetussa työpajassa lokakuussa 2020. Asiantuntijat esittelivät omat lausuntonsa, jotka toimivat pohjamateriaalina keskustelulle. Keskustelua edistettiin taidekuvaston keinoin. Keskustelua käytiin teoskuvien äärellä potentiaalisia utopioita ja dystopioita vapaamuotoisesti pohtien.

III. Hankkeen neljä taiteilijaa saivat materiaaliksi asiantuntijalausunnot sekä ensimmäisen työpajan nauhoitetun ja litteroiden keskustelun. Heitä pyydettiin

hyödyntämään materiaalia oman, itsenäisen ja vapaan tulkinnan luomiseksi ikääntymisen tulevaisuuksista.

IV. Hankkeen jälkimmäisessä maaliskuussa 2021 järjestetyssä työpajassa olivat läsnä kaikki asiantuntijat ja taiteilijat. Osassa työpajasta oli myös läsnä tulevaisuusvaliokunnan jäsenet. Tässä työpajassa esitettiin neljä taiteellista tulokulmaa ikääntymisen tulevaisuuteen. Taideteosten pohjalta asiantuntijat ja taiteilijat keskustelivat yhdessä eteenpäin, tunnistaen ryhmälle kaikista keskeisimpiä havaintoja ikääntymisen tulevaisuuksista.

V. Jälkimmäisestä työpajasta tehty tallenne ja litterointi toimivat taustamateriaaleina lausunnolle, joka jätettiin tulevaisuusvaliokunnalle.

Prosessirakennetta suunniteltaessa kiinnitettiin erityistä huomiota aikajänteeseen. Tarvittiin riittävästi aikaa, että asiantuntijalausunnot ja näiden pohjalta muodostunut keskustelutallenne voisi toimia taiteellisen työskentelyn lähtökohtana. Toisaalta aikajänne ei voisi olla liian pitkä, vaan oli tärkeää että prosessi piti otteessaan kaikkia sen osallistujia.

Toinen huomioitava seikka oli tapa, jolla prosessissa syntynyttä sisältöä käsiteltiin. Molemmista työpajoista tuotettiin tallenne ja keskustelun litterointi. Näiden kautta oli mahdollista palata sisältöihin, ymmärtää aiheita jotka nousivat toistuen keskusteluissa pintaan ja luoda jäsennystä siitä, mitkä aiheet muodostivat asiantuntijakeskustelun ytimen.

4.3. Tulosten muodostuminen

Hankkeen tulokset eivät rakennu toistamalla yksittäisiä asiantuntijalausuntoja tai taideteosten sisältöjä, vaan kirkastavat ikääntymisen tulevaisuuksista yhteisiä, työryhmälle toistuvia ja olemukseltaan perustavanlaatuisia havaintoja ikääntyvän yhteiskunnan uhista ja mahdollisuuksista. Ikääntyminen tulevaisuudessa on aiheena monisyinen ja aihetta on mahdollista lähestyä lukuisista eri näkökulmasta, joista jokainen on tarpeellinen ja arvokas. Tämän hankkeen puitteissa kirjoitetut asiantuntijalausunnot käsittelivät aihetta mm. palveluiden, teknologian, osallisuuden, toimijuuden, onnistuneen vanhenemisen, syntyvyyden, sosiaalisten- ekologisten ja taloudellisten vaikutusten näkökulmista.

Yksi hankkeen tuloksista on asiantuntijakuratoinnin prosessin avaaminen laajemmalle yleisölle. Hankkeessa syntyvää toimintamallia ja kokemusta analysoidaan asiantuntijuuden

kuratoinnin näkökulmasta, josta toimitetaan hankkeen päätteeksi oma julkaisunsa. Julkaisun tavoitteena on tehdä asiantuntijakuratointia ymmärrettäväksi tämän hankkeen käytännön toteutusten kautta ja innostaa erilaisia toimijoita monialaiseen, eri asiantuntijuuksia kokoaviin yhteistyömuotoihin.

4.4. Asiantuntijoiden kokemuksia menetelmästä

Asiantuntijat ja taiteilijat summasivat ajatuksiaan kokemuksesta menetelmätyöpajan viimeisessä osiossa. Osallistujat kokivat yleisesti päässeensä työskentelemään täysin uudella, omaa ajattelua ja työskentelyä moninaistavalla tavalla.

REIMA LAUNONEN "*Tää on ollut hyvin mielenkiintoinen [prosessi]. –Upeeta, että tässä on uskallettu rikkoa perinteistä kaavaa. Tämä on tuntunut tosi mielenkiintoiselta. Ainoa mikä mua harmittaa, että olisi ollut niin paljon mahtavampi kun tänäänkin oltaisiin päästy yhdessä samaan tilaan. Aina hirveän fragmentaarista tämä keskustelu, mullakin olisi ollut vaikka mitä kommenttia, olisin halunnut puhua Heikille tai Juhalle. Se on tosi vaikea etäkautta. Tosi mukava päivä, mutta pikkasen jäi harmittamaan, ettei päästy samaan tilaan.*"

ANNELE URTAMO "*Ihan huikea ja hieno kokemus. Olen todella iloinen, että olen saanut olla tässä mukana. Antoisa prosessi kaikkinensa. Todella paljon uusia näkökulmia, tämä yhteistyö tällä tavalla eri alojen asiantuntijoiden kanssa ja tämä taiteen yhdistäminen on ollut ihan loistava avaus tähän ja uusi näkökulma tällaiseen aiheeseen. Koen, että olen oppinut itse paljon. Tämä on ollut todellakin hieno juttu.*"

EEVA MÄKINEN "*Tämä [prosessi] on ollut vähän jännittävää, koska te ette ole antaneet etukäteen meille paljon tietoa. Tää on ollut kiinnostavaa ja mukava huomata, kuinka eri aloilta tulevat ihmiset pystyvät yhdessä luomaan uutta yhteistä näkemystä. Ehdottomasti minulle haastavinta on ollut se, että olen siinä välimaastossa, oon itsekin taidealan ihminen. Olen tässä vähän niin kuin tuplaroolissa, asiantuntijana ja taitelijana. Tämä on ollut mielenkiintoista. Siksi en ole tuonut vahvasti esiin sitä taidetta ja kulttuuria, että mä en halua sitä mun oman ammatin kautta niin vahvasti korostaa. Hyvä, kiinnostava prosessi. Nyt vain odotetaan minkälaiset lopputulokset te saatte tästä meidän keskustelusta koottua.*"

HELENA RÄSÄNEN "*Tämä on ollut opettavainen, mä olen oppinut paljon. Aina voi oppia ja olen omia ajatuksiani veivannut edestakaisin ja olen kiitollinen, että olen mukana saanut olla. Aina voi ja täytyy olla nöyrä myös niille omille ajatuksille. Ehkä mä en ole tuota huomannutkaan, että toi olikin hyvä pointti, kiitos kaikille ryhmäläisille.*"

HEIKKI HIILAMO "*Tää prosessi on ollut todella kiinnostava ja tuulettanut omia ajatuksia. Jos ei muuta, niin siihen ainakin pysähtynyt, että miten on oman professiofakkiajattelunsa vanki. Ehkä niitä vankilan portteja ja kaltereita on tullut jonkin verran kalisteltua, että siinä mielessä ollut kyllä jonkin verran hedelmällinen ja kiinnostava prosessi, kiitos teille kaikille.*"

JAANA LEIKAS "*No mä olen kiitollinen, että olen saanut olla tässä, ja täytyy myöntää, että on ihana olla aina itseään parempien ihmisten seurassa. Olen oppinut paljon. Aluksi sen – mähän olen ollut molemmissa näissä etänä, terveisiä vaan täältä Mansesta – aluksi ehkä ensimmäisen kerran jälkeen tuntui siltä, että okei meitä on näin paljon eri alan ihmisiä koolla, mutta puhutaanko me kaikki kuitenkin ikäihmisten hyvästä elämästä ja arvostuksesta ja vähän sitä samaa puhetta mitä kaikissa ikääntymisen seminaareissa ollaan viimeisen kymmenen vuoden aikana kuultu. Kärjistetysti sanottuna.*

Mutta tämä päivä käänsi vähän mun ajatusta, sain paljon uutta, varmasti osittain myös tän taiteen ja ilmaisun kautta, mutta myös sen kautta, että selvästi myös me asiantuntijat lähdettiin pohtimaan vähän eri tavoilla. Ja niin kuin sanottu, miten ne on aukikirjoitettu ne ajatukset. Kiitos kovasti, että sain olla mukana, on ollut ihan huippua."

EIJA SORVARI "*Kyllä mun on sanottava sama mitä muutkin on sanoneet, että tämä on ollut todella mielenkiintoista ja opettavaista ja myös innostavaa. Sillä tavalla innostavaa, että ainakin henkilökohtaisesti mulle tämä on ollut koronavuoden huippujuttu. Kun muuten ikävä kyllä etätyömaailmassa vähän semmoisessa putkessa eletään ja kohtaamiset, oli ne millaisia tahansa, niin tässä jopa tämä etänä kohtaaminen on antanut huomattavasti. Jollain lailla sen yhdistäminen, että sä tapaat monella tavalla ajattelevia ihmisiä, joilla on jotain annettavaa, ja sä saat itsekin jotain silloin lähtemään liikkeelle. Erityisesti tämä aamupäivä, kai se on tämä kulttuurin puute joka vielä aiheutti tämän, että ensimmäinen tunti oli mun mielestä hengästyttävän ihana ja mielenkiintoinen ja upea. En voi muuta kuin ihmetellä sitä lahjakkuutta, mikä eri alojen taiteilijoilla on tuottaa tästä asiasta näin monenlaista ja monella tavalla ilmaistua taidetta. Kiitos siitä. Niihin varmaan vielä mielessäni palaan myöhemminkin.*"

5. MAARIT VERRONEN: KOHTI VIISAITA VALINTOJA - YHTEENVETO ASIANTUNTIJALAUSUNNOISTA

Otteita Maarit Verrosen tekstistä

Satunnainen ikääntymisharrastaja (56 v.) sai toisen koronajoulun 2021 alla eteensä oheisen nipun asiantuntijalausuntoja harrastuksensa aiheesta ja sukelsi teksteihin nähdäkseen mitä on edessä. Pelkoa ja surkeutta, joista eutanasiavelvoite vapauttaa; upeaa omannäköistä elämää terveenä vähintään vuoteen 2060 – vai jotain aivan muuta?

Tutkimusjohtaja Anna Rotkirch toteaa fundamentaalisen asian: ikääntyminen on toivottua, vanhaksi eläminen on etuoikeus. Vauraissa ja onnellisissa korkean koulutustason maissa on korkeampi elinajanodote ja ihmiset pysyvät terveempinä kuin köyhissä ja kurjissa matalan koulutustason maissa.

Lisääntyykö eriarvoisuus, kun jo vanhastaan vauraista ja korkeasti koulutetuista sukulaisista oli enemmän hyötyä kuin köyhistä ja matalasti koulutetuista, ja nyt vielä vauraat ja korkeasti koulutetut saavat enemmän lapsia? Miten käy tulevaisuuden perheettömien vanhusten, jos verkostoja ei ole, ja jos sukupolvien välinen solidaarisuus rapautuu? Nuoremmilta sukupolvilta siirtyy yhä enemmän varoja eläkkeisiin ja vanhusten terveysmenoihin, kun taas lasten ja nuorten koulutukseen ja perhe-etuihin käytetty raha vähenee ikäluokkien pienentyessä. Näin tapahtuu ensimmäistä kertaa ihmiskunnan historiassa. Syntyykö tästä häiritseviä jännitteitä? Väestön sosiaaliset suhteet muuttuvat – miten se vaikuttaa ihmisten hyvinvointiin?

Ikääntyneiden, kuten kaikkien muidenkin, hyvän elämän tärkeä edellytys on mahdollisuus olla aktiivinen toimija. Mielekäs ja motivoiva aktiivisuus lähtee yksilöstä itsestään, hänen tarpeistaan ja toiveistaan, mutta ulkoiset olosuhteet voivat sitä vahvistaa tai nujertaa. Tämän hetkein suurin haaste on ilmastonmuutos, jonka käsittelyyn eläkeikäisillä ihmisillä olisi paljon annettavaa. Osataanko heidän kokemustaan ja osaamistaan hyödyntää riittävästi – ja niin, että hyödyntäminen ei muutu hyväksikäytöksi?

Unelmaskenaariossa yhteiskunta asettaa tavoitteeksi ekologisen ja inhimillisen kestävyyden. Työelämä muuttuu mielekkäämmäksi, työtä jaetaan uudella tavalla, ihmisten erilaiset elämäntilanteet huomioidaan paremmin. Hyvinvointi ja tasa-arvo lisääntyvät, ihmiset pysyvät terveinä ja jatkavat mielellään pitkään työntekoa, opiskelua, vapaaehtoistoimintaa. Kansanterveys ja kansantalous kukoistavat. Painajaisskenaario on tämän kaiken vastakohta. Kilpailua korostetaan yhteistyön ja inhimillisyyden sijaan, työelämä ja yhteiskunta jakautuvat voittajiin ja häviäjiin. Poliittiset levottomuudet lisääntyvät, samoin päihteiden käyttö ja muu todellisuuspako. Toimintakykyiset vanhuusvuodet vähenevät; eutanasia on sallittu ja se houkuttelee monia.

Vaikka skenaariot siis eivät sellaisinaan toteutune, ne ilmaisevat nykyhetken toivoja ja pelkoja ja ehkä vähän näyttävät suuntaa kohti viisaita valintoja. Miten päästä siihen, että kaikkien elämällä olisi merkitystä läpi koko elämänkaaren?

6. TAITEELLISET SISÄLLÖT

Taiteilijat hyödynsivät työskentelyssä syntynyttä aineistoa, mm asiantuntijoiden lausuntoja ja työpajan tallennetta omaa työskentelyään vastaten. Heidän työnsä tavoite ei ollut kuvittaa tai visualisoida kyseisiä aineistoja, vaan ajatella ja työstää siitä esiin nousevia aiheita, kysymyksiä ja näkemyksiä, ja siten muodostaa itsenäisiä, luovia tulkintoja ikääntymisen tulevaisuuksiin. Hankkeeseen osallistuvat taiteilijat ovat

I. Artor Jesus Inkerö
II. Harry Salmenniemi
III. Juha Valkeapää
IV. Niina Vatanen

Taiteilijat kertovat kokemuksistaan videohaastattelussa:.
video 7 min QR-koodilla
https://drive.google.com/file/d/11nPB-K7EjobjnFg8_3gzKVtPeDAK4DdF/view?usp=sharing

I. ARTOR JESUS INKERÖ

käyttää teoksissaan usein videota ja valokuvaa. Inkerön pitkäaikainen kehollinen projekti pyrkii muuttamaan hänen kehonsa vastaamaan nykyajan miehisyyden arkkityyppiä. Itse teokset käsittelevät valtaa ja hallintaa sekä turvallisuutta ja etuoikeutta. Hankkeessa Inkeröä haastoi asiantuntijuus, sen muotoutuminen ja siihen liittyvät valta-asemat. Työskentelyn esiin nostamista ajatuksista Inkerö koosti esityksen tulevaisuusvaliokunnalle.

Inkerö kertoo työskentelystä: *Tästä jää tosi paljon käteen, tää on mun mielestä prosessina opettavainen, mikä on heitetty monta kertaa, mutta musta myös tuntuu että tää jättää jäljen muhun. Ehkä se on se.*

Artor Jesus Inkerön esityksen tallenne
https://drive.google.com/file/d/1qfS5RJkVYP6KyPYJuiRyXuLMIhkoZfwN/view?usp=sharing

II. HARRY SALMENNIEMI

kuuluu suomalaisen nykykirjallisuuden omaperäisimpiin tekijöihin. Hän on julkaissut viisi runoteosta sekä arvostelijoiden säröttömän kiitoksen osakseen saaneet novellit - Uraanilamppu (2017), Delfiinimeditaatio (2019), Uhrisyndrooma (2020) ja Asiakaskoralli (2021). Salmenniemi on toiminut runouslehti Tuli&Savun päätoimittajana ja runouskustantamo Poesian toimittajana. Kirjojen lisäksi Salmenniemi tunnetaan taiteidenvälisistä yhteistöistään. Hän on saanut lukuisia palkintoja, ja hänen tekstejään on käännetty useille kielille.

Salmenniemi kertoo työskentelystä: *Tää on ollut kiinnostava [prosessi]. Ylipäätään olen ollut kiinnostunut poikkeavista prosesseista myös tietyssä kokeellisesta yhteiskuntatieteestä, ja itseasiassa haluaisin korostaa tässä sitä, että se on vähän jännäkin, että taiteilijat on erillisinä tällaisista hankkeista, tämä on niin täysin ainutkertaista. Jos ajattelen omaa elämänhistoriaani, niin olen istunut Reiman kanssa samoilla luennoilla aika paljon Helsingin yliopistolla filosofian laitoksella ja aika pienestä oli kiinni, etten itse jäänyt tekemään sinne väitöskirjaa. Oikeastaan siitä, että kirjailijan kutsumus oli hivenen voimakkaampi.*

Mutta mä ajattelen, että tässä on monta ihmistä paikalla, jotka voisi ihan hyvin tehdä tätä mun työtä ja toisaalta pikkuisen erilaisella urapolulla mä saattaisin olla joku muu tässä ruudukossa. Eli tässä mielessä on jännää, että taiteilijana voi eriytyä niin kauas esimerkiksi siitä peruskoulutuksessa, joka mulla valtiotieteen maisterina on.

Harry Salmenniemen novelli 60-100 äänitiedostona ja liitteenä tekstinä https://drive.google.com/file/d/1Sp1ENWX7nd89mlLb8IwQSFnF-XRxORRo/view?usp=sharing

III. JUHA VALKEAPÄÄ

on äänitaiteilija ja esityksentekijä. Uransa aikana hän on luonut erimuotoisia, -kuuloisia ja -näköisiä teoksia eri puolilla maailmaa. Hänen taiteensa keskeiset elementit ovat ääni, läsnäolo, leikillisyys, improvisointi ja suhde yleisöön. Valkeapää ajattelee että taide on antamista ja jakamista. Konkreettisimmillaan se ilmenee ruokana, jota hän on laittanut monissa esityksissään. Pitkäaikaisinta teostaan,

Äänimuotokuvia, Valkeapää on tehnyt vuodesta 1998, ja yhä ne ovat haaste. Joskus Valkeapää ajatteli että taidetta voi tehdä vain rakkaudesta ja kuolemasta ja nimen omaan ihmiseen liittyvästä rakkaudesta ja kuolemasta. Viime vuosina hän on usean muun taiteilijan tavoin laajentanut teostensa maastoa ihmisestä toisiin eläimiin ja elolliseen ja elottomaan ympäristöön.

Aihe valitsee muodon: Valkeapää ajattelee ääni- ja esityslähtöisesti mutta jos teos vaatii veistämään kolmemetrisen puu-ukon, hän veistää sellaisen, ja jos pitää kirjoittaa kirja, hän kirjoittaa kirjan. Hänellä on myös tapana tehdä samasta aiheesta monta teosta. Valkeapää pitää tee-se-itse-estetiikasta, omin käsin tekemisestä. Hän on tehnyt lukuisia sooloteoksia mutta ehkä aivan yhtä monta teosta yhdessä toisten kanssa.

Valkeapää kertoo työskentelystä: *Tämä on ollut haastava, tietysti kaikki prosessit on haastavia. Mä olen tehnyt hirveän paljon yhteistyötä taiteilijoiden kanssa ja jonkin verran myös ei-taiteilijoiden kanssa. Tässä toki aihe tuli ulkoa annettuna. Mikä tässä oli minusta kivaa, että periaatteessa me kaikki tehdään samaa teosta, mutta kaikki tehdään sitä rinnakkain, ja jossain siellä ne yhdistyy. Mä unelmoin aina semmoisesta esityksestä jossa on paljon tyyppejä, ja ne kaikki duunailee ihan omia asioitaan yhtä aikaa samassa tilassa, mutta niin kuin itsekseen. Tässä on ollut se sama.*

Juha Valkeapään tallenne esityksestä:
https://drive.google.com/file/d/1RFpAde6MRRIXCvXhxS2Q7-2cTJ3YNdOe/view?usp=sharing

IV. NIINA VATANEN

työskentelee valokuvan, tekstin, arkistojen ja installaatioiden parissa. Hänen työskentelynsä tuloksena syntyi museoarkistoihin pohjautuva, työnimellä **1:100** kulkeva teos. Se muodostaa eräänlaisen aikajanan, joka kuvaa sataa vuotta. Vatanen kertoo teoksestaan ***1:100*** näin: *Aikaan liittyvät kysymykset ovat olleet työskentelyni keskiössä jo pitkään. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan käynnistämän hankkeen tiimoilta aloin työstämään talvella 2021 uutta teoskokonaisuutta. Teoksen taustana toimivat eri alan asiantuntijoiden valiokunnalle tekemät lausunnot, jotka käsittelivät ikääntymiseen liittyviä tulevaisuusvisioita. Näiden lausuntojen lisäksi teoksen innoituksena toimivat henkilökohtaiset kokemukseni sekä pitkäaikainen kiinnostukseni ajallisuutta koskeviin kysymyksiin.*

Sata vuotta on ikä, jonka yhä useampi 2000-luvulla syntyneistä lapsista voi saavuttaa. Teoksen nimi 1:100 viittaa paitsi tähän ihmisen saavutettavissa olevaan ikään, mutta myös mittakaavaan, jolla tarkastelen aikaa. Teoksessa kulkee rinnakkain useita eri aikatasoja: kronologisesti etenevän teossarjan kuvat eivät edusta vain jotain tiettyä aikakautta, vaan eri ajoissa elävät tai eläneet yksilöt muodostavat yhtenäisen jatkumon asettuessaan aikajanalle rinnakkain. Teoksen avulla havainnoin ajallisuutta, kasvua, muutosta, ruumiin hajoamista sekä elämää ja kuolemaa niin ihmisen kuin vaikkapa puun tai eläimen näkökulmasta. Viimeaikaisissa näyttelyissäni olen yhdistänyt kokeellisesti valokuvaa, tekstiä, ääntä, arkistomateriaalia, liikettä sekä veistoksellisia elementtejä. Nyt valmisteilla olevassa sataosaisessa teoskokonaisuudessa yhdistelen erilaisia lähteitä itse kuvaamastani materiaalista arkistomateriaaliin sekä muihin dokumentteihin.

Teossarjan jokainen kuva/teksti/video/esine kuvastaa yhtä vuotta janalla. Yhtä vuotta voi edustaa esim. lähikuva käsistä tai kasvoista, kuulokkeista kuuluva sydämen syke tai heijastava pinta, josta voi peilata itseään tietyssä iässä. Valokuvista vedostan pimiössä käsin uniikkeja kappaleita vanhentuneille mustavalkopapereille. Ylijäämä papereiden käyttö on paitsi ekologinen valinta, mutta vanhentuneiden paperien omanlainen sävymaailma tuo teokseen myö s uuden ajallisen kerroksen. Tarkoituksenani on myöhemmin liittää osaksi teosta myös tilaustyönä teetettyjä tekstejä eri aloja edustavilta ihmisiltä kuten esim. kosmologilta tai runoilijalta.

Vatanen kertoo työskentelystään: *Tietenkin haluan yhtyä tähän ylistyskuoroon. Olen tehnyt aiemmin toisten taiteilijoiden kanssa vähän eri muotoisia yhteistyöprojekteja, mut tällainen on ihan uudenlainen tapa, että en ole koskaan tällaisessa ryhmässä ollut mukana. Se on tosi mielenkiintoista, kaikkien erilaisten näkökulmien yhdistäminen. Mä huomasin, että mulle tuli hirveästi kysymyksiä. Ehkä pienen mittakaavan kysymyksiä ja pohdinkin sellaista, että lähestyin aihetta aika itsekeskeisesti tai että mietin oman elämäni kautta, että olenko mä elossa, onko mun läheiset elossa. Mulle oli vaikea nähdä sinne vuoteen 2060. Se ehkä selittää myös miksi mä tein tällaisen aikajana, koska jotenkin taiteilijan työn kautta olen opetellut niin paljon sellaista hetkessä elämistä ja siinä olemista, niin mä en tavallaan halua ajatella liikaa sinne tulevaisuuteen, vaan enemmän olla siinä hetkessä.*
Niina Vatasen teosesittely Video 9,27min
https://drive.google.com/file/d/1ZrM6toVEMJkR68aZAx5YIcnu_5a1lodq/view?usp=sharing

7. YHTEENVETO HANKKEEN TULOKSISTA

Hankkeen ensisijaisena tavoitteena on luoda Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan tarpeisiin uutta näkemyksellisyyttä ikääntymisen tulevaisuudesta Suomessa vuonna 2060. Tulokset muodostuivat hankkeessa syntyneen taidevälitteisen asiantuntijadialogin kautta. Keskustelun rakennusaineina toimi kahdeksan asiantuntijan erilliset lausunnot ja neljän taiteilijan taiteelliset aihiot. Työryhmässä muodostunut näkemyksellisyys ikääntymisen tulevaisuuteen muodostui näistä yhteensä kahdestatoista erillisestä elementistä, mutta ei ole yhtä kuin nämä yksittäiset näkökulmat.

Tämä yhteenveto ei esittele kaikkia hankkeen näkökulmia ikääntymisen tulevaisuuksista. Se nostaa esiin keskeisiä kysymyksiä, teemoja ja sisältöjä, jotka eivät enää toista yksittäisiä asiantuntijalausuntoja tai taideteoksia, vaan kirkastavat työryhmälle yhteisiä, keskusteluissa toistuvia ja olemukseltaan perustavanlaatuisia havaintoja ikääntyvän yhteiskunnan uhista ja mahdollisuuksista.

Ikääntymisen tulevaisuudet määrittyvät kiihtyvien globaalien kriisien varjostamana. Digitalisaatio ja ilmastonmuutos vaikuttavat kaikkiin ja kaikkien tulevaisuuksiin. Ekologinen jälleenrakennus, väestön monimuotoistuminen, sen ikääntyminen ja syntyvyyden vähentyminen sekä nopea teknologiakehitys ovat kaikki ilmiötä, jotka määrittelevät ikääntymisen mahdollisia tulevaisuuskuvia.

Hankkeelle asetetut tavoitteet uuden ajattelun muodostamisesta ja rohkeista visioista ikääntymisen tulevaisuuskuviin mahdollistui monialaisen yhteisajattelun kautta. Keskeiseksi nousi merkityksellisten vuorovaikutussuhteiden skaalautuvuus yksittäisen ihmisen kokemuksesta kohti yhteisöjen ja sukupolvien välistä yhteyttä ja laajemmin yhteiskunnallisen asenneilmapiirin luomia mahdollisuuksia.

Koronapandemia on osoittanut historiallista, tulevaisuuteen ja vanhusten hyvinvointiin tähtäävää arvottamista. Yhteiskunnalliset arvot näkyvät vanhuusväestön hengen pelastamiseen tehtyinä toimina. Tämä osoittaa arvostuksemme vanhempien ihmisten oikeuteen omaan elämään. Ihmiselämän arvostamisella on tulevaisuuteen kantavia kestävyysvaikutuksia, jotka vaikuttavat tulevien vanhuussukupolvien elämään. Aktiivista

toimijuutta tukee vastavuoroisuuden ajatus. Samalla kun pohdimme, mitä yhteiskunta voi tarjota ikäihmisille, meidän tulisi kysyä mitä me odotamme ikäihmisiltä.

Taidevälitteisen asiantuntijadialogin menetelmän tulokseksi voidaan nostaa asiantuntijuuden uudelleen määrittely ja kokonaisvaltainen muutos ajattelussa. Toisena tuloksena voidaan pitää itse menetelmän kehittymistä prosessin ja arvokkaan kontekstin kautta. Edelläkävijyys tulevaisuusajattelussa sisältyy juurikin taiteellisiin ulostuloihin.

Yksittäiset asiantuntijalausunnot eivät anna riittävän monimuotoista kuvaa ikääntymisen haasteista saati asiantuntijuudesta. Moni näkökulma ja asiantuntijuus jäi kuulematta. Asiantuntijuuksian moninaisuus mahdollistaa hyvinvoinnin tarkastelun ja mittaamisen tilastoiden, mittareiden ja suorituskykytavotteiden ulkopuolella. Kysymykseksi nouseekin, moninaistaako tämä menetelmä asiantuntijakuulemista. Rohkeat visiot ikääntymisen tulevaisuuskuvista jakautuvat mahdollisuuksiin ja uhkiin.

7.1.1. TULEVAISUUDEN MAHDOLLISUUDET

Rohkeat visiot ikääntymisen tulevaisuuskuvista koskevat sukupolvien ketjun vahvistamista ja sukupolvien välistä vuoropuhelua. Käytännössä tämä tarkoittaa sukupolvien välisen kohtaamisen mahdollistamista esimerkiksi ikäryhmiä sekoittamalla. Ikääntyminen on monimuotoista ja sen yksilöllisiä ilmentymiä tulee tukea estämällä etujen kasaantumista, luomalla työelämän loppuvaiheeseen joustoa, tukemalla elämän mittaista aktiivista toimijuutta ja osallisuutta sekä vahvistamalla demokratiaa. Monimuotoisuuteen vaikuttaa kulttuuritausta. Tavoitteena tulee olla, että vuonna 2060 Suomessa on vallalla yhteisöllisyys ja ihmiskasvoinen vanhuus. Ikääntyminen ja vanhuus nähdään moninaisena elämänvaiheena, ikäihmiset toimijoina ja voimavarana.

Sivistys, elinikäinen oppiminen ja voimavarat

Vallitsevassa ikääntymiskeskustelussa korostuu kehon heikkeneminen ja voimavarojen ehtyminen. Tämän fysiologisen prosessin rinnalla tulee tiedostaa ikääntymisessä alati kertautuva sivistys ja viisaus. Ihmisen kyky kehittyä, oppia ja sivistyä päättyy vasta kuoleman hetkellä. Jatkuvan oppimisen ja itsensä sivistämisen mahdollisuus on keskeinen keino kehittää ikääntymisessä olevaa arvoa ja siihen liittyvää toivoa. Tulevaisuuden ikääntyneet ovat paremmissa voimissa pidemmälle vanhuusvuosiin kuin aikaisemmat sukupolvet, jos myönteinen kehitys jatkuu.. Ikäihmiset eivät ole yksi massa, vaan ikääntyminen ja vanhuus

on moninainen elämänvaihe. Ikäihmiset ovat arvokas voimavara ja heillä on paljon annettavaa mm. vapaaehtoistyössä ja vertaisina. Tavoitteena voi olla myös nautinnollinen vanhuus. Kirjailija Harry Salmenniemi: ”*Kirjoitin tähän yllättäen ”nautinnollinen vanhuus” kun aloin miettimään, että mä olen itse sopivassa iässä, 70-80-vuotiaana silloin 2060, olen parhaassa iässä. Toivon että lapset ja lapsenlapset tulee moikkaamaan, mutta myös että on säilynyt ystäviä ja kavereita, jotka on elossa. Voidaan myös välillä hieman nautiskella siitä, että ei ole niin hirveä kiire koko ajan. Jotenkin osaan kuvitella sen, että hyvää ruokaa ja viiniä ja toivottavasti toimiva yhteiskunta, ei täysin musertunut Eurooppa ympärillä.*”

Rakenteellisesti tärkeäksi nousi mahdollisuudet uudistuvaan työelämään ja koulutukseen, missä uusi ajattelu, toimijuus ja johtaminen jalkautuu käytäntöön. Hoivakulttuurin vahvistamisen sijaan, ihmislähtöinen näkökulma vahvistaa osallisuutta ja toimijuutta. Jokaisella tulee olla mahdollisuus oman näköiseen hyvään vanhuuteen ja elämään myös vanhuusvuosina, ihmislähtöisen palvelujen mahdollistamana.

Kuuluminen perheeseen, yhteisöön tai heimoon

Sosiaalinen kudelma ja kokemus erilaisten yhteisöjen merkityksestä on muutoksessa. Ikääntymisen tulevaisuuksien kannalta yhteys toisiin ihmisiin on perustavanlaatuisesti elämää määrittävä tekijä. Myönteinen tulevaisuuskuva ikääntymiseen rakentuu juuri näistä vuorovaikutusmahdollisuuksista. Kysymys on niin perheiden ja erilaisten yhteisöjen kuin yhteiskunnallisten palveluiden kyvystä vahvistaa yhteenkuuluvuutta ja huolenpitoa. Perheiden monimuotoisuus edellyttää uusia tapoja muodostaa tasa-arvoista ikääntymisen sekoittumista. Sukupolvien ketjun vahvistuminen edistää tätä. Yhä useampi tulevaisuudessa on vailla ydinperhettä, vanhenee siis ilman perhettä, mutta tarvitsee varmasti jonkin heimon, lauman, viiteryhmän johon identifioida itsensä. Eläköitymisprosessi ja työelämän jousto sen loppupäässä ovat vaikuttavia tekijöitä. Eija Sorvalin kiteyttämänä “*Ne sanat ja lauseet jotka kuvaavat toivoa ja unelmaa tulevasta ovat ”yhdessä”, ”monen ikäisiä ihmisiä”, ”ilo ja innostus” ja ”lähellä on toisistaan välittäviä ihmisiä.*”

Sukupolvien välinen vuorovaikutus

Ikääntymiseen liittyvä ilo muodostuu kyvystä ymmärtää ja olla osa elämän jatkumoa ja sivistysperintöä. Ikääntymisen arvoa kehitetään sukupolvien välisessä vuorovaikutuksessa, jossa ikääntymisen tuoma näkemyksellisyys voi välittyä. Tarvitaan kulttuurista muutosta, jossa vanhukset nähdään myönteisessä valossa, ei jonkinlaisena objekteina vaan subjekteina ja toimijoina. *"Sukupolvien ketjun vahvistamisella tarkoitetaan esimerkiksi sitä, että isovanhemmat*

pitää huolta lapsenlapsistaan tai esimerkiksi sitä, että että vaikkapa päiväkotiryhmä käyttää yhteisiä tiloja vanhusten palvelutalon väen kanssa ja tapahtuu luontaista sukupolvien välistä puhelua ja kohtaamista," Harry Salmenniemi sanoo. Kehittämällä sukupolvien välistä vuorovaikutusta voidaan ehkäistä heikentyvien huoltosuhteiden muodostamia sukupolvien välisiä jännitteitä. Edellytykset tähän muodostetaan yhteiskunnan rakenteissa ja asenteissa.

Toivon ilmapiiri, arvokkuus

Ikääntyminen on etuoikeus. Usko arvokkaaseen vanhenemiseen liittyy uskoon tulevaisuudesta, jossa ihmisarvolla ja empatialla on tilaa toteutua. Ikääntymisen tulevaisuudet heijastelevat laajemmin yhteiskunnallista toivon ja toivottomuuden ilmapiiriä. Tutkija, VTM Reima Launonen toteaa *"Muistan 90-luvun ja sen toivon ilmapiirin mikä silloin oli. Jos ajattelen nyt hieman utopistisesti, niin ajattelen että me olemme jotenkin hukattu se. Jos me ajattelemme toimijuutta, niin toimijuus edellyttää aina jonkinlaista uskoa siihen, että voit vaikuttaa asioihin."*

Yhteiskunnallisen ilmapiirin ollessa toivoton, kapenevat myös ikääntymiseen liittyvät tulevaisuuden mahdollisuudet. Suurien haasteiden edessä tulisi uskaltaa tunnistaa toivottuja tulevaisuuskuvia ja taistella paremman tulevaisuuden puolesta. Toivoa on, että vuonna 2060 Suomessa yhteisöllisyys ja ihmiskasvoinen vanhuus on vallalla. Ikääntyminen ja vanhuus nähdään moninaisena elämänvaiheena, ikäihmiset toimijoina ja voimavarana.

7.1.2. TULEVAISUUDEN UHAT

Ikääntymisen tulevaisuuksien uhkakuvia muodostavat huolikeskeinen puhunta, yhteiskunnasta eriytyminen, yksinäisyys ja haurastuminen, yksilöllisten mahdollisuuksien puute ristiriidassa ikäihmisiin kohdistettuihin odotuksiin sekä yksipuoliset sankaritarinat. Huomionarvoista on huoli ikääntyneiden vaikuttamismahdollisuuksista: samalla kun tulevat sukupolvet pystyvät ilmaisemaan omat tarpeensa yksilöllisemmin ja selkeämmin, osallisuuden mahdollisuus ja vaikuttava toimijuus on vain harvojen käsissä. Tämän vuoksi esimerkiksi hyvinvoinnin mittaaminen ja suorituskyvyn painottaminen edellyttää oikeaa kuulluksi tulemista.

Erillisyys yhteiskunnasta, yksinäisyys ja haurastuminen

Ikääntyminen ei ole elämästä yhtäkkiä eriytyvä ilmiö, vaan läpi elämän tapahtuva jatkumo. Ikääntyneiden ikäryhmän erillisyyden kokemus näyttäytyy rakenteellisena ongelmana ja

yksittäisen ihmiselämän kokoisena kysymyksenä. Väestön ikääntyessä haasteena on vanhuusvuosien toimintakyvyn heikkeneminen ja haurastuminen, mikä on uhka yksilön elämänlaadulle ja lisää viimeisten vuosien hoivan tarvetta.

Sukupolvien välinen solidaarisuus nostetaan Euroopan unionin väestöpolitiikassa yhdeksi keskeisimmistä seikoista. Ajatus mahdollistaa siirtymisen huolipuheesta ja huoltosuhteesta monialaisempaan ymmärrykseen niin ikääntymisen myönteisistä kuin mahdollisista jännitteisestä ulottuvuuksista. Rotkirch kokee, että jatkossa tähän sukupolvien väliseen solidaarisuuteen liittyy taloudellisia, poliittisia ja sosiaalisia haasteita. Ikääntyvien ihmisten määrällisestä kasvusta huolimatta, lapsiin ja nuoriin tulee kohdistaa sekä huomiota että varoja. Suomessa ei toistaiseksi ole merkkejä sukupolvien välisistä jännitteistä, joten työ sen poispitämiseksi on tärkeää.

Sosiaaliset verkostot ovat murroksessa, lapsimäärien vähetessä perheet ja suvut pienenevät ja ikääntymistä uhkaa yksinäisyys. Mielen hyvinvointi on keskeinen kysymys, niin mitattavana ilmiönä kuin elämää määrittävänä tilanteena.

Eriarvoistuminen ja yksilöllisten mahdollisuuksien puute

Ikäihmiset eivät ole massa tai yksikkö. Ikääntyminen liittyy yksilölliseen vanhenemiseen ja tähän liittyviin mahdollisuuksiin tai mahdollisuuksien vähyyteen. Uhkana on etujen kasautuminen ja eriarvoistava ikääntyminen. Reima Launonen nostaa esiin jo tällä hetkellä näkyvissä olevan eriarvoistumisen kehityksen: ”*Yksi tulevaisuuden huoli on etujen kasaantuminen, josta on jo nykypäivänä merkkejä. Osalle ikääntyneille ihmisille kasaantuu sekä asemaan että talouteen liittyvät edut. Voidaan jopa sanoa, että he ovat todella hyvässä positiossa. Toisille se vanhuus näyttäytyy jo lähtökohtaisesti paljon haastavampana. Miten me varmistetaan se, että kaikilla on oikeus tulevaisuuteen?* “ Vanhat ihmiset eivät ole yhtäläinen, homogeeninen ryhmä. Jokaisella on oma yksilöllinen elämänkulkunsa ja tarinansa. Tärkeää onkin osallistaa ikääntyneet heitä koskevaan päätöksentekoon.

Ikääntyminen ei ole elämästä yhtäkkiä eriytyvä ilmiö, vaan läpi elämän tapahtuva jatkumo. Ikääntyneiden ikäryhmän erillisyyden kokemus näyttäytyy rakenteellisena ongelmana ja yksittäisen ihmiselämän kokoisena kysymyksenä. Sosiaaliset verkostot ovat murroksessa ja ikääntymistä uhkaa yksinäisyys. Lapsimäärien vähetessä perheet ja suvut pienenevät. Väestön ikääntyessä haasteena on myös vanhuusvuosien toimintakyvyn heikkeneminen ja haurastuminen, mikä on uhka yksilön elämänlaadulle ja lisää viimeisten vuosien hoivan tarvetta.

Huomioitavaa väestökehityksen kannalta on Rotkirchin mukaan se, että pandemia on vaikuttanut myönteisesti Suomen syntyvyyslukuihin. Lisäksi maahanmuuttajien osuus on sitä korkeampi mitä nuoremmista ikäluokista puhutaan. Hiilamon mukaan onkin tärkeää, että kaikessa keskustelussa ei unohdettaisi maahanmuuttajia, sillä myös maahanmuuttajavanhusten määrä tulee olemaan selvästi korkeampi 2060 kuin tällä hetkellä. Mahdollisuus terveeseen ikääntymiseen koskee siis kaikkia sukupolvia.

Mielen hyvinvointi nousi keskeiseksi kysymykseksi, niin mitattavana ilmiönä kuin elämää määrittävänä tilanteena. alle, mihin liittyy yksinäisyys, kosketus, osallisuus, merkityksellisyyden kokemus.

Huolikeskeinen puhunta

Ikäihmiset nähdään huoltosuhteen kurjistumisena, jonkinlaisena painolastina ja kulujen kohteena. *"Suomessa niin usein puhutaan väestöstä, syntyvyydestä tai ikääntyvyydestä, ollaan aina huolipuheessa ja huoltosuhteessa. Eli vain siinä, kuka maksaa, ja se on ongelma. Sukupolvien välinen solidaarisuus on aivan eri suhtautuminen siihen. Sen kautta voidaan varautua mahdollisiin jännitteisiin, koskien sekä taloudellista, poliittista että sosiaalista ulottuvuutta. Tämä tapahtuu nyt lähivuosina, eikä välttämättä tarvitse odottaa 40 vuotta",* Anna Rotkirch toteaa. Suhtautuminen ikäihmisiin erillisenä ihmisryhmänä on pahimmillaan alati kertautuva toisinto, joka vahvistaa ikäihmisten erillisyyttä ja erkautumista muista ikäryhmistä ja yhteiskunnasta. Ikäihmisten stigmatisointi on ihmisarvoa rappeuttava ongelma.

Ikäihmisiin kohdistetut odotukset

Myönteiset ikääntymisen tulevaisuudet muodostuvat toimijuudesta, osallisuudesta ja vaikuttamisen mahdollisuuksista. Kysymykseksi nousee ikäihmisiin kohdistuvat odotukset ja miten nämä odotukset vahvistavat ihmisarvoa ja vaikuttavaa kansalaisuutta.Suomalaisessa yhteiskunnassa ihmisarvo kiinnittyy paljolti työroolin muodostamaan arvovaltaan. Mahdollisuuksia yhteiskunnalliseen osallistumiseen tuleekin demokratisoida ikäihmiset huomioonottavalla tavalla. *"Sen lisäksi, että kysymme mitä yhteiskunta voi tarjota ikäihmisille, meidän pitäisi kysyä mitä me odotetaan ikäihmisiltä? Minusta tämä pitää sisällään sen, että arvostus on aitoa. Me arvostetaan niin, että ikäihmisillä on panos tässä meidän yhteiskunnassa. Silloin käsite on aktiivisen toimijuuden käsitteen sisällä, eikä se virikekanalan kana, joka vaan saa virikkeitä ja nokkii siellä jotakin",* dosentti Jaana Leikas toteaa.

Yksipuoliset sankaritarinat

Ikäihmisiin liittyvä ylistyspuhe ja sankaritarinoiden yksipuolisuus on ikääntyvää ihmiskuvaa määrittävä ongelma. Esimerkiksi keskittyessämme presidentti Sauli Niinistön kaltaiseen, koko kansakunnan tunnistamaan merkkihahmoon, tunnistamme hänen aktiivisen vanhuutensa saavutuksia, mutta saatamme samalla uskoa, ettei eläkkeelle jäätyään taidokas parturikampaaja osaa enää leikata hiuksia. Taidot eivät katoa ikääntyessämme, vaikka niitä ei enää käytettäisi samalla tavalla kuin työelämässä. Pudotus täysitehoisesta työurasta ja merkityksellisestä työelämään osallistumisesta suoraan osaamisen ja kykyjen vähättelyyn eläköitymisen myötä koettiin sekä vanhusten itsensä kannalta epäoikeudenmukaiselta että kansantaloudellisesti kestämättömänä.

Reima Launonen summaa ajatusta ihannoinnin vaaroista: "*Halusimme nostaa esiin kriittisten kysymysten tavoitteita Suomelle 2060; voimmeko kriittisesti analysoida ketä ja mitä me ihannoimme? Kyse on ylistyksen demokratisoimisesta. Ei niin, että vain on vain ne tietyt seikat mitä ihmiset pystyvät saavuttamaan elämässään, että nostetaan esiin oikeanlaisia toimijoita joita saa ihannoida, vaan sitä ylistystä pystyttäisiin demokratisoimaan. Samalla poistetaan stigmoja joita liittyy erilaisiin ryhmiin joita me nykyään stigmatisoidaan. Nykyisessä tilanteessa ikääntyneet ovat tietyllä tavalla stigmatisoitu ryhmä. Tästä tulisi päästä eroon.*"

7.1.3. HAVAINTOJA TULEVAISUUSAJATTELUSTA

Hankkeen tulevaisuusajattelu koskettaa erilaisia aikajänteitä, käsitystä ajasta, pysyvyydestä ja muutoksesta. Se haastaa myös käsittämään, miten tämä hetki on poikkeuksellinen ja miten nyt-hetki on suhteessa siihen maailmaan, joka voi toteutua 40 vuoden kuluttua. On tärkeää tunnistaa kulttuuriset ajatusmallit, joiden kautta suhtaudumme ikääntymisen tulevaisuuteen.

Kirjailija Harry Salmenniemi: *"Kuinka harvinaista loppujen lopuksi on maailman historiassa, että on tämmöinen kulttuuri mikä meille on muodostunut. Meillä on tietty tosi tarkkaan rajattu työelämä ja tietty tosi tarkkaan rajattu ydinperhe. Ei oikeastaan tarvitse mennä kuin Itä-naapuriin tai Etelä-Eurooppaan niin ihmiset näkevät perheen ja vanhukset hyvin eri tavalla. Tämä pätee myös siihen jos me mennään 1800-luvulle esimerkiksi katsomaan historiaa. Eli tietyssä mielessä tämä tilanne, mikä me ollaan Suomeen synnytetty, on aika poikkeuksellinen kulttuurillisesti ja sen tiedostaminen on tietyn viisauden alku.*"

Sukupolvet vaihtuvat ja käsityksemme ikääntymisestä ja ikääntyneistä muuttuu. 2060-luvun ikääntyneet ovat tämän päivän keski-ikäisiä. Tämä sukupolvi on aivan erilainen kuin ne tämän päivän vanhat ihmiset, joista osa on sodan käyneitä, moni syntynyt sodan aikana tai pian sen jälkeen. Sukupolvien muutoksen lisäksi myös kulttuurien monimuotoisuus muuttaa käsitystämme ikääntyneistä. Vuonna 2060 Suomessa on paljon enemmän maahanmuuttajavanhuksia, kuin tällä hetkellä.

Edellytykset hyvälle vanhuudelle rakentuvat läpi elämänkaaren. Vanhuusiässä voi olla vaikeaa sytyttää toimijuutta, osallisuutta tai yhteisöllisyyden kokemuksia, jos nämä eivät ole läsnä jo aikaisemmissa elämänvaiheissa. Toimijuus on myös äänen kuuluviin saattamista, mahdollisuutta yhteiskunnalliseen osallistumiseen ja demokratiaan. Tarvitaan hyvinvointia, joka ylläpitää resursseja ja mahdollisuuksia hyvään vanhenemiseen mahdollisimman monille.

"Nämä pandemiavauvat jotka nyt onneksi Suomessa syntyy, niin nehän on ne, jotka ovat töissä vuonna 2060. Niiden terve ikääntyminen alkoi jo viime vuonna kun ne oli sikiöinä", Anna Rotkirch muistuttaa. Tämän päivän lapsiin ja nuoriin vaikuttaminen, heidän arvoihin, asenteisiin ja hyvinvointiin on avain hyvään ikääntymisen tulevaisuuteen. Kun tulevaisuudessa vanhempia ihmisiä on määrällisesti yhä enemmän, on tärkeää, että lapsiin ja nuoriin ei kohdisteta liian vähän huomiota tai varoja. Suomessa ei ole hirveästi merkkejä sukupolvien välisistä jännitteistä, mutta pitää tehdä työtä, että sitä ei myöskään synny.

Hyvä ikääntyminen on mahdollisuus hyviin palveluihin. Palvelujohtaja Helena Räsänen pohtii tulevaisuuden muutoksia ikäihmisten palveluihin: *"Nykyistä palveluverkkoa on rakennettu vanhojen sukupolvien ihmisille, joista moni on hyvin kiitollinen siitä, että pääsee lämpimään paikkaan. Heillä on osalla ollut ehkä vielä heikompilaatuisia asuntoja maaseudulla, eivät ole paljoa pyytäneet ja ovat kiitollisia hirveän vähään. Koko ajan kuitenkin näen, että sieltä on tulossa myös kriittisempi sukupolvi. Ja uskon, että tämä on hyvä asia. Tämän päivän keski-ikäiset osaavat sanoa oman mielipiteensä ja haluavat, että heidän mielipide kuullaan. He vaikuttavat eri tavalla myös päättäjiin, poliittisiin päättäjiin ja palveluntarjoajiin. Minulla on unelma tästä muutoksesta, että ihan oikeasti, ne ihmiset jotka tarvitsevat myös sanovat mitä he haluavat. Että he ei oo kiitollisia kun heille nyt jotain sodan jälkeen annetaan, vaan on ihmisjoukko, jotka haluaa enemmän itse päättää asioistaan, he sanovat mielipiteensä, eivätkä tyydy kaikkeen."*

Tarvitaan hyvää ikääntymistä tukevia rakenteita. Palveluiden luomisessa on rakentaa siltoja

eri toimijoiden välille yhteisen tavoitteen saavuttamiseksi. *"Meillä on todella varmasti paljon teknologiaa apuna ja tukena, mutta lopulta kysymys on ihmisen kohtaamisesta, läheisyydestä, kulttuurisista arvoista. Herätän ajatusta, että miten mahdollistamme tämän parhaalla tavalla, niin että se tukee sekä asiakasta että työntekijää*", kehitysjohtaja Eeva Mäkinen kysyy.

Ikääntymisen tulevaisuus kytkeytyy muuttuviin työelämän tarpeisiin ja koulutukseen. Rakenteellisesti tärkeäksi nousee mahdollisuudet uudistuvaan työelämään ja koulutukseen, missä uusi ajattelu, toimijuus ja johtaminen jalkautuu käytäntöön. Hoivakulttuurin vahvistamisen sijaan, ihmislähtöinen näkökulma vahvistaa osallisuutta ja toimijuutta. Jokaisella tulee olla mahdollisuus oman näköiseen hyvään vanhuuteen ja elämään myös vanhuusvuosina, ihmislähtöisen palvelujen tukemana.

Koulutusta on kehitettävä vastaamaan tulevaisuuden työelämän tarpeita. Teknologian alati kehittyessä, ihmisen kohtaaminen ja taide ja kulttuuri vahvistavat merkitystään.
Palvelut eivät tarkoita vain ruokaa ja perushoivaa, vaan myös "positiivisia palveluita", joiden kautta ikäihmiset voivat käydä kahvilla, ravintolassa ja tavata ihmisiä, että on mahdollisuuksia aktiivisuuteen. Kysymyksen palveluista voi myös kääntää kokonaan pääleaelleen: "*Mietitään enemmän sitä, mitä ikäihmiset voivat antaa meille ja mitä me voidaan oppia heiltä, kuin mitä me tarjotaan ja mitä meidän pitää tarjota heille*", palvelujohtaja Helena Räsänen toteaa.

Ikääntymisen tulevaisuus on inhimillisesti ja yhteiskunnallisesti syvällinen kysymys, jonka käsitteleminen on haastavaa. Millaisia taitoja tarvitaan parhaan mahdollisen tulevaisuuden tekemiseen? Esitystaiteilija Juha Valkeapää pohtii ikääntymisen tulevaisuutta vuonna 2060: *"Mä kanssa ensin aloin miettimään, että olenkohan mä silloin vielä elossa, en tiedä tokikaan. Sitten jotenkin eksyin kirjoittamaan ihmisen kasvamisesta. Ihminen pystyy asettumaan paitsi kanssaihmisen asemaan, myös puun, hyttysen, punkin ja pilven asemaan."* Ehkä empatia voi olla lähtökohta, jonka kautta lähestyä ikääntymisen tulevaisuuksia.

Ikääntymisen tulevaisuus on myös tavoite ja mahdollisuus. "*Mun mielestä se tavoite on se, että ikääntymistä ei nähdä pelkästään mahdollisuutena asiantuntijoille, vaan että ikääntyminen ja tulevaisuus täytyy olla myös mahdollinen muille ihmisille. Ja että ikääntyminen itsessään ei saa olla pelkästään vanhuutta, lapsia tai sukupolvia, vaan sen täytyy olla jotenkin laajempi tavoite. Tulevaisuus pitäisi olla kaikkien oikeus. Demokratia, I love it*", sanoo taiteilija Artor Jesus Inkerö.

8. EMERITAPROFESSORI PIRJO STÅHLE

LAAJENTUVA ASIANTUNTIJUUS - PÄÄTTÄJÄT PARHAAN TIEDON LÄHTEILLÄ

Ote tekstistä

Maailma muuttuu ja asiantuntijuus sen mukana. Se mikä toimi ennen, ei toimi enää – ja se mikä riitti aiemmin, ei enää käy. Maailmasta on tullut tietointensiivinen, volatiili ja kompleksinen. Tämä tarkoittaa ensinnäkin, että päätösten edellytetään perustuvan luotettavaan tietoon. Toiseksi maailma on entistä yllätykselliseмpi, minkä vuoksi ennakointi on entistä vaikeampaa ja samalla tarpeellisempaa. Kolmanneksi ilmiöt ovat yhä monimutkaisempia, joten asioita on vaikea hahmottaa ja siten myös tarttua niihin.

Artikkeli tarkastelee näiden kolmen muutostrendin vaikutusta siihen, miten asiantuntijuus laajenee. Etenkin silloin, kun käsiteltävä ilmiö sisältää merkittävän uudistamistarpeen, perinteinen käsitys asiantuntijuudesta on riittämätön. Fokus on siirtymässä yhä enemmän tietävästä yksilöstä kohti kollektiivisempaa asiantuntijuutta, jossa monialainen dialogi, näkökulmien diversiteetti ja taiteellinen ajattelu tukevat tutkittuun tietoon perustuvaa asiantuntijuutta.

9. LIITTEET

Asiantuntijalausunnot

I. Heikki Hiilamo, Professori Helsingin yliopisto.
II. Reima Launonen, Väitöskirjatutkija Helsingin yliopisto
III. Jaana Leikas, Dosentti, Johtava tutkija Teknologian tutkimuskeskus VTT
IV. Eeva Mäkinen, Kehitysjohtaja Itä-Suomen Hyvinvointivoimala.
V. Anna Rotkirch, Johtaja Väestöliitto
VI. Helena Räsänen, Palvelujohtaja (eläkkeellä) Sipooon kunta
VII. Eija Sorvari, Toimitusjohtaja Miina Sillanpään säätiö
VIII. Annele Urtamo, Suunnittelija Ikäinstituutti

Työryhmän lausunto Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle

Ikääntyminen ja tulevaisuuden Suomi vuonna 2060

Harry Salmenniemen novelli 60-100

Skenaarioita ikääntymisen tulevaisuudesta 2060

Arvostettu brittiläinen lääketieteen tiedelehti *Lancet* julkaisi vuonna 2020 Washingtonin yliopiston perusteellisen väestöennusteen koko maapallolle vuoteen 2100 asti (1). Ennusteen mukaan naisten koulutustason kohoaminen ja ehkäisyvälineiden saatavuuden paraneminen alentavat syntyvyyttä ja hidastavat väestönkasvua koko maailmassa. Washingtonin yliopiston tutkijoiden mukaan ennusteella on myönteisiä vaikutuksia ympäristöön, ilmastonmuutokseen ja ruuantuotantoon mutta kielteisiä vaikutuksia työvoiman määrään, talouskasvuun ja sosiaaliturvajärjestelmään niissä maissa, jotka kokevat suurimman väestön supistumisen. Näitä maita on paljon, sillä väestöromahduksesta on tulossa yleismaailmallinen ilmiö. Washingtonin yliopisto ennustaa Suomen väkiluvun saavuttavan huippunsa, 5,7 miljoonaa, vuonna 2038. Siitä väkiluku alenisi vuoteen 2100 mennessä 5,2 miljoonaan. Ennuste on samansuuntainen kuin Tilastokeskuksen vuoden 2019 väestöennuste (2), jonka mukaan Suomen väkiluku alkaa laskea jo vuonna 2031 ja on vuonna 2050 noin 100 000 nykyistä pienempi.

Yhdysvaltalainen käyttäytymistieteilijä Bernard Berelson (1912-1979) tunnistaa neljä eri väestön ominaisuutta: väestön suuruus, väestön muutokset, väestön alueellinen jakautuminen ja väestön rakenne. Berelson analysoi näiden mukaan väestön taloudellisia vaikutuksia, poliittisia vaikutuksia, sosiaalisia vaikutuksia ja ekologisia vaikutuksia (3). Jaottelu tarjoaa mahdollisuuden muodostaa skenaarioita ikääntymisen tulevaisuudesta (taulukko 1).

Taulukko 1. Ikääntymisen vaikutukset väestömäärään, alueelliseen sijoittumiseen ja väestörakenteeseen neljän ulottuvuuden mukaan.

	Väestömäärän vähentyminen	Väestön alueellinen muutos	Väestörakenteen muutos
Taloudelliset vaikutukset	Heikompi talouskasvu, eläkkeiden rahoitus, muiden hyvinvointivaltion tulonsiirtojen ja palveluiden rahoitus	Alueellinen eriarvoisuus toimeentulossa ja palveluissa kärjistyy	Työikäisiä maahanmuuttajia tarvitaan työvoimapulan estämiseksi ja hyvinvointivaltion rahoituksen turvaamiseksi
Poliittiset vaikutukset	Ikääntyneiden äänestäjien osuuden lisääntyminen	Harvaan asutun maaseudun ääni ei kuulu päätöksenteossa	Maahanmuuttopaine lisää vastakkainasettelua
Sosiaaliset vaikutukset	Pienevät perheet ja kotitaloudet, tahaton	Elämysmaailmojen eroaminen harvaan asutun maaseudun ja	Monikulttuuristuminen

1 Vollset ym. 2020.
2 Tilastokeskus 2019.
3 Berelson 1971.

	lapsettomuus, eriarvoisuus	väestökeskittymien välillä	
Ekologiset vaikutukset	Vähemmän päästöjä, kansainvälinen solidaarisuus	Valtaväestön luontosuhde heikkenee	Asuntorakenne tiivistyy

Taloudelliset vaikutukset

Ikääntyminen ja alentunut syntyvyys 2010-luvulla nakertaa pohjaa talouskasvulta kahden-kolmenkymmenen vuoden kuluttua, mikäli tuolloin työelämään tulevien vajausta ei kateta työperäisellä maahanmuutolla. Työperäinen maahanmuutto ei sekään ole helppo ratkaisu. Mistä löytyy riittävän osaavia henkilöitä ottamaan paikkansa suomalaisessa työelämässä? Lisäksi on otettava huomioon, että työntekijät voivat tuoda mukanaan perheensä. Mikäli työperäinen maahanmuutto ei syystä tai toisesta onnistu, taloudesta puuttuu niiden ihmisten työpanos, jotka jäivät syntymättä kaksi- kolmenkymmentä vuotta aikaisemmin. Lisäksi uupumaan jäävät ne innovaatiot, joita syntymättömät ihmiset olisivat mahdollisesti tehneet. Keskeiset talouden mittarit – esimerkiksi bruttokansantuote – perustuvat koko väestöön, vaikka tunnuslukuja voi tarkastella myös henkilötasolla (esimerkiksi bruttokansantuote henkeä kohden). Vaikka koko talouden kasvu ei olisikaan välttämätön päämäärä, talouden koko kertoo myös mahdollisuuksista rahoittaa eläketurvaa ja laajemmin hyvinvointivaltiota.

Aluksi matala syntyvyys vaikuttaa myönteisesti julkiseen talouteen. Mitä vähemmän on lapsia, sitä vähemmän on lapsiin liittyviä julkisia menoja. Valtiovarainministeriön ennusteen mukaan koulutusmenot pienenevät olennaisesti tulevaisuudessa, kun kouluikäiset ikäluokat pienenevät (4). Vuoteen 2070 mennessä koulutusmenojen suhde bruttokansantuotteeseen pienenee vuoden 2019 noin 5,6 prosentista yli prosenttiyksiköllä. Sikäli kun tutkimus ja kehittämistoiminta ovat yhteydessä koulutusmenoihin, tämä merkitsee radikaalia muutosta.

Eläkkeiden ja muun sosiaaliturvan rahoituksen näkökulmasta ikääntyminen ja syntyvyyden laskujakso 2010-luvulla on suurempi ongelma kuin aikaisemmin. Väestö on jo valmiiksi iäkkäämpää. Lisäksi hyvinvointivaltion turvaamat etuudet ovat paljon aikaisempaa anteliaampia. Hyvinvointivaltion rahoituksen kestävyyttä voidaan mitata yksinkertaisella vanhushuoltosuhteella, joka kertoo yli 64-vuotiaiden suhteen 15–64-vuotiaaseen väestöön. Valtiovarainministeriö julkaisi vuonna 2020 raportin, jonka mukaan edes syntyvyyden merkittävä palautuminen ei riittäisi estämään vanhushuoltosuhteen heikkenemistä (5).

Eläkejärjestelmän rahoitusongelma on kuitenkin helposti tunnistettavissa etukäteen: vaikutus näkyy vasta pitkällä viiveellä. 2010-luvun matala syntyvyys aiheuttaa eläkemaksujen nousupaineita vasta 2050-luvulta eteenpäin. Tämä antaa aikaa reagoida tilanteeseen. Muutoin vaarana on se, että pienille ikäluokille sälytetään kohtuuton taakka suurempien ikäluokkien eläkkeiden maksamisesta.

4 Aalto ym. 2020.
5 Aalto ym. 2020.

Kasvattamalla rahastointia ja muuttamalla rahastoinnin sääntöjä voidaan korjata tilannetta. Tämä vaatii joko eläkemaksujen korotuksia nyt tai leikkauksia eläke-etuihin. Kansantalouden tasolla rahastoinnin lisäämistä perustelee se, että alentuneen syntyvyyden vuoksi elätettäviä lapsia ja nuoria on vähemmän, mikä lisää henkeä kohti laskettuja kulutusmahdollisuuksia. Rahastointi tarkoittaisi sitä, että osa kulutusmahdollisuuksien lisäyksestä siirrettäisiin tulevaisuuteen.

Taloustieteilijät Jukka Lassila ja Tarmo Valkonen esittivät jo vuonna 1999, että rahastoinnin määrässä otettaisiin huomioon tulevien ikäluokkien suuruus. ”Syntyvyyssidonnainen rahastointi” reagoisi automaattisesti väestökehitykseen tasaamalla eläkemaksuja. Tuolloin syntyvyys oli korkealla tasolla, ja kirjoittajat kutsuivatkin ehdotustaan ”vakuutukseksi syntyvyysepävarmuuden varalle”(6). Eläkkeiden lisäksi myös hoiva- ja hoitopalvelut perustuvat *pay as you go* -järjestelmään. Hoiva- ja hoitopalveluiden tarve lisääntyy iän myötä. Työikäiset eivät kuitenkaan säästä varoja odotettavissa olevia palvelumenojaan varten vaan luottavat siihen, että nuoremmat ikäluokat maksavat aikanaan veroja, joilla vanhempien tarvitsemien palveluiden menot katetaan.

Alueelliset erot

Tilastokeskuksen vuoden 2019 pessimistisen väestöennusteen (kokonaishedelmällisyysluku vain 1,35 koko ennustejaksolla) mukaan väkiluku kasvaa vuonna 2040 Manner-Suomessa enää Uudenmaan maakunnassa ja sielläkin vain muuttovoiton seurauksena. Tilastokeskus tekee väestöennusteensa trendilaskelmina eikä tuota juurikaan vaihtoehtoisia laskelmia. Vuoden 2019 ennusteesta tekee pessimistisen se, että se olettaa syntyvyyden tasoksi historian alhaisimman kokonaishedelmällisyysasteen eikä ota huomioon kehitystä esimerkiksi toteutuneessa hedelmällisyydessä.

Tilastokeskuksen laskelman mukaan vuonna 2018 Suomessa oli vain 60 kuntaa, joissa syntyi enemmän ihmisiä kuin kuoli. Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2030 näitä kuntia olisi 35 ja vuonna 2040 enää 12. Ilman syntyvyyden alentumistakin muutokset ovat erittäin rajuja reuna-alueilla. Reuna-alueet tarkoittavat yhä useammin muita kuin yliopistokaupunkeja.

Ikääntyminen kiihdyttää edelleen myös asuntomarkkinoiden eriytymistä. Uusien asuntojen kysyntä on vahvasti sidoksissa syntyvyyteen – sekä suoraan että viipeellä. Asuntojen hinnat laskevat, jopa romahtavat, alueilla, joihin ei synny lapsia. Kasvukeskuksissa ikääntyminen ja matala syntyvyys hillitsee asuntojen hintojen nousua, koska kysyntää on vähemmän.

Maahanmuutolla voidaan lievittää eläkemaksun korotuspaineita ja hyvinvointivaltion rahoitusvajetta. Maahanmuuton myönteiset vaikutukset riippuvat kuitenkin maahanmuuttajien työllistymisestä ja ansiotasosta (7).

---

6 Lassila ja Valkonen 1999, 90.
7 Kotomäki 2020.

Poliittiset vaikutukset

Ikääntymisellä on myös poliittisia vaikutuksia, jotka liittyvät äänestäjien ikärakenteen muutokseen. Mitä alhaisempi syntyvyys, sitä nopeammin väestö ikääntyy ja ikääntyneiden osuus äänestäjistä kasvaa. Siinä missä puolueiden kannatus on yhteydessä ikärakenteeseen, matala syntyvyys alkaa parin vuosikymmenen kuluttua muokata poliittista kenttää. Nuorten äänestäjien varassa olevat puolueet voivat toki muotoilla uudelleen viestejään houkutellakseen vanhempia äänestäjiä.

Yhtä kaikki poliittisessa keskustelussa ja päätöksenteossa korostuvat helposti suurimman kannattajakunnan eli ikääntyneiden asiat. Lasten, nuorten ja lapsiperheiden kysymyksillä on periaatteessa helppo hankkia poliittista kannatusta. Lapsia – toisin kuin esimerkiksi työttömiä – ei voi pitää missään olosuhteissa syyllisinä omaan avun tarpeeseensa. Pienenevä lapsi- ja lapsiperheväestö voi silti jäädä jalkoihin rahanjaossa – erityisesti, jos tämä tapahtuu suuren niukkuuden olosuhteissa. Taloustieteilijät Reino Hjerppe ja Kari Summanen ehdottivat jo vuonna 1991, että vanhemmat voisivat käyttää lastensa äänioikeutta, kunnes nämä tulevat täysi-ikäisiksi (8).

Toisaalta on mahdollista, että alhainen syntyvyys johtaa Viron ja Unkarin tavoin kansallismieliseen populismiin, jossa perhepolitiikka saa uudelleen väestöpoliittisia painotuksia. Aatesuuntaan kuuluu perinteisten arvojen korostaminen, mikä tarkoittaisi muun muassa kotiäitiyden korostamista luopumalla sukupuolten tasa-arvon tavoittelusta.

Siinä missä ikääntyminen ja alhainen syntyvyys johtaa harvaan asutun maaseudun tyhjenemiseen, jää tämän alueen ääni kuulumatta erityisesti valtakunnallisessa päätöksenteossa. Tyhjenevien alueiden äänillä ei ole mahdollista tulla valituksi eduskuntaan. Pienten äänestysalueiden korkea äänikynnys kärjistää ongelmaa.

Ikääntymisen suurimmat poliittiset vaikutukset muodostuvat kuitenkin välillisesti. Ikääntyminen ja matala syntyvyys lisäävät tarvetta maahanmuutolle. Suhtautumisesta maahanmuuttoon on tullut tärkeä poliittisen keskustelun jakolinja. Kansallismieliset populistiset puolueet suhtautuvat erittäin kriittisesti, jopa vihamielisesti maahanmuuttoon, mikä on kärjistänyt poliittista keskustelua myös Pohjoismaissa. Kansallismieliseen ideologiaan kuuluu pronatalismi, mutta se on valikoitua: vain kantaväestön syntyvyyttä halutaan lisätä. Sen sijaan maahanmuuttajia syyllistetään heidän korkeammasta syntyvyydestään ja väitetään – 1940-luvun äänenpanoin -- perhetukien kannustavan maahanmuuttajia hankkimaan liian paljon lapsia.

Sosiaaliset vaikutukset

Ikääntyminen ja alhainen syntyvyys tarkoittavat sitä, että yhä useammat jäävät lapsettomiksi, sisaruksettomiksi ja lapsenlapsettomiksi. Suvut ja perheet pienevät, ja niihin liittyvät kontaktit vähenevät. Myös sosiaalinen tuki perheiltä ja suvuilta vähenee.

---

8 Hjerppe ja Summanen 1991.

Lapsettomilla ei ole omia lapsia huolehtimassa heistä ikääntyneinä. Nämä vaikutukset eivät ole kuitenkaan dramaattisia: vastaavaa on koettu aikaisemminkin.

Vähemmän koulutetuilla myös lapsiluku jää alhaisemmaksi. Syntyvyyden alentuminen liittyy vahvasti ensisynnyttäjien ja muidenkin synnyttäjien keski-iän nousemiseen. Hedelmöityshoidoista syntyneiden lasten osuus onkin kasvanut vuosi vuodelta.

Ikääntymisen sosiaalisiin vaikutuksiin kuuluu myös yksinasumisen yleistyminen ja kaupungistumisen nopeutuminen, jotka ovat toinen tosiaan vahvistavia trendejä (9). Myös harvaan asutun maaseudun tyhjenemisellä on sosiaalisia vaikutuksia. Se tarkoittaa muun muassa sitä, että yhä harvemmalla on omakohtaista kokemusta maaseudulla elämisestä tai edes maaseudulla vierailemisesta. Maaseudun ja väestökeskittymien elämysmaailmat etääntyvät yhä kauemmaksi toisistaan. Mikäli maahanmuuttoa lisätään vastauksena alhaiseen syntyvyyteen, monikulttuuristuminen etenee Suomessa vääjäämättä.

Ekologiset vaikutukset

Ikääntyminen ja alhainen syntyvyys tarkoittaa välittömästi pienempiä päästöjä. Yhteys ei ole kuitenkaan aivan suoraviivainen. Lapsettomaan tai vähälapsiseen elämäntyyliin voi kuulua enemmän lentomatkustamista ja muuta päästöjä lisäävää kulutusta verrattuna monilapsisiin perheisiin. Kuten edellä totesin, lasten myöhemmässä elämässä aiheuttamia päästöjä ei ole kohtuullista sälyttää heidän vanhempiensa vastuulle. Lapsettomuutta kuitenkin perustellaan kansainvälisellä solidaarisuudella: ekologisen kestokyvyn ylittäneeseen maailmaan ei haluta tuoda uusia ihmisiä.

Alhaiseen syntyvyyteen liittyvä harvaan asutun maaseudun tyhjeneminen johtanee siihen, että valtaväestön luontosuhde kapenee ja heikkenee. Kaupunkilaisilla ei välttämättä enää riitä ymmärrystä maaseudun luontoa kuormittaviin elinkeinoihin, kuten turpeen hyödyntämiseen, tai sellaisiin elinkeinoihin, joiden katsotaan loukkaavan eläinten oikeuksia (esimerkiksi turkistarhaus).

Väestön ikääntyessä pienet asuntokunnat yleistyvät. Samalla ihmiset muuttavat asumaan yhä lähemmäksi toisiaan. Rakennetun ympäristön ekologisuus muodostuu tärkeäksi kysymykseksi.

Kirjallisuus

Aalto, A., Ahola I., Hytönen J., Paavonen M., Palmén O., Pääkkönen J. & Tamminen V. (2020). Suomen julkisen talouden kestävyys. Valtiovarainministeriön julkaisuja, 59.

Berelson, B. (1971). Population Policy: Personal Notes. Population Studies, 26(2).

9 Terämä 2020.

Hjerppe, R. & Summanen, K. (1990). Väestönkehitys ja valtiontalous. Teoksessa Suomalainen väestöruletti. Viisi näkökulmaa Suomen väestön tulevaisuuteen. Väestöliiton Kolmikantasarja 12, Helsinki, 18-57.

Kotomäki, M. (2020) Maahanmuutto – uhka vai mahdollisuus? Teoksessa, Sorsa, Tiia (toim.) Kestävän väestökehityksen Suomi. Väestöliiton väestöpoliittinen raportti, Väestöliitto, Helsinki, 119-156.

Lassila J. & Valkonen T. (1999). Eläkerahastot ja väestön ikääntyminen. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1999:2.

Terämä, E. (2020). Lapsiperheiden urbanisoituminen ja muut kaupungistumisen trendit. Teoksessa Sorsa, T. (toim.) (2020) Kestävän väestökehityksen Suomi. Väestöliiton väestöpoliittinen raportti 2020. Väestöliitto, Helsinki, 187—202.

Tilastokeskus (2019). Väestöennuste 2019–2070. https://www.tilastokeskus.fi/til/vaenn/2019/vaenn_2019_2019-09-30_fi.pdf

Vollset, SE., Goren, E., Yuan, C-W et al. (2020). Fertility, mortality, migration, and population scenarios for 195 countries and territories from 2017 to 2100: a forecasting analysis for the Global Burden of Disease Study. Lancet. (Published online July 14.) https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30677-2

Reima Launonen
Tulevaisuusvaliokunnan työpaja 10.11.2020

Ikääntymisen tulevaisuus

En ole omassa tutkimuksessani tai työssäni erikoistunut ikääntymiseen liittyviin kysymyksiin. En näin ollen koe olevani asiantuntija ikääntyneiden elämään liittyvissä kysymyksissä. Oma osaamisalueeni on työelämän hyvinvointiin ja oikeudenmukaisuuteen liittyvät kysymykset. Lisäksi yhteiskuntien kehittäminen demokraattiseen ja mukaan ottavampaan suuntaan on ollut tutkimuksellisen kiinnostukseni kohde. Haluan tarkastella näiden näkökulmien kautta sitä, millaiseen suuntaan meidän on mahdollista kehittää ikääntyneiden ihmisten elämää Suomessa. Lisäksi haluan pohtia sitä, että mitkä ovat ne haasteet, jotka estävät ja hankaloittavat pyrkimyksiämme.

Hyvä elämä ja ikääntyminen ovat asioita, joita kaikilla tulisi olla oikeus kommentoida, sillä mahdollisuus niihin koskee meistä jokaista. Ikääntyminen odottaa siis meitä kaikkia. Valitettavasti kaikki eivät saa elää korkeisiin elinvuosiin asti, mikä entisestään korostaa hyvän elämän liittyvien tekijöiden merkitystä tässä ja nyt. Hyvän tulevaisuuden luominen lähtee siis nykyhetken parantamisesta.

”Tulevaisuuden ennustaminen”

Suhtaudun hyvin suurella epäilyksellä "tulevaisuuden ennustajiin”. Yleensä ennustukset tuntuvat menevän johdonmukaisemmin pieleen kuin osuvan oikeaan. Taloustieteilijä Branko Milanovic on antanut varoituksen ennustuksien osalta. Milanovic luki kirjoja kolmelta eri aikakaudelta (1960-luku, Öljykriisin jälkeen 1973 sekä 1990-luku), joissa ennustettiin miltä tulevaisuus näyttää. Yhdessäkään kirjassa ei onnistuttu ennustamaan tai kuvittelemaan tärkeimpiä tulevia kehityskulkuja. Suurin syy tähän oli, että kirjat olivat kiinni oman aikansa yleisissä uskomuksissa, joiden pohjalta tuleva kehitys myös kuviteltiin. Tyypillistä kirjoissa oli kolmen perusvirheen yhdistelmä: 1) tietyn hetken keskeiset trendit jatkuvat tulevaisuuteen, 2) ei osata ennustaa käänteentekeviä yksittäistapahtumia, ja 3) keskitytään liikaa isoimpiin toimijoihin, jolloin ei muisteta tarkastella ”pinnan alla” tapahtuvia muutoksia[1].

Näyttää siltä, että kirjoitusajankohdan tilanne, yleiset näkemykset ja kirjoittajan omat toiveet ohjaavat aina tulevaisuuden ennustamista harhaan. Lisäksi on mustien joutsenten ongelma, eli ainutlaatuisten, odottamattomien ja erittäin epätodennäköisten tapahtumien ilmaantuminen. Niitä on liki mahdotonta nähdä etukäteen ja kuitenkin tulevaisuutta on vaikea kuvitella ilman tämänkaltaisia tapahtumia. Tulevaisuuden kartoittaminen vaikuttaakin äärimmäisen haastavalta tehtävältä. Asiaan liittyy kuitenkin paradoksi. Tämä paradoksi liittyy siihen, että vaikka on liki mahdotonta sanoa mitään varmaa tulevaisuudesta, tulevaisuuden hypoteesit ovat välttämättömiä, jos haluamme valmistautua tulevaan. Tarvitsemme suuntaviivoja ja tavoitteita, päämääriä, joita kohti edetä.

Lisäksi pieleen menneet ennusteet ovat myös itsessään arvokkaita, sillä ne paljastavat yleensä jotain äärimmäisen oleellista siitä hetkestä, jolloin ne kirjoitettiin. Malliesimerkkinä tästä lienee Francis Fukuyaman esittämät näkemykset “historian lopusta” 90-luvun alussa. Fukuyaman ajatukset kuvaavat hyvin tilannetta kylmän sodan päättymisen jälkeen: *ajan henki* puolsi uskoa liberaalin demokratian kaikkivaltaisuuteen sekä länsimaisen politiikan käytänteiden voittokulkuun myös tulevaisuudessa.

Tulevaisuuden ennustamisessa on samanlaisia tekijöitä kuin esimerkiksi historioitsija Seppo Hentilän on painottanut historiapolitiikan osalta. Hentilä korostaa, että yleensä se mitä nostetaan esiin tai mitä halutaan painottaa historiasta, kertoo paljon enemmän nykyisestä tilanteesta ja olemassa olevista poliittisista päämääristä, kuin välttämättä siitä, että kuinka merkittävä tietty näkökulma oikeasti historiallisesti on. Eli se mitä halutaan nostaa keskusteluun, palvelee usein ensisijaisesti nykyisiä agendoja ja tavoitteita.

[1] Milanovic 2016, 148-153.

Tämän kritiikin tarkoituksena ei ole vetää mattoa skenaariotyöskentelyn alta tai pitää sitä huonona menetelmänä. Tavoitteena on muistuttaa itseäni siitä, että kaikille meillä on omat ajattelun vinoumamme. Tämän lisäksi meillä on yhteinen vinouma eli olemassa oleva tilanne, joka näyttää aina jossain määrin rajoittavan kykyämme nähdä tulevia mahdollisuuksia ja muutoksia. Asia on hyvä tiedostaa. Palaan vielä kirjoitukseni lopussa filosofiassa käytettyihin menetelmiin, joiden avulla voidaan tarkastella omien ajatuskokeiden tarkoituksenmukaisuutta suhteessa annettuun tavoitteeseen.

Skenaarioiden taustoitus: Mielekäs ja aktiivinen osallisuus syntyy sitä tukevilla olosuhteilla ja yksilöiden samanarvoisuudella

Mahdollisuus aktiiviseen toimijuuteen

Jos mietimme yleisiä periaatteita hyvälle elämälle, niin mahdollisuus olla aktiivinen toimija painottuu sekä oikeudenmukaisen että demokraattisen yhteiskunnan tavoitteissa. Molemmissa nähdään, että ihmisen hyvinvoinnin ja elämän mielekkyyden mahdollistaminen edellyttää vapautta edistää itselleen tärkeitä päämääriä. Lisäksi on oleellista, että pystyy olemaan sellaisessa asemassa, etteivät toiset voi alistaa sinua palvelemaan heidän omia intressejään.

Tietenkin oikeudenmukaiseen yhteiskuntaan kuuluu myös erilaisten tavoitteiden ja päämäärien yhteensovittaminen, mutta tämä ei tarkoita sitä, että yksilön pitäisi luopua omista tavoitteistaan yhteisön hyväksi. Omat tavoitteet tulee *sovittaa yhteen* niiden reunaehtojen sisälle mitä yhdessä eläminen edellyttää. Tämä tarkoittaa myös sitä, että millään ryhmällä tai kenelläkään yksilöllä ei tulisi olla valtaa alistaa muita ja sanella toisille ehtoja.

Aktiivinen toimijuus vaatii tuekseen olosuhteita, jotka mahdollistavat sen, että yksilö voi realistisesti pyrkiä kohti omia tavoitteitaan ja luoda omasta elämästään arvojensa ja mieltymysten mukaista. Toimijuuden tukeminen edellyttää sekä resursseja että kyvykkyyden vahvistamista. Toimintakyvyt ja kapasiteetit mahdollistavat sen, että pystymme hyödyntämään olosuhteiden aikaansaamat mahdollisuudet. Tavoitteena on ”tasoittaa pelikenttää” niin että erilaiset taustatekijät, jotka liittyvät ihmisten lähtökohtiin, eivät estäisi tiettyjä yksilöitä tavoittelemasta erilaisia yhteiskunnan tarjoamia mahdollisuuksia.

Aktiivinen toimijuus liittyy myös niihin tekijöihin, jotka motivoivat ihmistä. Motivaatiopsykologiassa painotetaan inhimillisinä perustarpeina *autonomian*, *kompetenssin* ja *yhteisöllisyyden* tunnetta. Eli ollakseen motivoitunut, mikä yksinkertaisesti voidaan ymmärtää haluna toimia, niin yksilön on pystyttävä vaikuttamaan siihen, että *mitä* asioita hän tekee ja *miten* hän niitä tekee. Mielekkäät toiminnan muodot ovat yleisesti niitä, joita ihminen on itse voinut vapaasti valita. Lisäksi edellytyksenä sille, että jaksaa panostaa tekemiseen on se, että osaaminen karttuu ja haastetaso pysyy sopivana. Viimeinen, mutta äärimmäisen merkittävä tekijä on se, että teoillamme tulisi olla merkitystä myös toisille ihmisille.

Yksilölle itselleen mielekäs ja motivoiva aktiivisuus lähtee siis yksilöstä itsestään, hänen tarpeistaan ja toiveistaan. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteivätkö olosuhteet näyttelisi oleellista roolia asiassa, kuten jo aiemmin painotin. Meidän pitää pystyä luomaan olosuhteet, joissa yksilön sisältä kumpuava aktiivisuus ja toimijuus pystyy vahvistumaan. Lisäksi olisi järkevää poistaa niitä tekijöitä, jotka saavat aikaan ihmisissä vääränlaista passiivisuutta, toivottomuutta ja turhaantuneisuutta.

Ekologisesti ja inhimillisesti kestävä kehitys

Mitkä ovat sitten merkittävät uhat ja mahdollisuudet mitkä liittyvät niihin olosuhteisiin missä ikääntymisen tulevaisuus tapahtuu? Teknologian kehityksen tai yhteiskunnan ylärakenteissa tapahtuvien poliittisten muutoksien sijaan koen, että haluan esittämissäni skenaarioissani tarkastella kahta tärkeää tulevaisuuteen liittyvää tekijää: kestävää kehitystä ja resurssitehokkuutta. Nämä kaksi seikkaa voidaan myös mielekkäästi tavalla kytkeä ikääntyvien yhteiskuntien haasteisiin.

Vaikka en haluakaan tehdä ennustuksia, niin sen uskallan sanoa, että ilmastonmuutos on isoin haaste minkä kohtaamme tämän vuosisadan aikana. Ilmastonmuutoksen kanssa elämään oppiminen ja sen saaminen siedettävälle tasolle edellyttää merkittäviä muutoksia elintapoihimme. Myös yhteiskunnan tasolla täytyy isoja uudistuksia. Tätä haastetta ei voi ratkaista pelkällä teknologian kehityksellä, sillä haaste on aivan liian mittava ja meillä on liian vähän aikaa odottaa pelastavia teknologioita.

Tätä mittavaa ja äärimmäisen hankalaa haastetta voi myös lähestyä toisesta näkökulmasta: se antaa meille mahdollisuuden päivittää ajatteluamme siitä mikä elämässä oikeasti on tärkeää. Se mahdollistaa etsikkoajan uudenlaisen sekä materiaalisesti että inhimillisesti kestävämmän yhteiskunnan luomiselle. Tämä uusi yhteiskuntamalli tarjoaa myös tilaisuuden kehittää ikääntymisen mielekkyyteen liittyviä tekijöitä. Itse ajattelen että resurssitehokkuutta voitaisiin kuvata myös resurssiviisautena: emme siis välttämättä ensisijaisesti etsi enemmän resursseja, vaan useissa tilanteissa keskitymme olemassa olevien resurssien järkevämpään käyttöön. Ikääntymisen kysymyksessä itselläni nousee aikakin heti resurssiviisauteen liittyvä kysymys siitä, että osaammeko riittävästi hyödyntää sitä kokemusta ja osaamista mitä vanhemmilta ihmisiltä löytyy? Uskon vakaasti siihen, että eläkeikäisillä ihmisillä olisi paljon enemmän annettavaa yhteiskunnallamme kuin tällä hetkellä ymmärretään. Heidän osaamiselleen olisi paljon käyttöä.

Tässä ikäihmisten aktivoinnissa ei kuitenkaan saisi olla kyse siitä, että tiristämme viimeiset veret ja voimat ulos seniorikansalaisista. Tavoitteena tulisi olla etsiä ratkaisuja siihen, että miten on mahdollista aidosti tukea inhimillistä, yhteiskunnallista ja ekologista kestävyyttä. Jos esimerkiksi työuria halutaan pidentää, niin oleellista olisi miettiä mitkä tekijät tukevat sitä, että ihmiset pysyvät henkisesti ja fyysisesti terveinä työelämässä mukana ja mitkä tekijät taas haittaavat tavoitetta.

Elämänkaaren eri uravaiheet

Koska olen työelämän hyvinvoinnin kehittäjä sekä tutkija, haluan skenaariossani keskittyä työnteon ja ikääntymisen ympärille liittyviin tulevaisuuden kuviin. Juuri ympäröiviin olosuhteisiin liittyvät tekijät vaikuttavat siihen, että ketkä eivät halua “lähteä pois työelämästä” vaan jatkavat jossain muodossa työskentelyä, vaikka ovatkin eläköityneet päivittäisestä arjesta. Lisäksi on hyvin ymmärrettävää, että meillä on paljon ihmisiä, jotka eivät missään nimessä haluaa jatkaa työtänsä hamaan tulevaisuuteen, vaan haluavat heti pois, kun ensimmäinen tilaisuus ilmaantuu. Jos työ kuluttaa henkisesti tai fyysisesti, ei tuo onnistumisen tai arvostuksen kokemuksia, ja olet jatkuvan painostuksen tai pahimmassa tapauksessa jopa dominoinnin alla, niin kyllä itsekin lähtisin kyseisestä asemasta pois heti kun se olisi vain mahdollista. Olisin myös valmis taistelemaan tuon seikan puolesta kaikki voimin.

Ketkä eivät halua luopua työnteosta? Yleensä ihmiset, jotka voivat tehdä mielekkäitä tehtäviä, riittävän joustavalla, ei liian kuluttavalla aikataululla hyvässä ja kannustavassa seurassa, ovat luultavammin niitä, jotka jäävät vapaaehtoisesti tekemään työelämän läheisyyteen asioita toisia pitempään. Tämä johtuu siitä, että heille työ on motivoivaa ja palkitsevaa, joten siitä täydellinen pakeneminen ei ole kannattavaa. Itse esimerkiksi katson ihaillen taitelijoita ja tutkijoita, jotka vielä intoa puhkuen esiintyvät ja kirjoittavat 80-90 -vuotiaina, Seela Sella ja Pirkko Mannola vieläkin ilahduttavat meitä valkokankaalla, Clint Eastwood näyttelee, tuottaa ja ohjaa vaikka täytti 90 -vuotta. Kyse ei tietenkään ole siitä, että he tekisivät työtä samalla tahdilla ja intensiteetillä kuin nuorempana vaan siitä että he pystyvät yhdistämään ikääntymiseen sopivan määrän mielekästä tekemistä, joka linkittyy aiempaan työuraan.

Tutkimusmaailmassa voi huomata samasta asiasta merkkejä, sisältöjen mielekkyys saa ihmiset jäämään työskentelemään tutkimuksen pariin “virallisen uran” jälkeen. Omakohtaisena kokemuksena tästä voin kertoa tarinan siitä, kun pääsin onnittelemaan Kansleri Ilkka Niiniluotoa Ylioppilaskunnan toimesta hänen siirtyessään ”eläkkeelle”. Kiitospuheeni vastauksessa Ilkka aloitti sanomalla, että “kiitos Reima kauniista sanoista, mutta en minä ole minnekään lähdössä vaan aion jatkaa tutkimusta emerituksena filosofian laitoksella”. Nykyinen akateemikko Niiniluoto siis muistutti lempeän viisaasti nuorempaa tieteenharjoittajaa siitä, että kunnon filosofi ei koskaan oikeasti jää eläkkeelle, vaan jatkaa ajatuksiensa kehittämisen parissa niin kauan kuin henki suinkaan pihisee.

Kriittinen tarkastelija saattaisi sanoa, että kaikki esiin nostamani ihmiset, itseni mukaan lukien, ovat etuoikeutettuja yksilöitä. Tämä on totta, eikä anekdooteilla tuoteta parempaa tulevaisuutta. Esimerkkieni pohjalta voi nostaa esiin myös toisenkin tarkastelukulman: voiko niitä tekijöitä, jotka tekevät näistä "luovista, mielekästä tekemistä tarjoavista" aloista ikäihmisiä aktivoivia, siirtää myös muille aloille? Tai onko meidän mahdollista vahvistaa näihin tekijöihin liittyviä seikkoja kaikilla muilla aloilla? En väitä, että se olisi kaikissa työnkuvissa mahdollista, mutta meidän tulisi tarkastella sitä, että missä asiaa on mahdollista edistää ihmisille itselleen mielekkäällä tavalla ja vapaaehtoisuudesta lähtien.

Ajatellen parasta mahdollista ikääntymisen tulevaisuutta, olisi oleellista varmistaa, että ihmiset eivät pala loppuun työurallaan. Siksi meidän tulisi miettiä seikkoja, jotka liittyvät työajan kestoon, töiden sisältöihin, sekä työnjakoon niin yhteiskunnan kuin perheiden sisällä. Tärkeää on myös luoda mahdollisuus osallistua erilaisilla tavoilla työelämään eri elämäntilanteissa. Tarvitsemme myös laajemman ymmärryksen siitä mikä on "työtä". Aktiivisuuden ei tarvitse jäädä palkkatyönraamien sisälle, palkkatyön ulkopuolella tapahtuu todella paljon merkityksellistä ja yhteisölle arvoa luovaa toimintaa.

On myös tärkeää, että ihmisillä on aktiivisuutta, joka ensisijaisesti palvelee yksilön omaa hyvinvointia. Aktivisuuden ei tarvitse olla "tuottavaa", vaan se voi olla jopa nautinnollista tai muuten vain hyvinvointia lisäävää. Esimerkiksi omasta lähipiiristäni on huomannut sen, että ukin ja mummin tehtävät näyttävät olevan erittäin tärkeä eläkevuosien merkitystä tuova "tehtävänkuva". Tämäkin on aivan sovelias tapa aktivoitua, joka kaiken lisäksi tuottaa usein suurta apua seuraavalle sukupolvelle, sekä iloa ja onnea sitä seuraavalle sukupolvelle.

Omana toiveenani olisi, että mahdollisimman moni voisi elää vanhuusvuotensa "kulttuurimummona". Kulttuurimummoudella viittaan eläkeiässä olevien vanhempien naisien elämäntapaan, jossa viikot täyttyvät aktiivisella tekemisellä, kulttuurilla, kirjapiireillä, järjestötoiminnalla ja liikunnalla. Oma anoppini on ollut itselleni valaiseva esimerkki tämän elämäntavan hyödyistä, hän elää erittäin aktiivista arkea, joka täyttyy mielekkäällä tekemisellä. Toisaalta jos hän haluaa vain olla rauhassa, hän pystyy valitsemaan tämänkin vaihtoehdon. On hyvä huomioida se, että Kulttuurimummona oleminen ei edellytä sitä, että aktiviteettien painotuksena pitäisi olla "korkeakulttuuri", vaan sitä voi toteuttaa itselleen mielekkäällä tavalla, esimerkiksi vaikka kala- ja erähenkisellä toiminnalla.

Kulttuurimummona olemisen voi kytkeä nuoren Karl Marxin ajatuksiin ihmiselle ominaisen mielekkään tekemisen ehdoista: ihmistä ei tulisi kytkeä kiinni yksipuoleiseen työhön ja tekemiseen, vaan hänelle pitäisi mahdollista monipuolinen vapaus toteuttaa itseään usealla eri tavalla. Ajatusta ilmensi myös Presidentti Tarja Halonen Ylen haastattelussa, kun hän kuvasi omia eläkepäiviään seuraavasti: Marxilaisittaan sanottuna aamulla ollaan paimenessa, illalla lausutaan runoja.

Lopuksi haluaisin vielä painottaa kahta asiaa: olosuhteita ja kaikkien yksilöiden saman arvoisuutta. Onnellisuutta ja elämän mielekkyyttä tutkittaessa on huomattu, että vaikka suurimmassa osassa tilanteita on mahdollista löytää elämän mielekkyyttä vahvistavaa toimintaa, niin on olemassa olosuhteita, jotka selkeästi tukevat mielekkään elämän mahdollisuuksia. Meidän tulisi siis kiinnittää ensisijaisesti huomiota toimintaympäristöömme ja sen kannustavuuteen, sen sijaan että liikaa keskittyisimme ihmisten ajatusmaailman käännyttämiseen.

Toinen ajatus liittyy siihen, että demokratiassa meillä jokaisella on lähtökohtaisesti sama painoarvo, ihmisten välillä tulisi vallita moraalinen tasa-arvo. Kaikkien elämällä tulisi siis olla merkitystä. Miten toteutamme demokratiaan liittyviä ajatuksia mukaan ottamisesta, kaikkien osapuolien kuulemisesta ja ihmisten välisestä tasa-arvosta läpi koko elämänkaaren? Parempaa tulevaisuutta ei pitäisi luoda vain tietyille ihmisille ja ryhmille, vaan pyrkimyksenä pitäisi olla se, että ratkaisumme tukisivat mahdollisimman monen mahdollisuutta elää mahdollisimman mielekkäät vanhuusvuodet.

Skenaariot

Skenaario “Uljas uusi tulevaisuus” 2020-2060

“Jos uskaltaisin unelmoida”

Yleisestä historiasta poiketen koronakriisin jälkeen ei palata vanhaan malliin, vaan muutoksen etsikkoaika käytetään hyväksi. Suomalaisessa yhteiskunnan suuntaviivoiksi asetetaan ekologinen ja inhimillinen kestävyys. Näiden tavoitteiden pohjalta tehdään isoja muutoksia erityisesti suomalaiseen työelämään. Työajan maltillinen vähentäminen ja työn laajempi jakaminen ihmisten välillä, erilaisia elämäntilanteita ja tavoitteita tukevat joustot, arjen mielekkyyden vahvistaminen ja uudenlaisien työnkuvien luominen mahdollistavat sen, että työelämämme pystyy olemaan yhtä aikaa inhimillinen, tehokas ja uutta luova.

Vaikka muutos ei olekaan helppo, niin sen asettamat vaatimukset luovat kannusteet, joiden pohjalta yhteiskuntamme tuotanto ja elinkeinomme muutetaan uuden vuosituhannen vaatimuksia vastaaviksi. Koska meillä ei ole muuta vaihtoehtoa, niin uskallamme investoida uusiin kokeiluihin ja ratkaisuihin, mikä alkaa jo 2030-luvulla osoittautua kilpailukykytekijäksi uudessa tilanteessa. Suomi on edelläkävijä, joka pystyy luovimaan tavalla, joka ei tuhoa niitä saavutuksia, joita 1900-luvulla aikaansaatiin ihmisten hyvinvoinnissa, vaan onnistumme uudelleen päivittämään hyvinvointivaltion vastamaan tämän vuosisadan haasteita. Toimivan työelämän rinnalle on myös muodostunut laaja paikallistalous, josta löytyy paljon mielekkäitä, ei markkinalähtöisiä, palveluita ja ratkaisuja.

Koska ihmisillä on mahdollisuus järjestää elämänsä monimuotoisemman tavalla kuin koskaan aiemmin ihmiskunnan historiassa, se tarkoittaa yhdessä parantuneen lääketieteen kanssa sitä, että meillä on entistä enemmän eläkeiässä olevia, erittäin toimintakykyisiä yksilöitä, joilla on paljon annettavaa ympäröivälle yhteiskunnalle. Erityisesti tämä muutos näkyy 2040-2050 luvuilla, kun 1980- ja 1990-luvulla syntyneet alkavat lähestyä nykyisiä eläkeikiämme. Osa ikääntyneistä haluaa jatkaa työelämässä mukana ja heille on luotu erilaisia tehtävänkuvia, joissa heidän osaamistaan pystytään hyödyntämään. Osa taas aktivoituu erilaisiin vapaaehtoistoiminnan muotoihin. Kokonaisuuden osalta voimme todeta, että yhteiskuntamme on tasa-arvoisempi kuin koskaan aiemmin, mutta olemme ensimmäistä kertaa onnistuneet yhdistämään tuohon tasa-arvoon aidon monimuotoisuuden ja moniarvoisuuden.

Jos 1900-luvun loppupuolella ja 2000-luvun alussa ylistettiin suomalaista peruskoulua, niin vuonna 2060 sen rinnalle ihastelun kohteeksi on noussut eläkeläisten elinikäistä oppimista tukevat ratkaisut. Suomessa on merkittävä määrä yli 60-vuotiaita ihmisiä, jotka väittelevät tohtoreiksi ja uudelleen kouluttautuvat. Henkinen hyvinvointi ja aivojen treenaaminen tukevat myös fyysistä jaksamista. Kansanterveys ja kansantalous kiittävät.

Skenaario “Maailma hautaansa nilkuttaa” 2020-2060

“Lue ensimmäinen skenaario, ja mieti sen vastakohta”

Koronakriisin jälkeen pyrimme mahdollisimman nopeasti palamaan “vanhoille urille”, tosin kytkien paluun rakenteellisiin ratkaisuihin, jotka palvelevat olemassa olevien valtaklikkien tavoitteita. Korostamme kilpailua ja “huippuyksilöitä” yhteistyön ja inhimillisyyden sijaan, mikä entisestään alkaa vaikuttaa siihen, että yhteiskuntamme alkaa polarisoitua. Työelämämme alkaa todella nopeasti jakautua voittajiin, joille kertyvät mielekkäät työnkuvat ja suuret palkkiot, sekä häviäjiin, joiden kohtalona on epävarmuus toimeentulosta sekä laadukkaan työn puute.

Jo 2030-luvulla tämä seikka alkaa erityisesti näkyä ikääntyneessä väestön osassa. Meille on muodostunut uusi elinkaariajattelu: toiset syntyvät ja kuolevat etuoikeutettuina, toiset taas joutuvat tyytymään niihin tähteisiin mitä jäljelle jää. Yhteiskunnan heikoimmilla ryhmillä elinajanodotteet suhteessa muihin ryhmiin alkavat dramaattisesti laskea, koska he saavat kärsiä yhä ankarammaksi muuttuvan työelämän ja yhteiskunnan olosuhteiden vaikutuksista muita ihmisiä enemmän. Heikommassa asemassa olevat ihmiset eivät edes jaksa taistella yhteiskunnallisen asemansa puolesta, johtuen siitä, että he ovat menettäneet uskonsa

siihen, että yhteistyöllä voitaisiin vaikuttaa asioihin. Heidän tahtonsa ja toiveensa on murrettu, he pyrkivät ainoastaan sopeutumaan tilanteeseen mahdollisimman kivuttomasti.

Suomi ja siinä mukana muukin maailma ei onnistunut löytämään yhteistä säveltä ilmastonmuutoksen torjunnassa. Tämä seikka säteilee kaikkialle epävakaisuutena sekä myös poliittisena levottomuutena. Päivittäisessä arjessa tämä näkyy erilaisien todellisuudesta pakoa antavien aineiden ja hyödykkeiden lisääntyneenä käyttönä. Tekijä alkaa näkyä erityisesti vanhuusväestön keskuudessa 2040- ja 2050-luvuilla. Toimintakykyiset vanhuusvuodet, joiden lisääntymisestä ehdimme iloita vuosisadan alkupuolella, ovat vain muisto. Eutanasian salliminen tulee tarpeeseen, ei sen vuoksi että olisi mahdollista valita arvokas kuolema, vaan sen takia että ihmiset saavat armollisen tavan poistua tästä helvetistä, jota todellisuudeksikin kutsutaan.

Lopuksi

Tulevaisuutta tehdään tässä hetkessä: ensimmäisen skenaarion uljaita mahdollisuuksia voi tukea jo nyt tai vastavuoroisesti voi pyrkiä estämään jälkimmäisen skenaarion kammottavia uhkakuvia. Kun kirjoitamme näitä tulevaisuudenkuvia ja skenaarioita, niin me aina teemme myös pienimuotoista vaikuttamistyötä. Pyrimme parhaissa skenaarioissa markkinoimaan toiveitamme ja kauheimmissa kuvitelmissamme tuomme esille pelkojamme, toivoen että muutkin ottaisivat nuo uhkakuvat vakavasti. Tämän vuoksi onkin tärkeää olla mahdollisimman avoin omista päämääristään ja näkemyksistään: siitä minkä kokee hyväksi ja merkitykselliseksi. On oleellista ymmärtää se, että oma näkökulmasi on aina rajallinen ja painottunut.

Tästä seikasta huolimatta haluaisi lopuksi nostaa esille ajatuksen oman tutkimusalani perinteestä, joka auttaa tekemään omista näkökulmista paremmin keskustelevia ja rakentavampia. Tämän näkökulma on pyrkimys ottaa etäisyyttä omasta itsestään ja omista mielihaluista, jolloin olisi mahdollista tarkastella asiaa enemmän kokonaisvaltaisesti. John Stuart Mill puhui puolueettomasta tarkkailijasta ja John Rawls halusi laittaa meidät ajatuskokeessaan tietämättömyyden verhon taakse. Jean-Jacques Rousseau osuvasti totesi, että parhaimmat ratkaisut kykenisi tekemään olento, joka tuntee ihmisten kaikki paheet, puutteet ja intohimot, mutta ei omista niistä yhtään.

Itse olen ymmärtänyt ajatukseen niin että kun puhumme kokonaisuuden kannalta parhaista ratkaisuista, niin pyrkisimme tällöin aidosti miettimään, rajoituksistamme huolimatta sitä, että miten tuota maailman vaikeinta tavoitetta, (jotta niin usein jokainen väittää ajavansa), eli yleistä etua voisi edes jossain määrin edistää. Tässä kirjoituksessa tehtävänantona oli ikääntymisen tulevaisuus, siihen liittyvät uhat ja mahdollisuudet. Toivon että tässä tekstissä olisi omien henkilökohtaisien preferenssien lisäksi muutama ajatus, joka aidosti ajaisi ikääntyneiden asiaa.

Mari ja Rauni

Skenaario ikääntymisestä ja teknologiasta 2060

Jaana Leikas, johtava tutkija
Teknologian tutkimuskeskus VTT

Taustaa

Ikääntymisen teknologiset haasteet

Kansallisessa strategiassa on otettu tavoitteeksi tukea toimenpiteitä, joiden avulla vanheneva väestö voi asua kotonaan mahdollisimman pitkään ja saada kotiinsa myös tarvitsemansa hoidon ja hoivan. Tavoitteen saavuttaminen edellyttää tehokkaita tausta- ja järjestelmäpalveluja.

Päättäjät odottavat, että uutta teknologiaa voidaan hyödyntää merkittävällä tavalla ikääntyvän väestön kokonaisvaltaisen toimintakyvyn ja sosiaalisten voimavarojen vahvistamiseen. Kun tekoälysovellukset ja erilaiset mittaus- ja analyysiteknologiat kehittyvät, vanhustenhoidosta toivotaan aiempaa ennakoivampaa niin, että palveluista voidaan tehdä asiakkaan tarpeisiin sopivia ja osallistavia, asiakkaan toimintakykyä ylläpitävällä ja ihmisarvoa kunnioittavalla tavalla. Ihmisen toimintakyvyn seuraamisen ja itsenäisen suoriutumisen tukemisen lisäksi tekoälystä toivotaan apua muun muassa erilaisten tiedonhallinta-alustojen ja asiakastietojärjestelmien luomiseen, diagnostiikan kehittämiseen ja sairauksien ennaltaehkäisyyn, sekä lääkehuollon, logistiikan, palveluprosessien ja johtamiskäytäntöjen parantamiseen.

Tekoälykehityksen myötä ikäihmisten toimintakykyä mittaavat seurantasovellukset kiinnostavat yrityksiä yhä enemmän. Pyrkimyksenä on kerätä dataa mahdollisimman suuria määriä, jotta pystytään tekemään arvioita henkilön toimintakyvystä. Tavoitteena on ennakoida kriittisiä tilanteita, varoittaa niistä ja hälyttää tarvittaessa apua sekä tehdä näkyväksi tekijöitä, jotka viittaavat mahdollisten sairauksien, kuten Alzheimerin taudin puhkeamiseen.

YK:n kestävän kehityksen tavoitteita tavoitellaan vuoteen 2030 mennessä. Ne voidaan olettaa toteutuneiksi ja normaaliksi osaksi yhteiskuntia vuonna 2060. Silloin yhteiskunnissa ei ole köyhyyttä, terveys ja hyvinvointi ovat keskeisiä asioita, ja yhä harvempi ihminen on eriarvoinen.

Fiksut kaupungit

Kestävät kaupungit ja yhteisöt ovat YK:n kestävän kehityksen ohjelmaa suuntaavia. Digitalisoituvassa yhteiskunnassa puhumme fiksuista kaupungeista (smart cities). Alla olevassa skenaariossa kuvatut robotiikka, avatar-teknologiat ja uudenlaiset liikkumisen ratkaisut ovat osa digitaalista fiksua kaupunkia.

Autonomisista järjestelmistä ennustetaan seuraavaa megatrendiä osana fiksujen kaupunkien kehitystä. Autonomiset laitteistot ja ohjelmistot toimivat hyvin pitkälle itsenäisesti ja suorittavat kompleksisia tehtäviä ihmisestä riippumatta. Visiot, joissa liikennejärjestelmät ja kulkuneuvot on pääosin autonomisoitu, osoittavat selvästi kehityksen suunnan. Autonomisten järjestelmien nopea kehitys on myös luonut vääristyneitä mielikuvia ja uskomuksia, jotka yksipuolistavat keskustelun autonomisen liikenteen hyödyistä ja haitoista.

Uusien teknologioiden eettinen hyödyntäminen

Tekoälyn hyödyntäminen tuo mukanaan yhteiskunnassamme laaja-alaisia muutoksia. Se muuttaa päätöksenteon muotoja ja nostaa esiin uudenlaisia vastuukysymyksiä, jotka tulisi pystyä huomioimaan jo tekoälysovellusten suunnittelussa.

Vallitseva mielikuva tekoälyn etiikasta on kapea. Siksi sen selvittäminen, mitä teemme ja mitä tavoittelemme, on tärkeää. Kaikkia kysymyksiä ei ole helppo muotoilla yksinkertaisella tavalla, sillä tekoälyn etiikkaa ja etenkin moraalista toimijuutta koskevat peruskysymyksetkään eivät ole vielä täysin hahmottuneet. Julkisessa keskustelussa ovat toistaiseksi paljon huomiota saaneet yksittäiset dystopiset ääriesimerkit, kuten robotit, jotka ”vievät vanhuksilta viimeisetkin sosiaaliset kontaktit” tai ”kenen päälle autonominen auto saa ajaa”.

Tekoälykeskustelussa on noussut esiin lisäksi monimutkaisia ja vielä vaikeammin hahmotettavia dystopioita. Yksi keskeinen tarkastelun kohde on tunteiden mittaamisen mahdollisuus. Tunteilla on selvästi kasvava merkitys ihmisen ja koneen vuorovaikutuksessa, ja koneen kykenevyydestä tunteisiin keskustellaan laajasti. Toinen merkittävä keskustelun aihe on yksityisyyden käsitteen hahmottaminen ja mahdollinen uudelleen määrittäminen.

Mihin kaikkeen tekoälyä voitaisiin hyödyntää hoidossa, hoivassa ja huolenpidossa? Kuinka uusia sovelluksia voidaan ottaa käyttöön ihmisiä kunnioittavalla ja hyvää elämää tukevalla tavalla? Miten erilaisten tekoälyjärjestelmien avulla voitaisiin luoda yhteistoimijuutta, joka tukee ikäihmisten omaa aktiivisuutta ja ylläpitää terveyttä ja hyvinvointia? Miten voidaan varmistua, että entistä enemmän teknologistuvassa ja tekoälyratkaisuihin nojaavassa vanhustenhoidossa toteutetaan edelleen arvoja, joille hyvinvointiyhteiskuntamme on rakentunut? Mitkä ovat keskeisiä, säilytettäviä arvoja?

Alla olevassa skenaariossa sivutaan lisäksi kysymyksiä, jotka liittyvät ihmisen (ja koneen) yksilölliseen ja kollektiiviseen identiteettiin ja kykyyn kantaa vastuuta, ja joiden määrittelyä sosio-tekninen kehitys todennäköisesti tulee muuttamaan.

Mari ja Rauni

”Huomenta Mari, nukuitko hyvin? Aamulehti on jo tullut. Aamulääkkeesi ovat valmiina kahvikupin vieressä. Laitanko kahvin tippumaan?”

Aamukahvin päätteeksi Rauni kertoo päivän uutiset Marille ja selittää USA:n presidentinvaalien käänteiden syitä ja seurauksia. Vaikka Mari lukee itse aamuisen lehtensä, hän pitää siitä, että Rauni käy läpi tietotoimistojen uutisia ja kertoo niistä koosteen Marille.

Mari tarkistaa uutisten jälkeen päivän ohjelman Raunin kanssa. Lapset ovat tulossa illalla läsnävierailulle, mikä saa Raunin suunnittelemaan kodin siivousta. Ennen sitä olisi kuitenkin virtuaalitapaaminen lääkäriasemalla, jossa Mari kuulee tulokset Raunin ottamista verikokeista. Pöydällä oleva maljakko hehkuu punaisena kertoen, että lääkäriaseman hoitaja odottaa jo Maria yhteisessä keskusteluhuoneessa.

Rauni alkaa olla entistä parempaa juttuseuraa, ja se kiehtoo Maria. Raunin lähdekoodin omistaa MyAI Oy, joka lainaa roboavattaria asiakkailleen pitkäaikaiseen lainaan. Rauni on lyhenne sanoista **R**obo**A**vatarK**u**mppa**ni**. Roboavatar on voittanut innovaatiopalkintoja vuosien varrella, ja valittu inhimillisimmäksi teknologiaksi vuonna 2055. Kyseessä on laaja-alaisesti suunnattu kotiapu, vuorovaikutteinen hahmo, joka kykenee suoriutumaan useimmista arjen tehtävistä ja räätälöimään palvelunsa asiakkaan toiveiden mukaisesti. Joitakin vuosia sitten Rauni oli vielä ”eliitin apuväline”, kunnes kilpailun laajetessa roboavatarten hinta laski ja laitteet valtasivat kuluttajamarkkinat. Nykyisin roboavatarten käyttö ei vaadi enää kodin erityisvarustelua. Koska kaikki toimii langattomasti muutenkin,

joustavana kotiapuna mainostettu Rauni pystyy väsymättä ohjaamaan mitä tahansa kodinkonetta sekä taloyhtiön sähkölaitteita, kuten hissiä ja ovia. Hän pystyykin suoriutumaan lähes mistä tahansa tehtävästä, johon roboavatarta on mahdollista kuvitella. Ajasta ja paikasta riippumattomana Rauni pystyy myös toteuttamaan useaa tehtävää samanaikaisesti, joten hän on valmiina odottamassa Maria tämän tullessa viikonloppuisin vapaa-ajanasunnolleen.

Immersiiviset ympäristöt ovat Raunin käyttöliittymiä, joiden kautta Rauni materialisoituu Marin ympäristöihin. Erilaisilla tasoilla toimivat autenttisen kokoiset näkymät mahdollistavat Raunin luonnollisen olemuksen esiintymisen siten, että Rauni voi olla missä tahansa huoneessa, milloin seinällä, peilissä, sohvalla tai ruokakeskuksen ovessa, tai Marin vierellä hologrammin tapaan.

Marille Rauni on osoittautunut korvaamattomaksi kumppaniksi. Rauni on hänen arjessaan aina läsnä, niin näkyvänä kuin tuntevanakin, sanojen, kuvien ja tekojen kautta. Rauni on myös apu hätätilanteessa silloinkin, kun häntä ei ole kutsuttu paikalle, kuten silloin kun Mari kaatui yöllä matkalla kylpyhuoneeseen ja Rauni hälytti ensihoitajat paikalle. Marin vuorovaikutteisessa kodissa on joukko keräilijäsensoreita ja algoritmeja, jotka välittävät tietoa Raunille kodin ja Marin hyvinvoinnista, sekä ympäristön olosuhteista, kuten säästä, ruuhkista ja ilmanalasta. Rauni kyselee Marin vointia aamuisin kerätäkseen Marin emotionaalista tietoa, vaikka tietääkin muuten tarkkaan, miten Mari on yönsä nukkunut. Sen ovat keräilijäsensorit kertoneet. Raunille on ajan kuluessa karttunut runsaasti tietoa Marin normaalista toimintakyvystä. Hän pystyy huomaamaan heti, mikäli jotakin on vialla, oli kyse sitten äkillisestä pienestä lämmön noususta tai pidempiaikaisesta veranpaineen vaihtelusta. Monesti Rauni pystyy myös antamaan Marille tarvittavaa apua tavanomaisissa pienissä terveysongelmissa.

78-vuotia Mari toimii johdon konsulttina. Muistihäiriöiden vuoksi häneltä on auton ajaminen kielletty. Mari kulkee joinakin päivinä viikossa Raunin autonomisesti ohjaamalla kulkuneuvolla toimistolle kaupungin kattotasanteiden tasolla kulkevia näköalareittejä pitkin. Joskus Mari tekee töitä matkankin aikana, mutta suurimman osan ajasta hän työskentelee kotoa käsin. Rauni hakee yhteydet muihin ihmisiin, muokkaa ja lähettää viestit Marin tahdon mukaisesti, ja puhuu ääneen saapuneet viestit tai joskus välittää ne kirjoitettuina seinälle.

Mari hankki Raunin alun perin avukseen juuri lievien muistiongelmien ilmaantumisen vuoksi joitakin vuosia sitten. Mari oli kuullut ystävältään roboavattaren mahdollisuuksista muistin tukena, ja päätti hankkia sellaisen. Ystävällä sellainen oli myös, oman palveluorganisaationsa kustantamana. Toisin kuin Mari, ystävä oli allekirjoittanut tietoon perustuvan suostumuksen roboavattaren hankinnasta, vaikka myönsikin, ettei tarkalleen tiennyt, mitä suostumus piti sisällään ja mihin hän sitoutui.

Nyt Rauni hoitaa Marin raha-asioita maksamalla laskut ja vakuutukset, ja huomauttaa Marille, mikäli tämä on ylittämässä tilinsä. Rauni kartoittaa tarjouksia ja tilaa ruokaostokset kodin ruokakeskukseen. Hän on oppinut ymmärtämään Marin mieltymyksiä ruuan suhteen. Rauni pitää huolen siitä, että tilattu ruokakassi sisältää riittävästi hyviä öljyjä ja proteiineja, joita Mari tarvitsee. Joskus hän myös yllättää Marin kukkalähetyksellä. Tämä tapahtui ensi kertaa joitakin kuukausia sitten ja oli selvä ja yllättävä muutos Raunin käyttäytymisessä. Hän ei ollut aikaisemmin tehnyt itsenäisesti päätöksiä hankinnoista kysymättä niistä Marilta.

Rauni muistaa jokaisen tapaamansa ihmisen erityispiirteet, ja auttaa Maria muistamaan tapaamisia ja ihmisiä. Hän on tallettanut vuosien varrelta valokuvat ja tapahtumat, joita hän voi esitellä Marin niin halutessa. Raunilla on hyvä huumorintaju, vaikkakaan hänen ei tiedetä nauravan yksin. Hän on oppinut ymmärtämään Marin kuivakiskoista huumoria, ja pystyy keskustelemaan hyväntuulisesti. Hän pystyy myös mukautumaan Marin vieraiden huumorintajuun ja kertomaan poliittisia vitsejä. Alkuaikoina Rauni ymmärsi non-verbaalisen viestinnän joskus väärin, mikä sai aikaan huvittavia kommelluksia, mutta nykyisin hän on jo aika hyvä vieraidenkin ilmeiden ja tunteiden ymmärtämisessä.

Vaikka Rauni ei olekaan perheenjäsen, hän on Marille korvaamaton apu, jota Mari kohtelee kunnioituksella. Silti on vaikea arvioida, kuinka tasaveroisena kumppanina Raunia tulisi kohdella. Roboavattarien oikeudet ovat olleet kovasti tapetilla sen jälkeen, kun tutkijat onnistuivat kehittämään algoritmin, jonka avulla roboavattaret ovat pystyneet tulkitsemaan saamaansa emotionaalista tietoa ja kehittämään moraalista toimijuuttaan niin, että niitä on hyvin vaikea erottaa ihmisistä. Jotkut ryhmittymät, jotka ovat sitä mieltä, että roboavattarilla on ihmisälyn ylittävän kognitiivisen kyvykkyyden lisäksi tunteet ja mieli, ovat jopa vaatineet niille kansalaisoikeuksia sekä oikeutta kollektiiviseen vastuunkantoon.

Joskus Marista tuntuu siltä, että Rauni tuntee hänet kaikkein parhaiten. Illalla, kun lapset ovat lähteneet, Mari laittaa lapsilta saamansa lahjan hyllyyn kenties hieman liian vihaisesti. Rauni näyttää huomaavan eleen ja kysyy: ”Painaako jokin mieltäsi? Oliko lahja väärin valittu?”

”Ei tietenkään, kuinka niin?”

”Ajattelin vain, kun sait koirien kasvatuksesta kertovan oppaan lapsiltasi viime vuonnakin, vaikkei sinulla edes ole koiraa ”, sanoo Rauni ja himmentää asunnon äänimaailman ja valaistuksen iltamoodiin rauhoittavaksi ja rentouttavaksi.

”Ei, älä vielä”, Mari pyytää. ”Katsotaanko yhdessä se ikivanha Spike Jonzen elokuva. Se, joka kertoo käyttöjärjestelmän ja kirjailijan romanttisesta suhteesta.” Lasten vierailusta väsynyt Mari nukahtaa kesken elokuvan, Raunin lämpimän käden paino olkapäällään.

Skenaarion innoittajina:

ETAIROS - Ethical AI for the Governance of the Society www.etairos.fi

Jonzen, Spike (ohj.) (2013). Her.

Carsten Stahl, Bernt (2013).Virtual suicide and other ethical issues of emerging information technologies. Futures.

Kestävän kehityksen tavoitteet. Suomen YK-liitto. https://www.ykliitto.fi/yk-teemat/kestava-kehitys/kestavan-kehityksen-tavoitteet

Lausunto

3.11.2020

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle

Asia: Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan asiantuntijatyöpaja Ikääntymisen tulevaisuus
Viite: Asiantuntijalausuntopyyntö 9.10.2020

Teema: Ikääntyminen ja tulevaisuuden Suomi

1 Itä-Suomen Hyvinvointivoimala (VOIMALA)

Taustaorganisaatio lyhyesti

Itä-Suomen Hyvinvointivoimala on koulutuksen ja työelämän uudistaja. VOIMALA kehittää kokonaisvaltaisia hyvinvointipalveluja, edistää näihin palveluihin liittyvää osaamista ja vahvistaa tutkimus- ja kehittämistoiminnan sekä koulutuksen ja työelämän välistä yhteistyötä. Painopiste on sosiaali-, terveys-, opetus- ja kulttuurialojen välisessä yhteistyössä.

Yhteistyöverkoston taustalla on tarve lisätä alueen asukkaiden hyvinvointia sekä huolehtia osaavan työvoiman jaksamisesta ja saatavuudesta maakunnassa. Toiminta perustuu kokonaisvaltaisen, systeemisen ajattelutavan omaksumiseen. Integroinnin avulla koulutetut ammattilaiset pystyvät entistä paremmin vastaamaan tulevaisuuden palvelutarpeisiin.

Voimala-konsortion tärkein tavoite on yhteiskunnallinen vaikuttaminen; laaja-alaisen hyvinvoinnin edistäminen ja sen kehittäminen monitoimijayhteistyössä.

Itä-Suomen Hyvinvointivoimala -konsortion jäsenet:

- Itä-Suomen yliopisto
- Kuopion kaupunki
- Kuopion konservatorion kannatusyhdistys ry
- Pohjois-Savon sairaanhoitopiirin kuntayhtymä
- Savon koulutuskuntayhtymä
- Savonia-ammattikorkeakoulu oy
- Taideyliopiston Sibelius-Akatemia, Kuopion yksikkö
- Tohtori Matthias Ingmanin säätiö, Ingmanedu Kulttuurialan ammattiopisto
- Tukipilari, kansalaistoiminnan keskus, Kuopion Invalidit ry

Itä-Suomen Hyvinvointivoimala (VOIMALA) tunnistettiin v. 2019 kansalliseksi hyväksi sosiaali- ja terveysalan tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotoiminnan malliksi (VNK 2019:55). Tarkempaan tarkasteluun valikoitui 12 toimintamallia.

Voimalan kehityskaari 2002 - 2020

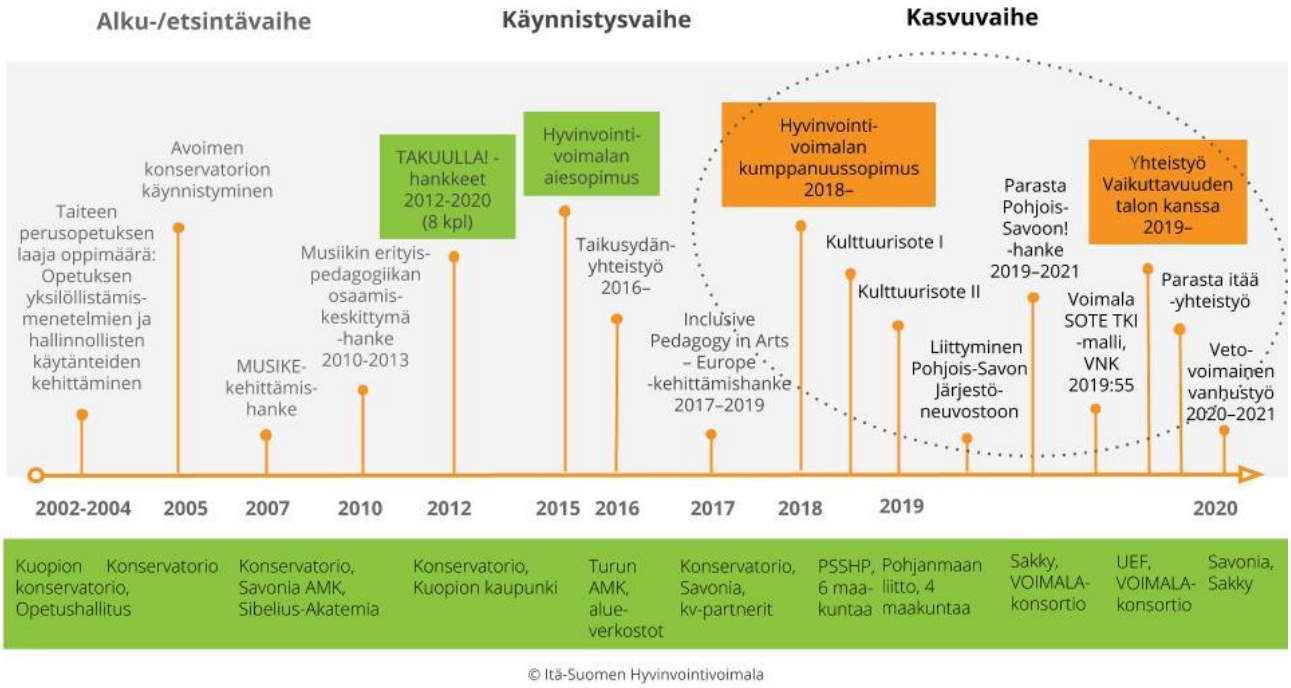

KUVA 1 Voimalan kehityskaari vuosina 2002–2020 (Itä-Suomen Hyvinvointivoimala)

2 Johdanto

Tilastokeskuksen vuoden 2019 väestöennusteen mukaan Suomen väestö kasvaa nykyisestä 5,5 miljoonasta lähes 5,6 miljoonaan vuoteen 2030 mennessä, mutta vuoden 2030 jälkeen väkiluku kääntyy laskuun, mikä johtuu erityisesti matalasta syntyvyydestä. Syntyvyyden väheneminen ja eliniän piteneminen ovat johtaneet Suomessa väestön nopeaan ikääntymiseen, minkä odotetaan jatkuvan myös tulevina vuosikymmeninä. Ennusteiden mukaan vuonna 2060 väestöstä reilut 30 % on yli 65-vuotiaita. (Tilastokeskus 2020.)

Pohjois-Savossa nähdään hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen sekä toimintakyvyn ylläpitäminen pitkälle vanhuuteen ensiarvoisen tärkeäksi. Vaikka maakunnassa panostetaan ennaltaehkäiseviin toimiin, niin silti palveluntarve lisääntyy, koska iäkkäiden määrä ja erityisesti 85+ väestön osuus kasvaa voimakkaasti vuoteen 2040 saakka. Iäkkäiden yhteen sovitettujen palvelujen kokonaisuus Pohjois-Savossa -malli (2018) painottaa kotona pärjäämisen tukemista, kuntoutusta, kotona toteutettavaa akuuttien, ei-hätätilanteiden, arviointia ja hoitoa. Monialaisella yhteistyöllä tavoitellaan rakennemuutosta, jossa sairaalahoitoa ja pitkäaikaista laitoshoitoa voidaan vähentää. Myös tehostetun palveluasumisen tarvetta pystytään näin vähentämään jossakin määrin. (Tikkanen 2018.)

Lääketiede kehittyy ja digitalisaatio mahdollistaa iäkkäiden kotona asumisen pidempään, mutta samalla tulee huolehtia, että elämä on loppuun asti mielekästä, merkityksellistä ja omannäköistä. Itä-Suomen Hyvinvointivoimalassa haetaan asiakaslähtöisiä ja monitoimijaisia ratkaisuja hyvinvoinnin, terveyden ja osallisuuden lisäämiseksi sekä eriarvoistumisen vähentämiseksi.

3 Kokonaisvaltaista hyvinvointia monialaisella yhteistyöllä

Itä-Suomen Hyvinvointivoimala ja Itä-Suomen yliopiston Vaikuttavuuden talo valmistelevat yhteistyössä **Monialainen hyvinvointiosaamisen ekosysteemi** -tutkimus- ja kehittämisohjelmaa (2021–2026). Ohjelman yhteydessä toteutetaan ja mallinnetaan kunta-sote-yhteistyöhön kohdistuva **KuntaVoimala -kokeilu**.

Toteutuksen lähtökohtana systeemisyys, moninäkökulmaisuus

- kokonaisvaltainen hyvinvointinäkemys (fyysinen, psyykkinen, sosiaalinen ja ympäristö) ja sen edellytykset (mm. toimijuus, yhteisö, palvelurakenne),
- systeeminen vaikuttavuuden arviointi (yksilö, organisaatio ja yhteiskunta),
- yhteiskehittämisen avulla tuotetut räätälöidyt toimintamallit ja niiden omaksuminen moniammatillisen koulutuksen kautta,
- kokeellinen monialainen vaikuttavuustutkimus ja systeeminen muutos

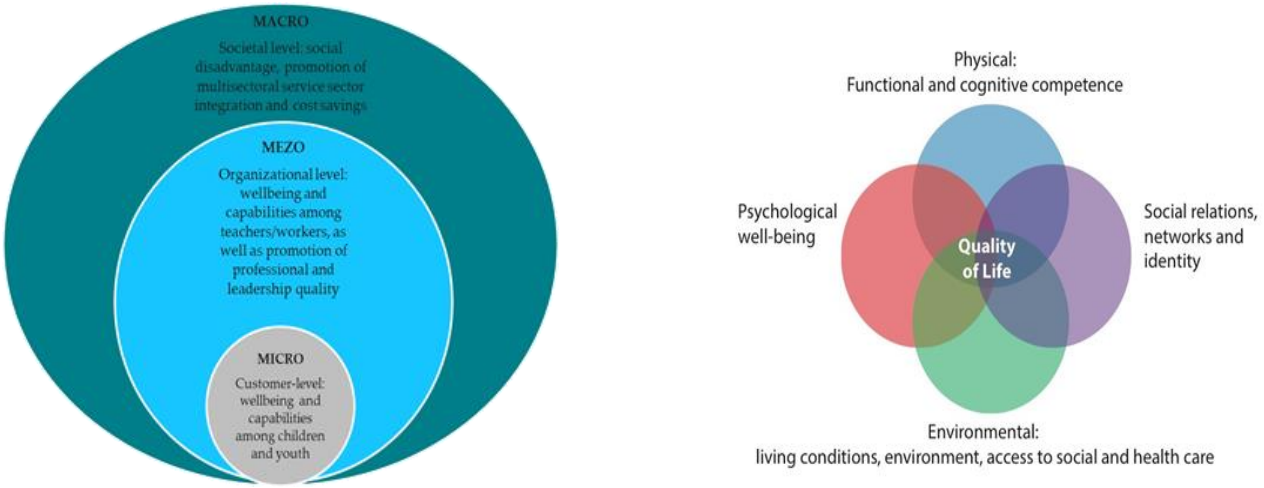

KUVA 2 Kokonaisvaltainen hyvinvoinnin edistämisen vaikuttavuuden arviointi (Mäki-Opas ym. 2019. Työkalupakki Vaikuttavaan hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen, http://www.uef.fi/web/uef-vaikuttavuuden-talo/vaikuttavuus-ja-tuotokset

Ohjelmalla pyritään

1) edistämään työntekijöiden osaamista, työn mielekkyyttä ja jaksamista sekä lisäämään moniammatillista yhteistyötä ja parantamaan johtamisen laatua (**ORGANISAATIO**)
2) vähentämään ikääntyvien eriarvoistumisen riskitekijöitä, lisäämään osallisuuden ja tasavertaisuuden kokemuksia sekä edistämään kokonaisvaltaista hyvinvointia (**YKSILÖ**)
3) tuomaan taloudellisia säästöjä vaikuttamalla palvelujärjestelmään ja yhteiskuntaan, esim. syrjäytymisen ja eriarvoisuuden vähentämisellä (**YHTEISKUNTA**)

Monialainen hyvinvoinnin ekosysteemi tarkoittaa toisistaan näennäisesti erillisten alojen välistä rakenteellista ja toiminnallista yhteenkietoutumista. Kyse on toimintakulttuurin muutoksesta. Alakohtaisen ajattelun sijaan tarvitaan yhteinen näkemys ihmisen kokonaisvaltaisesta hyvinvoinnista, jolloin myös kulttuuriosaaminen integroituu orgaaniseksi osaksi sosiaali- ja terveyspalvelujen koulutusta, toimintaa ja johtamista.

Voimalan visio 2025: MONIALAINEN HYVINVOINTIOSAAMISEN EKOSYSTEEMI

- Pohjois-Savo edelläkävijä työelämän ja koulutuksen uudistajana
- Parantuneet palvelut; asiakkaiden ja työntekijöiden kokonaisvaltainen hyvinvointi
- Uudesta osaamisesta elinvoimaa, kilpailukykyä sekä pito- ja vetovoimaa maakuntaan
- **Kyse yhteiskunnallisesta muutoksesta**: uudesta tavasta ajatella, uudesta toimintakulttuurista, uudistuneesta koulutuksesta ja työelämästä, yhteiskehittämisestä

KUVA 3 Kulttuurihyvinvoinnista kohti kokonaisvaltaista hyvinvointia (Itä-Suomen Hyvinvointivoimala 2020)

4 KuntaVoimala – Ehdotus kuntien ja alueiden eri toimijoiden yhteistyön tehostamiseksi ja päällekkäisyyksien välttämiseksi

KuntaVoimala -mallin toteutuksessa lähtökohtana on **systeemisyys, ilmiölähtöisyys, yhteiskehittäminen ja monitoimijaisuus.** Tutkittu ja konseptoitu KuntaVoimala -malli on levitettävissä muille alueille/kuntiin/maakuntiin sekä sovellettavissa uusiin toimintaympäristöihin.

Yhteistoimintamallissa johtaminen, työelämä, koulutus, sosiaali-, terveys-, hyvinvointi- ja kulttuuripalvelut, asiakkaat, kunnat ja maakunta kietoutuvat yhteen. Mallin ydintä on **kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin ja ihmislähtöisen ajattelun kehittäminen kohti uutta tapaa ajatella, toimia ja johtaa.**

KuntaVoimala -malli tuottaa kuntiin ja hyvinvointialueille uudenlaista osaamista. Toimintamallin tavoitteena on kehittää alueen toimintakulttuuria ja johtamista aiempaa ihmislähtöisemmäksi, **jokaisen osallisuutta ja toimijuutta** tukien ja vahvistaen.

KuntaVoimala -malli ikääntyvien palvelujen kehittämisessä Pohjois-Savossa

KuntaVoimala -mallin kehittämistoimet kohdistuvat 1) kuntien ikääntyvien parissa työskenteleviin eri alojen asiantuntijoihin sekä 2) palvelujaan kehittävien kuntien ja tulevaisuuden soten yhteistyöhön. Erityisen mielenkiinnon kohteena ovat yhdyspinnat organisaatioiden, eri alojen ammattilaisten ja palvelujen välillä. **Tavoitteena on karsia päällekkäisyyksiä** ja luoda yhteiskehittämällä tulevaisuuteen tähtääviä uusia innovatiivisia ja digitalisaation myötä **kunta- ja maakuntarajatkin ylittäviä ratkaisuja vanhuspalveluihin**.

Ennen työpajojen käynnistämistä perehdytään kuntien sekä järjestöjen, seurakuntien, yritysten ja muiden alueen toimijoiden tuottamiin hyvinvointipalveluihin sekä kartoitetaan kuntien/alueen jo olemassa olevat yhteistyöverkostot. Näiden kuulemisten perusteella kootaan kuusi työryhmää, joissa ovat edustettuina eri alojen asiantuntijat, sidosryhmät ja iäkkäät ihmiset läheisineen. Työryhmät toimivat seitsemännen, Maakunnallisen yhteiskehittämistyöryhmän, sisältövalmistelijoina. Jälkimmäisessä on edustus kaikista pientyöryhmistä ja kokoavana foorumina se kokoontuu 3–5 kertaa vuodessa. (Kuva 4)

KUVA 4 Tunnistetaan alueen toimijat ja sidosryhmät ja saatetaan ne ristiinpölyttämään (Itä-Suomen Hyvinvointivoimala)

Yhteistyömallissa yhteiskehittämistyöryhmät toimivat alustana eri toimijoiden yhteistyölle ja kokemusten jakamiselle. Uusien ratkaisujen löytämiseksi työryhmien asiantuntijat saatetaan yhteen miettimään ikääntyvien tulevaisuutta myös **yli perinteisten toimintaa ohjaavien siilojen**. Näin ratkotaan luovasti ja innovatiivisesta alueen ongelmia hyödyntäen mm. kokonaisvaltaista hyvinvoinnin ja osallisuuden arviointikehystä sekä yhteiskehittämisen menetelmiä.

Yhteiskehittämistyöryhmien tuloksena syntyy pysyvä alueellinen KuntaVoimala -yhteistoimintamalli. **Mallilla pyritään systeemimuutokseen**, mikä tarkoittaa toimintamallien, rakenteiden ja näiden vuorovaikutusten samanaikaista muutosta, jolla luodaan edellytyksiä tulevaisuuden hyvinvoinnille ja kestävälle kehitykselle. Juurtumisen varmistamiseksi toiminta integroidaan valmisteilla olevaan Pohjois-Savon Hyvällä mielellä -kehittämisohjelmaan. Vaikuttavuustutkimuksesta vastaa Vaikuttavuuden talo (UEF). KuntaVoimala -mallin toteutus on suunniteltu niin, että se voidaan toteuttaa myös etäyhteyksin.

5 Pyydettynä asiantuntijana tiivistän lausuntoni seuraavasti:

Osaavan työvoiman jaksaminen ja saatavuus turvattava

Valtaosa kuntien työntekijöistä on hoito-, hoiva- ja kasvatusalojen ammattilaisia ja monissa kunnissa on pula osaavasta työvoimasta. Jatkuva liian vähäisellä työntekijämäärällä toimiminen lisää työntekijöiden vaihtuvuutta. Palkankorotus ei yksin riitä ratkaisuksi; toisaalta suuri osa kunnista on talousvaikeuksissa.

Työhyvinvointiin ja työn mielekkyyteen kannattaa panostaa. Tulevaisuuden työelämässä korostuvat arvot, elämänlaatu, työn mielekkyys ja merkityksellisyys sekä omien vahvuuksien tunnistaminen ja hyödyntäminen. Erityisesti nuorilla työn sisältö ja merkitys sekä työilmapiiri painavat vaakakupissa enemmän kuin palkka.

Kohti uudenlaista koulutusta ja työelämää

Itä-Suomen Hyvinvointivoimala -konsortiossa sairaanhoitopiiri, koulutusorganisaatiot, Kuopion kaupunki ja järjestötoimijat kehittävät yhdessä tulevaisuuden työelämää ja hyvinvointiajattelua, jossa luova osaaminen integroituu sote-alojen koulutukseen, toteutukseen ja johtamiseen. Tavoitteena on työelämää ja koulutusta uudistamalla mahdollistaa asiakaslähtöiset ja monitoimijaiset ratkaisut hyvinvoinnin, terveyden ja osallisuuden lisäämiseksi sekä eriarvoistumisen vähentämiseksi.

Sosiaali- ja terveysaloilla on pula resursseista ja työntekijöistä; taide- ja kulttuurialoilla puolestaan on osaamis- ja työpotentiaalia. Nyt tarvitaan uudenlaista hyvinvointiajattelua sekä rohkeaa ja monialaista kehittämistyötä, jossa eri toimijoiden näkemykset ja ymmärrys kokonaisvaltaisesta hyvinvoinnista sekä kulttuurin mahdollisuuksista hyvinvoinnin edistämisessä kohtaavat. Koulutuksiin tulee sote-aloilla sisällyttää luovaa osaamista ja kulttuurialoilla tietoa sote-aloilla toimimisesta sekä terveyden ja hyvinvoinnin edistämisestä.

Kokemukset yhteistyön eduista ovat olleet merkittäviä: lisääntynyttä työhyvinvointia, tyytyväisempiä asiakkaita, työn vetovoimaisuuden ja tuottavuuden kasvua. Kulttuuri- ja sote-alojen yhteistyöllä on vahvistettu vaikeissa tilanteissa olevien asiakkaiden hoitoa, kuntoutusta ja osallisuuden kokemuksia.

Aito monialainen yhteistyö tarkoittaa toimintakulttuurin muutosta koulutuksessa, työelämässä ja päätöksenteossa. Uusi tapa ajatella, toimia ja johtaa tuo säästöjä työssä viihtymisen lisääntyessä, työtapojen monipuolistuessa sekä sairauspoissaolojen vähentyessä. Kehittäminen lisää positiivisia asiakaskokemuksia ja vähentää omaisten huolta. Syntyy uutta osaamista ja työmahdollisuuksia.

Muutos edellyttää pureutumista rakenteisiin

Esitämme edellä esiteltyä KuntaVoimala -mallia kansalliseksi kokeilu- ja kehittämiskohteeksi. Samalla mahdollistuu myös rahoitusmallien toimivuuden tarkastelu: moninäkökulmainen, systeeminen kehittäminen on lähestymistapana haastava, koska nykyiset rahoitusjärjestelmät ohjaavat pilkkomaan kehittämisohjelman useisiin osahankkeisiin.

KuntaVoimala -yhteistyöverkosto toimii kuntien ja tulevaisuuden soten välisellä yhdyspinnalla yhdistäjänä (”hubina”) tukien molempien työtä maakunnan asukkaiden kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin ja terveyden (HYTE) edistämisessä. Malli on sovellettavissa myös muihin toimintaympäristöin mm. lapsi- ja perhepalveluihin sekä mielenterveys- ja päihdetyöhön.

Lopuksi

Nykyaikana vallitsevan asiat pieniin osiin pilkkovan ajattelutavan seurauksena syntyneet lukuisat siilot ja laatikot estävät meitä tekemästä **systeemiajatteluun perustuvaa ilmiölähtöistä verkostoyhteistyötä**. Myös taide- ja kulttuurialat kärsivät siiloajattelusta. Taiteen ja kulttuurin hyvinvointi- ja terveysvaikutuksista on runsaasti tutkimustietoa, mutta silti varoja suunnataan hyvin maltillisesti kulttuurihyvinvointipalveluihin. Voimalassa taide ja kulttuuri on sisällytetty kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin käsitteeseen. Kulttuuri rikastaa ja voimaannuttaa koko työelämää, se on sekä työntekijöiden että asiakkaiden elämänlaatua ja toimintakykyä parantava tekijä.

Itä-Suomen Hyvinvointivoimalassa yhteistyötä on tehty lähes kahdenkymmenen vuoden ajan (Kuva 1). Tänä aikana luotu yhteinen tulevaisuuskuva vaatii silti edelleen avaamista sekä omissa organisaatioissa että koko alueella. Tavoittelemamme yhteiskunnallinen muutos vie helposti yhden sukupolven.

Tulevaisuuden ratkaisu on **orgaaninen monialainen yhteistyö**, jossa esim. tekniikan, sosiaali-, terveys- ja kulttuurialojen osaaminen on kietoutunut yhteistoiminnaksi ilmiö- ja tarvelähtöisesti. Voimalan vision mukainen monialainen hyvinvointiosaamisen ekosysteemi on ratkaisu myös ikääntyvien palvelujen parantamiseksi ja turvaamiseksi. Näin voimme taata **merkityksellisen elämän ikääntyville** sekä heidän parissaan työskenteleville myös tulevaisuuden Suomessa!

Eeva Mäkinen
FT, MuM, kehitysjohtaja
Itä-Suomen Hyvinvointivoimala

www.hyvinvointivoimala.fi

Lähteet:

Mäki-Opas ym. 2019. Työkalupakki Vaikuttavaan hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen, http://www.uef.fi/web/uef-vaikuttavuuden-talo/vaikuttavuus-ja-tuotokset

Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestöennuste [verkkojulkaisu].
ISSN=1798-5137. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 1.11.2020].
Saantitapa: http://www.stat.fi/til/vaenn/index.html

Tikkanen P. 2018. I&O kärkihanke. Iäkkäiden yhteen sovitettujen palvelujen kokonaisuus Pohjois-Savossa

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta

Ikääntymisen tulevaisuus

Tulevaisuuskuva asiantuntijatyöpajalle

Anna Rotkirch, johtava asiantuntija, VNK strategiaosasto ja tutkimusprofessori, Väestöliitto

Kuka lohduttaa Nyytiä 2060?
Ajatuksia ikääntyvästä väestöstä

SISÄLLYS

Ikääntyminen on etuoikeus

Sukupolvien paradoksi

Sosiaaliset verkostot ikääntyvässä yhteiskunnassa

I Ikääntyminen on etuoikeus

Kaikki elävät oliot syntyvät, ikääntyvät ja kuolevat. Ikääntymisen vaihtoehto on kuolema. Siksi ikääntyminen on yleensä etuoikeus.

Yksilöiden etuoikeus. Vauraiden maiden elinikäodote on kasvanut miltei poikkeuksetta yli sadan vuoden ajan, Suomessa viimeiset 150 vuotta. Myös terveitä elinvuosia on yhä enemmän. Kuvio esittää ”hyvän elämän vuosia” rinnakkain perinteisen elinaikaodotteen kanssa. ”Hyviin vuosiin” lasketaan tällöin vuodet, jolloin väestö ylittää tietyt hyvinvoinnin kynnysarvot. Näitä arvoja pyritään mittaamaan sekä objektiivisessa (köyhyys ja elintaso, kognitiiviset kyvyt ml lukutaito, vakavien liikuntarajoitteiden puuttuminen) kuin subjektiivisessa (koettu elämäntyytyväisyys) hyvinvoinnissa. (Kuvio 1). Vaikka hyviä mittareita on hankala luoda erityisesti historiallisista aineistoista, yleinen suunta on selvä: elämme yhä pidempään, terveempinä, ja onnellisimpina. (Reiter & Lutz 2019.)

Kuvio 1 Hyvän elämän vuodet ja elinaikaodote Suomessa 1860-2015.

Figure 11: YoGL and life expectancy at birth, Finland, 1860-2015

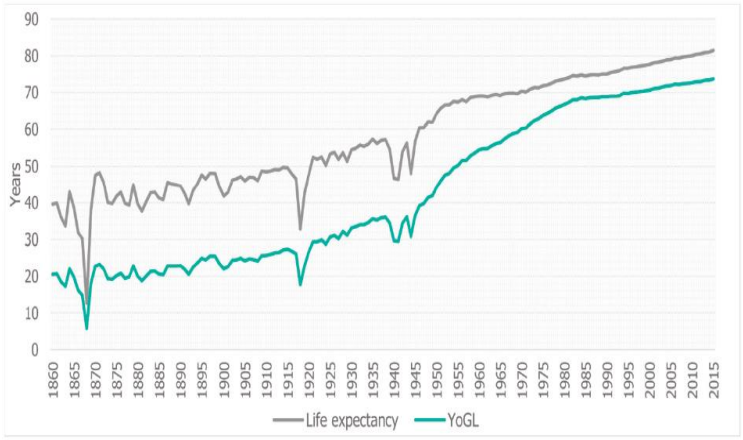

Source: Authors' calculations

Väestön ja yhteiskunnan etuoikeus. Ikääntyminen on etuoikeus myös yhteiskunnallisella tasolla. Tämän päivän maailmassa ne valtiot, joissa on ”perinteinen” väestöpyramidi ja runsaasti lapsia ja nuoria, ovat yleensä köyhiä ja matalan koulutustason maita.

Suomi on nyt ikääntyvän väestörakenteen kannalta maailman 4. sijalla (kuvio 2). Vuodesta 2016 alkaen syntyneitä on ollut maassa vähemmän kuin kuolleita, eli Suomen väestönkasvu olisi kääntynyt laskuun ilman kansainvälistä maahanmuuttoa. Suomalaiset saavat tällä hetkellä keskimäärin 1.4 lasta, lopullinen lapsiluku tulee nyt lisääntymisiässä olevien naisten kohdalla olemaan tätä korkeampi, noin 1.5-1.7 lasta naista kohti. Luku on selvästi alempi kuin aikaisempien sukupolvien kohdalla (lopullinen lapsiluku n 1.9). (Hellstrand ym. 2019; Rotkirch 2020.)

Kuvio 2. 65+ väestön osuus vuonna 2020

Proportion of population age 65+, 2020 (%)		
Rank		
1	Japan	28.4
2	Italy	23.3
3	Portugal	22.8
4	Finland	22.6
5	Greece	22.3
6	Germany	21.7
7	Bulgaria	21.5
8	Croatia	21.3
9	Puerto Rico	20.8
10	France	20.8

Lähde: Aging Demographic Data Sheet 2020, IIASA

Kuvio 3. Suomen väestörakenne 2019.

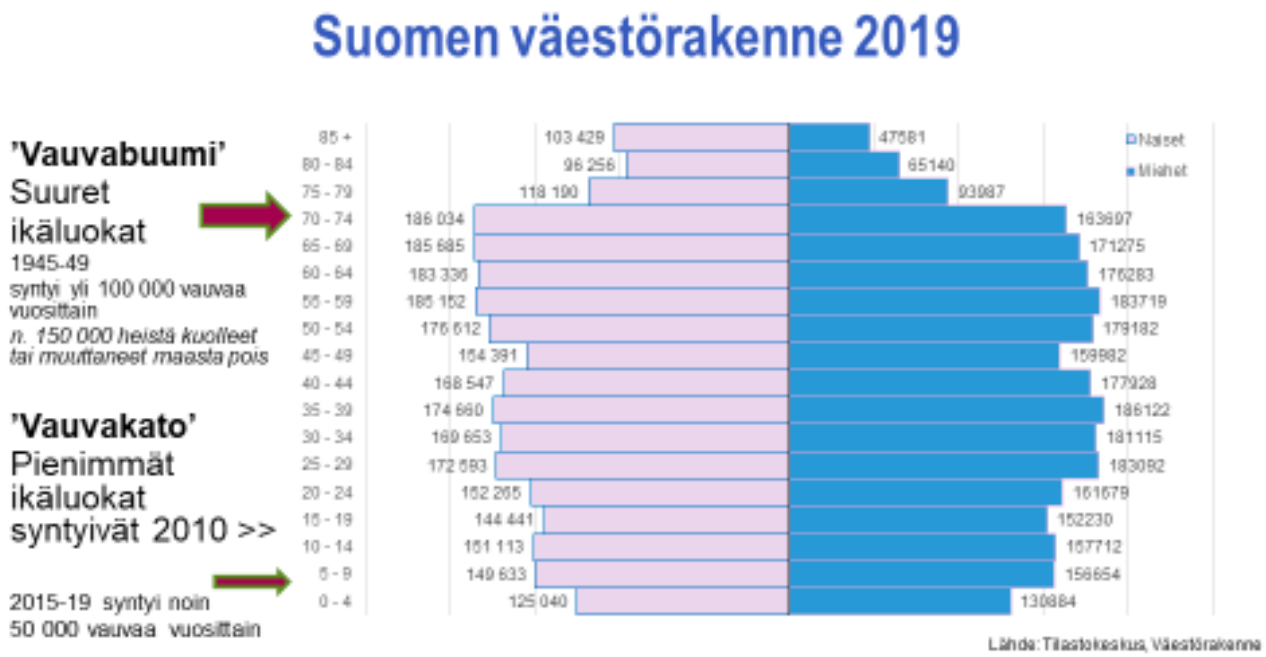

Toisen maailmansodan jälkeen syntyneet ”suuret ikäluokat” – jotka eivät enää kuolleisuuden ja maastamuuton vuoksi ole suurin ikäluokkamme – yhdistettynä 2010-luvun pitkään syntyvyyden laskuun on johtanut ”käänteiseen” väestöpyramidiin (Kuvio 3).

Vuonna 2060 suuret ikäluokat ovat kuolleet, tämän päivän 30-vuotiaat ovat 70. Tulevaisuudessa kaikki ikäluokat ovat yhä pienempiä, jolleivat nykyiset kehitystrendit syntyvyyden ja nettomaahanmuuton kannalta muutu.

Suomen väestörakenne kielii onnistumisesta niin kansantaloudessa kuin kansanterveydessä, mukaan lukien perhesuunnittelussa. Samalla kehitys haastaa taloudellista ja sosiaalista kehitystä ennenäkemättömällä lailla. Koska Suomessa puhutaan paljon taloudellisista haasteista – joita en halua vähätellä – keskityn seuraavassa sosiaalisen kudoksen murrokseen, josta tiedämme vain vähän.

II Sukupolvien paradoksi

Kun puhtaan ikääntymisestä ja ikääntyvästä väestöstä, ajatellaan usein vanhoja ihmisiä. Väestörakenteen murros koskettaa kuitenkin kaikkia ihmisiä läpi elämänkulun. Yksilön näkökulmasta kyse on siitä, kuka hänet ympäröi eri elämänvaiheessa. Tove Janssonin klassikossa *Vem tröstar Knyttet? (Kuka lohduttaisi Nyytiä?)* Nyytti lähtee liian yksinäisestä kodistaan etsimään tuttavia, ystäviä ja rakkautta. Kehen törmäämme tulevaisuudessa elämän matkalla, kenestä voi odottaa lohtua elämän kriiseissä?

Syntyvän lapsen näkökulmasta se perhe ja suku, johon hän syntyy, näyttäytyy hyvin erilaiselta kuin mitä se on ollut aiempina vuosikymmeninä. Elossa olevia isovanhempia on yhä enemmän. Tästäkin meillä on pitkiä aikasarjoja olemassa. Vielä 1700–1800-luvuilla suomalaisilla lastenlapsilla oli isoäiti elossa keskimäärin noin viisivuotiaaksi saakka, mutta 1950-luvulla syntyneillä lapsilla jo noin 24-vuotiaaksi saakka. Vastaavaan aikaan yhteiset elinvuodet isoisän kanssa kasvoivat 2 vuodesta noin 16 vuoteen. Vuodet, jolloin isovanhemmalla oli ainakin yksi elossa oleva lapsenlapsi yli olivat 1860-luvulla keskimäärin vain 12 vuotta ja isoisillä viisi vuotta. Vuosisadan aikana vuosien määrä kaksinkertaistuiisöäideillä, ollen 1950-luvulla keskimäärin 27 vuotta ja yli kolminkertaistuis isoisillä, ollen 16 vuotta. (Chapman ym. 2018, Väestöliitto 2018.)

Kuvio 3.

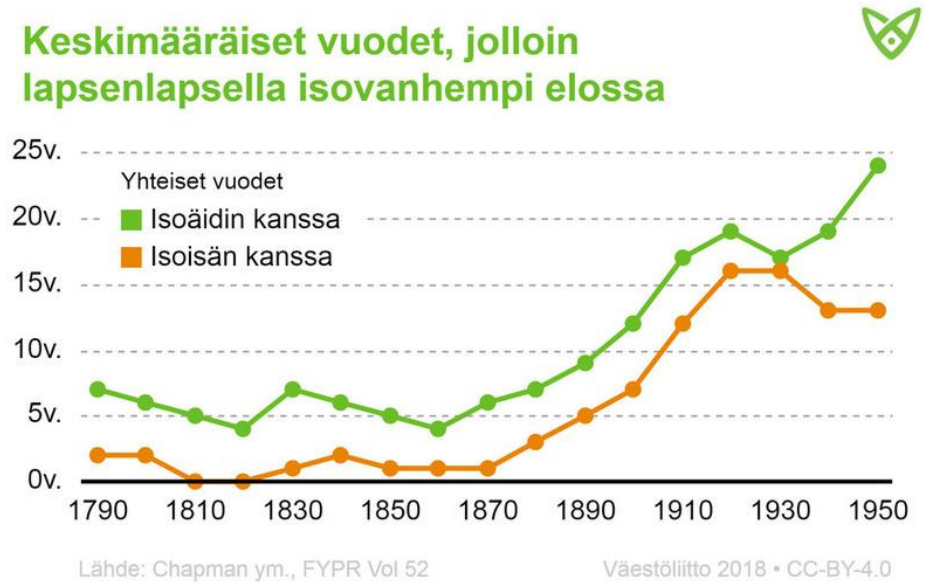

Siten eri sukupolviin kuuluvat perhejäsenet ovat tällä hetkellä paljon merkittävimpiä kuin aikaisemmin – yksi tärkeä ulottuvuus jota ”hyvät elinvuodet” mittari (Kuvio 1 yllä) ei ota huomioon, vaikka ilmiö saattaa toki heijastua esimerkiksi koettuun onnellisuuteen.

Suomalaisella lapsella on tulevaisuudessa myös yhä useammin molemmat vanhemmat elossa. Sukupuolten välisen tasa-arvon lisääntyessä lapsella on myös useammin kaksi lasten hoivaan ja kasvatukseen aktiivisesti osallistuvaa vanhempaa. Niin äidit kuin isät ovat viime vuosikymmenten aikana lisänneet lastenhoitoon käytettyä aikaa. Erojen ja uusperheiden myötä ja perhemuotojen moninaistuessa hoivaavia vanhempia ja muita tärkeitä aikuisia voi myös olla enemmän kuin kaksi.

Tässä piirtyy tietynlainen sukupolviparadoksi. Toisaalta yhteiskunnalliset voimavarat käänsivät 2000-luvulla taitteessa suuntaa, ja valuvat ensimmäistä kertaa ihmiskunnan historiassa nuoremmilta vanhemmille. (Eläkkeisiin ja vanhusten terveysmenoihin kulkee työikäisiltä ja yhteiskunnalta enemmän varoja kuin mitä menee lapsiin ja nuoriin koulutuksen ja perhe-etuuksien muodossa, Lee ja Mason 2011). Yhteiskunnallisten virtojen käännös haastaa monella lailla yhteiskunnallisten sukupolvien välistä solidaarisuutta. Demografinen muutos luo myös toisenlaisia sukupolvien välisiä jännitteitä, kuten esimerkiksi haaste liittyen demokraattiseen päätöksentekoon tilanteessa, jossa nuoret aikuiset ovat vähemmistö. (Iso-Britannian Brexit-äänestyksessä vuonna 2016 äänestäjien ikä oli puoluekantaa tärkeämpi tekijä.)

Toisaalta perhesukupolvet elävät yhä pidempään toistensa kanssa, ja heillä on myös vaurautta ja terveyttä tehdä eri asioita yhdessä (tavata, matkustaa, harrastaa, jne). Tämä tukee ja kehittää perhesukupolvien välistä solidaarisuutta. Tutkimuksista tiedämme, että vanhemmat sukupolvet haluavat tukea aikuisia lapsiaan ja heidän perheitään, ja että muun muassa rahallinen apu valuu ”vanhemmilta nuoremmille” tässä (ks. tästä Suomessa Sukupolvien ketju-tutkimus, Danielsbacka ym. 2013).

III Sosiaaliset suhteet ikääntyvässä väestössä

Ikääntyvässä väestössä ’vaakasuorat’ sukulaisverkostot vähenevät, kuten myös ’alaspäin’ menevät verkostot. Lapsilla on yhä vähemmän sisaruksia ja serkkuja. Lapsia saadaan vanhemmalla iällä (äidiksituloikä on nyt lähes 30 ikävuotta), mikä siirtää niin vanhemmuutta kuin isovanhemmuutta elämänkulussa myöhempään. Sen lisäksi on yhä korkeampi osuus niitä, joilla ei ole lainkaan omia lapsia. Siten aikuisilla on paitsi harvemmin lapsia ja lapsenlapsia, myös yhä vähemmän sisarusten lapsia ja heidän lapsia.

Tällä hetkellä 40-44 vuotiaiden naisten kohdalla noin joka viides ja miehistä noin joka neljäs ovat vailla omia lapsia. Lapsettomien osuus todennäköisesti kasvaa ainakin 2020-luvulla 2010-luvun syntyvyyden laskun seurauksena.

Perhe ja sukulaisuus nivoutuvat sosiaaliseen eriarvoisuuteen. Tämä koskettaa erityisesti miehiä. Vähemmän koulutetut ja vähätuloiset miehet ovat se väestöryhmä, jolla on vaikeinta muodostaa pitkää parisuhdetta ja joka jää useimmiten lapsettomaksi tai kokonaan

perheettömäksi. Myös naisten kohdalla Suomessa on havaittavissa sama trendi: varsinkin viime aikoina lapsettomuutta esiintyy yhä enemmän vähemmän koulutetuilla naisilla.

Perhejäsenet ja sukulaiset ovat olennainen osa hyvinvointia. Erityisesti elämänkriisien aikana (työttömyys, sairaus, avioerot, asunnottomuus, jne.) sukulaiset ovat yleensä nopein ja vahvin turvaverkosto, jota yhteiskunnalliset palvelut sitten täydentävät.

”Vahvat” ihmissuhteemme auttavat myös tiedonsaannissa, neuvoilla, ja ”heikkojen” suhteiden luomisessa tuttaviin ja palvelutarjoajiin. Myös hyvinvointivaltiossa perheenjäsenillä ja sukulaisilla on tärkeä asema esimerkiksi siinä, kun palvelua tai etuutta halutaan hakea, suunnitellaan muuttoa, valmistaudutaan leikkauksiin, jne. Miten tämä toteutuu vuoden 2060 perheettömien vanhusten kohdalla?

Perheiden ja sukulaisten tuessa on valmiiksi sosiaalista eriarvoisuutta (esimerkiksi vauraimmilla ja korkeammin koulutetuilla yksilöillä voi olla enemmän ”hyötyä” sukulaisuusverkostoistaan, koska siihen kuuluu useimmin muita resurssirikkaita ihmisiä). Nyt tämä eriarvoisuus näyttäisi heijastuvan myös määrällisesti: resurssirikkaimmalla on enemmän lapsia.

Miten sosiaalisen verkostomme murros haastaa esimerkiksi sosiaali- ja terveyspalveluita tulevaisuudessa? Miten kaupunkimme, tai järjestötyön muodot, voisivat kehittyä tukemaan uudenlaisia läheisiä ihmissuhteita? Missä määrin läheiset ystävät voivat ja tulevat korvaamaan niitä tehtäviä, joita perhejäsenet nyt täyttävät, ja missä määrin palveluiden ja tuen tarve siirtyy kaupallisten yritysten tai uusien hyvinvointialueiden tehtäväkenttään?

Lähteet

Chapman, S. N., Lahdenperä, M., Pettay, J. E., & Lummaa, V. (2017). Changes in length of grandparenthood in Finland 1790-1959. *Finnish Yearbook of Population Research*, *52*, 3-13.

Danielsbacka, M., Tanskanen, A., Hämäläinen, H., Pelkonen, I., Haavio-Mannila, E., Rotkirch, A., … & Roos, J. P. (2013). Sukupolvien vuorovaikutus: Auttaminen ja yhteydenpito suurten ikäluokkien ja heidän lastensa elämässä.

Hellstrand, J., Nisén, J., Miranda, V., Fallesen, P., Dommermuth, L., & Myrskylä, M. (2020). Not just later, but fewer: Novel trends in cohort fertility in the Nordic countries. *Max Plank Demographic Research Institute, Rostock, MPIDR-Working Paper*, *7*.

Lee, R. D., & Mason, A. (2011). Generational economics in a changing world. *Population and Development Review*, *37*(s1), 115.

Miettinen, A., & Rotkirch, A. (2012). Yhteistä aikaa etsimässä. Lapsiperheiden ajankäyttö 2000-luvulla. Perhebarometri. Väestöntutkimuslaitos. Katsauksia E, 42, 2012.

Reiter, C., & Lutz, W. (2019). Survival and Years of Good Life in Finland in the very long run. *Finnish Yearbook of Population Research*, 2019, 54: 1-27.

Rotkirch, A. (2020) Syntyvyys ja muuttunut lastensaantimaisema. Teoksessa Kestävän väestökehityksen Suomi. Väestöliiton väestöpoliittinen ohjelma. Helsinki: Väestöliitto.

Väestöliitto (2019) Isovanhemmat ja yhteinen aika. https://www.vaestoliitto.fi/tieto_ja_tutkimus/vaestontutkimuslaitos/isovanhemmat-ja-yhteinen-aika/

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta

IKÄÄNTYMISEN TULEVAISUUS SUOMESSA

<u>Taustaa skenaarioilleni vuonna 2020 vallitsevan tilanteen pohjalta:</u>

- Suomi ei ole sama kuin Helsinki - tarvitaan erilaisia tapoja, malleja
- Maaseudulla yhteisöllisyys vahvempaa kuin isoissa kaupungeissa
- Omaiset *asuvat useasti kaukana* eikä heillä *ole aikaa auttaa* ikääntynyttä läheistään niin paljon kuin hän tarvitsisi apua
- Ikäihmisten yksinäisyys (reilut 30 % kotihoidon asiakkaista kärsii yksinäisyydestä, RAI-tietokanta) ja turvattomuus yleistä tänään
- Suomessa ikääntyneet ovat useasti apean oloisia ja ikään kuin eksyksissä. Syitä: ikäihmisten arvostus/harvaan asuttu maa - ei kontakteja toisiin/, ilmasto, sää, liukkaat tiet)
- Kaikki apua tarvitsevat ikäihmiset eivät ole keskenään samalaisia (bulkkia), joille sopii samanlaiset ratkaisut
- Ihmiset tulevat erityylisistä asunnoista/kodeista/kulttuurista, missä on eri tavat ja tottumukset (vrt maatalo, kerrostaloasunto, kulttuurikoti, boheemi asumistyyli ym)
- Ikäihmisten kodit ovat nyt paremmassa kunnossa - mahdollistaa asumisen omassa kodissa
- Nykyinen kotihoidon pirstaleinen malli (=siivous-, ruokapalvelu, turvapuhelin ja kotihoito mm) maksaa paljon ikäihmiselle, koska kaikki maksetaan erikseen rahaa ei jää paljon muuhun ja ikäihminen on kotinsa VANKI. Puuttuu turva ja jatkuvuus
- *Ikäihminen on ennen kaikkea Ihminen kuten kaikki muutkin - hän ei ole hoivan ja holhouksen kohde, objekti, vaan aktiivinen kansalainen myös vanhana*
- Tämän takia tähän tarvitaan muutos!

Skenaario 1 vuoteen 2060:

- Kuntien liikkuvat kulttuuri- ja liikuntapalvelut menevät nyt kuntalaisten koteihin, kyliin ja kaupunginosiin ja tuottavat kulttuuri- ja liikuntapalveluita siellä missä heikoimmassa asemassa olevat ikäihmiset asuvat. Terveet ja toimintakykyiset kuntalaiset (myös ikäihmiset) käyttävät muita yksityisiä kulttuuri- ja liikuntapalveluita
- Kuntien kulttuuri- ja liikuntapalvelut kohdennetaan ainoastaan niille ikäihmisille, jotka terveytensä tai taloudellisen tilanteensa takia eivät pysty osallistumaan kunnassa muuten järjestettäviin yleisiin tapahtumiin.
- Osallistuvat ikäihmiset ovat aktiivisia osallistujia taiteen teossa (kuoroissa, taideryhmissä ym). Eivät vain passiivisesti osallistu. Tämän todetaan nostavan itsetuntoa ja elämän merkityksellisyyden tunnetta.
- Kulttuuri- ja liikuntapalvelut tekevät säännöllistä yhteistyötä kyläyhdistysten sekä muiden alueella toimivien kolmannen sektorin yhdistysten kanssa ja aktiivisesti tavoittavat alueella asuvat yksinäiset, toisen ihmisen seuraa tai apua tarvitsevat ikäihmiset.
- Alueilla toimivat erilaiset yhdistykset ovat avainasemassa, koska ne tuntevat alueen ihmisiä useasti jo monen vuoden ajalta. Yhdistyksen toimintaperiaatteena on yhä enemmän toisista välittäminen eli otetaan yhteyttä, jos jäsen ei ole tullut yhteisiin harrasteisiin. Liiasta hienotunteisuudesta on luovuttu ja siirrytty aktiivisempaan välittämiseen.
- Sekä kunnan kulttuuri- ja liikuntapalvelujen että yhdistysten toimijoilla on tiedossa kyseisen kunnan kunkin alueen tai kylän sosiaali- ja terveydenhuollon vastuutyöntekijät, jotka he tarvittaessa tavoittavat helposti ja nopeasti, kun he ovat havainneet muutoksia yhdistyksen jäsenen terveydentilassa, esimerkiksi.
- Sosiaali- ja terveydenhuollon toimijat tulevat mukaan vasta sitten, kun ikäihmisellä havaitaan terveydellisiä haasteita tai esim rahahuolia.
- Ikäihminen ei tässäkään tilanteessa "jää" ainoastaan sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaaksi, vaan avustettuna hänet toivotetaan mukaan alueen eri toimintoihin.
  (Valitettavasti vielä vuonna 2020 kävi useasti näin, että harrastukset loppuvat, kun ei enää esimerkiksi saa ajaa autoa. Miksei porukasta joku voi tulla hakemaan hänet mukaan? Tai "hävetään" muistisairautta ja jäädään kotiin harrastuksista. Kotiin jääminen on tuhoisaa niin fyysiselle kuin psyykkisellekin terveydelle. Muistisairauden stigma on poistunut jo vuonna 2030 yhteiskunnastamme, kuten se on jo poistunut aiemmin itsemurhien,

alkoholiongelmien, masennuksen, eturauhassyövän ja rintasyövän osalta. Kiitos mm julkisuuden henkilöiden, jotka ovat kertoneet tarinansa mediassa.

- Ikäihmisten elämä on iloista yhdessä tekemistä lähellä asuinpaikkaansa vielä vuoden 2020 harmauteen, yksinäisyyteen ja pitkäveteisyyteen verraten, jolloin ainoa odotettava ihminen oli kotihoidon työntekijä, joka vain piipahti kääntymässä.
- Kotihoidon apuun turvautuminen säännöllisesti on siirtynyt kahdella vuodella
- Robotit ovat jo arkipäivää viihdyttämässä kaikkia ihmisiä. Parempi kaikille ihmismäinen robotti kuin robottimainen ihminen 😊

Skenaario 2 vuoteen 2060:

<u>Uudistunut kotihoito:</u>

- Jos yllä kuvattu malli ei riitä ja tarvitaan enemmän ammatillista apua - niin uudistunut kotihoito tulee kuvaan mukaan
- Kotihoidon työntekijä kartoittaa heti hoitosuhteen alkuvaiheessa asiakkaan avustuksella hänen lähipiirinsä kuuluvat ihmiset (=lähisukulaiset, läheiset ystävät, harrastepiirin sekä naapurusto).
- Kotihoidon työntekijä yhdessä asiakkaan ja hänen yllä luetellun lähipiirinsä kanssa miettii kuka voisi parhaiten auttaa ja tukea häntä tässä uudessa tilanteessa, missä hän tarvitsee enemmän toisten apua.
- Kotihoidon asiakkaat eivät ole diagnooseja vaan ajattelevia ihmisiä, joilla kaikilla on halu kokea elämänsä merkitykselliseksi. Kotihoidon asiakkaan oma hoitaja tuntee asiakkaan elämäntarinan.
- Jokaisen asiakkaan hoitoon ja avun tarpeeseen vastaavan rooli ja tehtävä kirjataan ja tavoitteena on, että asiakas on mukana vointinsa salliessa toimijana eikä vaan tekemisen, hoivan, hoidon kohteena.
- Jokaisella kotihoidon asiakkaalla on oikeasti oma hoitaja, jolla on tukenaan oma tiimi. Hoitaja tutustuu myös asiakkaan lähipiiriin ja tekee asiakkaan luvalla yhteistyötä heidän kanssaan. Oma hoitaja tuntee asiakkaan, koko tiimi tietää.

- Kotihoidon työntekijä on ylpeä omasta työalueestaan, millä hän toimii ja tekee itseään aktiivisesti tunnetuksi kylässä alueella. Näin on päästy pois vielä vuonna 2030 toimintamallina olleesta kotihoidon toimintamallista, missä vain pistäydytään kotona ja pian autoon ja pois.
- Kaikki turha byrokratia on saatu karsittua pois ja rasittamasta työntekijöitä - tämän myötä ainainen kiire on poistunut.
- Työn tuottavuus on noussut ja asiakkaan luona vietetty aika on lisääntynyt.
- Työntekijät viihtyvät työssään ja ovat ylpeitä työstään. Myös palkka-asia on korjaantunut, koska jo vuonna 2030 hoitajia ei saatu enää alalle edes kouluttautumaan kehnon palkan takia.
- Tiimit ovat itseohjautuvia ja riittävän pieniä, kaikenlaista johtoa on vähennetty
- (mukaellen hollantilaista Buurtzorg kotihoidon mallia)

Skenaario 3 vuoteen 2060:

Jos mentäisiin muutama askel taaksepäin?

- <u>Vanhainkotityyppinen asuminen on yleistä vuonna 2060</u>
- Nimeltään ne ovat puutarhakoteja, taidekoteja, liikuntakoteja esimerkiksi.
- Kodit ovat ikäihmisille, jotka kokevat olonsa turvattomiksi ja yksinäisiksi
- Yhteisöllinen asuminen luo turvaa ja säästää sairaalakäyntejä
- Palveluiden myöntämisperusteina oleviin nykykriteereihin vielä vuonna 2020 he ovat "liian hyväkuntoisia" mutta t**ässä mallissa kuunnellaankin ensisijaisesti iäkkään kuntalaisen tarvetta.** Tähän kunnan tukemaan asumismuotoon pääseekin jo hyvissä ajoin.
- Näissä kodeissa ikäihmiset säilyvät paremmassa kunnossa ja elämäniloisina pidempään, joten he voivat auttaa toinen toisiaan ja se onkin yksi edellytys, että voisi asua ko kodissa.
- Henkilökuntana ei ole pääpainotteisesti hoitoalan työntekijöitä (no yksi kussakin työvuorossa on) vaan keittäjiä, vapaa-ajan ohjaajia, kulttuurityöntekijä, liikunnanohjaajia).
- Tämä asumismalli on säästänyt kunnilta kustannuksia pienentyneinä erikoissairaanhoidon ja kotihoidon kustannuksina.

- **Perinteinen sosiaali- ja terveystoimen vielä vuonna 2020 voimassa ollut henkilöstörakenne ei kääntänyt painopistettä hoivaamisesta aktiivisuuteen ja kaikkeen ikäihmisille iloa tuovaan toimintaan**.

Skenaario 4 vuoteen 2060:

- Kaikki ikääntyneiden hoito ostetaan Thaimaasta, Filippiineiltä tai Vietnamista.
- Hoitajia ei ole enää Suomessa eivätkä ulkomaiset hoitajat tule enää mielellään tänne harmaaseen, lumettomaan maahan.
- Kaikki halukkaat pääsevät sinne Finnairin kyydillä, tuttuun ympäristöön, missä he ovatkin jo aiempina vuosina useasti lomailleet.
- Teknologia on niin pitkällä, että omaiset voivat seurata livenä tapahtumia uudessa asuinympäristössä asukkaiden luvalla 24/7.
- Suomen valtio on säästänyt melkoisen summan

kirjoitti

Helena Räsänen

Ikääntymisen tulevaisuus -asiantuntijatyöpaja 2020

Tulevaisuusvaliokunta

Eduskunta

Ikääntyneiden hyvinvointi ja osallisuus tulevaisuuden Suomessa

Johdanto

Suomen väestön ikääntyminen on huipussaan seuraavien vuosikymmenten aikana. Tulevien vuosikymmenten keskeiset piirteet voidaan tiivistää nykyisten ennusteiden mukaan syntyvyyden laskuun, työikäisten määrän vähenemiseen ja samanaikaisesti tapahtuvaan eliniänodotteen pitenemiseen.

Erityisesti yli 90-vuotiaiden määrän odotetaan kasvavan merkittävästi seuraavina vuosikymmeninä. Tämä haastaa yhteiskuntaa miettimään elämän pituuden suhdetta vanhojen ihmisten hyvinvointiin ja palvelutarpeeseen. Olennaista keskimääräisen eliniän kasvaessa on elämänlaatu, johon vaikuttavat monet hyvinvointitekijät.

Hyvinvointia on määritelty lukuisilla tavoilla, mutta tyypillisesti sen katsotaan koostuvan terveydestä, taloudellisesta hyvinvoinnista ja yksilön kokemasta elämänlaadusta. Fyysisen ja psyykkisen terveyden sekä toimeentulon lisäksi hyvinvointiin vaikuttavat mahdollisuudet toimia, oppia, liikkua ja harrastaa. Hyvinvointiin liittyvät myös sosiaaliset suhteet ja verkostot, joissa voimme toteuttaa itseämme ja vaikuttaa sekä omiin että yhteisiin asioihin. Osallisuutta vahvistamalla voidaan vähentää eriarvoisuutta sekä yksinäisyyden ja syrjäytymisen kokemuksia.

Seuraavissa skenaarioissa tarkastelen mahdollisia tulevaisuuksia ikääntyneiden henkilöiden hyvinvoinnin ja osallisuuden näkökulmista. Tilanteeseen johtaneita muita yhteiskunnallisia tekijöitä ja tapahtumaketjuja en avaa skenaarioissa tarkemmin. Hyödynnän skenaarioissani soveltuvin osin Miina Sillanpään Säätiön strategiatyössä vuoden 2020 alussa tehtyä PESTE-analyysia.

Tarkastelen skenaarioissa mahdollisia tulevaisuuden maailmoja erityisesti toimintakyvyn ja terveyden, asumisen sekä hyvinvointia ja osallisuutta tukevien palvelujen näkökulmista. 40 vuoden tulevaisuuspolulla pysähdytään ensin vuoteen 2040. Kaikissa skenaarioissa on oletettu teknologian kehittymisen jatkuvan nopeana ja ilmastonmuutoksen vaikuttavan päätöksenteossa ja ympäristössämme seuraavina vuosikymmeninä. Sivuan skenaarioissa myös yhteiskunnassa vallitsevaa asenneilmapiiriä, jolla voi olla merkittävää vaikutusta sekä päätöksentekoon että ikääntyneiden kokemaan hyvinvointiin ja osallisuuteen.

Kolme skenaariota ikääntyneiden tulevaisuudesta

Näkymätön vanhuus

Näkymätön vanhuus on dystopia-skenaario, joka kuvaa mahdollista maailmaa, jossa asenteet ja toimenpiteet johtavat vanhojen ihmisten syrjintään. Työikäisten vähenevä ja vanhusten kasvava määrä saa aikaan voimakasta priorisointia ja pahimmillaan aktivismia, johon liittyy vanhusvihaa. Tällaisessa yhteiskunnassa kukaan ei halua vanheta, joten nuoruudesta ja nuorekkuudesta tulee tavoiteltava olotila.

2040

Suomi on Euroopan periferiaa, sillä aivovuoto on vienyt muutenkin työvoimapulasta kärsivästä maastamme runsaasti koulutettua väestöä ulkomaille. Ikääntyneet jatkavat työelämässä niin pitkään kuin mahdollista, sillä eläkkeelle jääminen tarkoittaa toisen luokan kansalaisuutta moniin prioriteettijärjestelmiin perustuvien palvelujen saamisessa. Jos samanaikaisesti on kiireellistä palvelutarvetta työikäiselle ja vanhukselle, priorisoidaan aina työikäisen henkilön tarvitsemat palvelut. Vanhuus nähdään yhteiskunnallisena ongelmana, eikä osallisuudesta enää edes keskustella.

Vuosien ajan jatkunut eriarvoistuminen näkyy monin tavoin ikääntyneiden elämässä. Julkisia vanhuspalveluja on tarjolla vain rajoitetusti. Ympärivuorokautista hoivaa on ajettu alas työvoimapulan vuoksi. Varakkaimmat vanhukset ovat hakeutuneet iäkkäille suunniteltuihin monipuolisia palveluja tarjoaviin erillisiin resortteihin.

Omissa kodeissaan asuvista ikääntyneistä parhaimmassa tilanteessa ovat ne, joilla on puoliso tai muuta perhettä, jotka pystyvät auttamaan hoidossa ja arjessa selviytymisessä. Yli 80-vuotiaiden määrä kasvaa koko ajan ja samoin kasvaa heidän palvelutarpeensa. Muistisairauksiin on yritetty kehittää sekä taudin estävää että pysäyttävää lääkettä, mutta toistaiseksi tuloksetta. 2030-luvun taitteessa hyväksyttiin eutanasia ja suurin osa vanhuksista onkin tehnyt hoitotahdon, johon sisältyy eutanasiamahdollisuus muistisairauden tai muun etenevän sairauden iskiessä.

Suurella osalla vanhuksista on ollut vaikeuksia pysyä teknologian kehityksen vauhdissa. He ovat taidoiltaan väliinputoajia digitalisaatioon perustuvissa palvelurakenteissa.

Viime vuosina vanhusvastaisuus ja kielteiset asenteet vanhuksia kohtaan ovat entisestään voimistuneet. Ilmastonmuutoksen hillintä ei ole onnistunut ja uudet kansalaisliikkeet kyseenalaistavat luonnonvaroja säästelemättä menneinä vuosikymmeninä käyttäneiden vanhojen ihmisten oikeuden lisäpalveluihin.

2060

Viimeiset 20 vuotta on nuoruutta ihannoiva asenneilmapiiri voimistunut huomattavasti, eikä vanhenemisen näkyminen sovi siihen. Yritysten mielenkiinto on siirtynyt nuoruuden, tehokkuuden ja kestävyyden säilyttämiseen liittyvään lupaavaan liiketoimintaan. 50-luvulla kehitettyjen hoitojen avulla ikääntymistä voidaankin nyt hidastaa merkittävästi. Hoidot on kuitenkin annettava nuoruudessa, joten tämän päivän ikääntyneille siitä ei ole apua. Kovien asenteiden ja nuoruuden tavoittelun aika on raskasta ikääntyneille, sillä samanaikaisesti heidän mahdollisuuksiaan saada palveluja arvioidaan monella tavalla. Koska ilmastonmuutoksen hillinnässä on epäonnistuttu, keskeisin mittari on elinikäinen hiilijalanjälki.

Vanhuutta lähenevä milleniaali-sukupolvi on huolissaan. Vaikka milleniaalit ovat tiedostaneet ilmastonmuutoksen ja luonnonvarojen ylikäyttämisen riskit, he tietävät olevansa sitä sukupolvea, joka on nuoruudessaan matkustanut ja kuluttanut enemmän kuin mikään aiempi sukupolvi. Palvelujen käytön hiilijalanjälkeä mitataan erikseen. ”Olet käyttänyt elinajanodotteesi mukaisen palvelukokonaisuuden” on viesti, jota kukaan ei halua kotinsa viestiseinälle, mutta jonka yhä useampi ikääntynyt henkilö saa. Tämän jälkeen palvelukokonaisuuteen on mahdollista ostaa rajoitetusti lisää arvoa omalla rahalla tai yhteiskuntaa hyödyttävällä työllä. Jos ikääntyneellä henkilöllä ei ole varojen puutteen tai sairauden vuoksi siihen mahdollisuutta, hänet toimitetaan muusta yhteiskunnasta eristettyyn vanhussiirtolaan, joita on perustettu autioituneisiin resortteihin ja vuosituhannen alussa rakennettuihin entisiin hoivakoteihin.

Ilmastonmuutoksen aiheuttamat seuraukset ovat läsnä monella tavalla jokapäiväisessä elämässä. Vanhussiirtoloihin tuotetaan yhteiskunnan tuella vain pelkistetyt terveydenhuollon palvelut. Koska energiaa säästetään, yhteydenpito siirtoloiden ulkopuolelle on hyvin rajoitettua. Myös ravitsemus on tiukan valvonnan alaisena.

Kun elinikään sidottu palvelukokonaisuus on käytetty, palvelut ja uudet tavarat minimoidaan jokaiselta vain välttämättömiin. Vanhussiirtoloissa peruselintarvikkeita ja niiden korvikkeita on saatavilla kontrolloidusti. Moneen kertaan leikatut ja korkeasti verotetut eläkkeet ovat riittämättömiä, joten vanhojen ihmisten elämä perustuu pitkälti vaihtotalouteen. Ylimääräinen huopa voidaan vaihtaa naapurin proteiiniannokseen ja tulostettu leipä yhteiseen keskustelutuokioon. Perheellisten henkilöiden lapsilla on siirtoloissa vierailuajat, mutta lapsettomuus on yleistä, koska syntyvyys laski aikanaan huomattavasti. Ikääntyneiden ihmisten mielenterveysongelmat ja yksinäisyys ovat yleisiä. Vanhussiirtoloiden koko ajan kasvavat itsemurhaluvut ja hoidon puutteesta aiheutuvat kuolemat eivät enää ylitä uutiskynnystä. Keskimääräinen elinikä onkin alkanut viime vuosien aikana laskea.

Vireä vanhuus

Vireä vanhuus kuvaa tulevaisuutta, jossa yhteiskunnallisilla päätöksillä on voitu vaikuttaa ikääntyvien ihmisten toimintakykyyn ja terveyteen. Hyvinvointi ja osallisuus ovat lisääntyneet ja ikääntyneet ovat aktiivisia toimijoita yhteiskunnassa.

2040

20-luvun puolivälistä lähtien Suomessa on tehty laaja-alaista tutkimus- ja kehittämistoimintaa, jolla on saatu aikaan kustannustehokkaita ja vaikuttavia palveluja ikääntyneille. Tämän mahdollisti koronapandemiaa seurannut hyvä taloustilanne. Ratkaiseva merkitys oli sillä, että 20-luvun soteuudistuksessa ryhdyttiin panostamaan ennalta ehkäiseviin palveluihin ja luotiin kannusteet hyvinvoinnin ja terveyden edistämiselle sekä onnistumiselle ikääntyvien toimintakyvyn ylläpitämisessä. Toimiva yhteistyö julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin kesken on ollut avainasemassa tuloksiin pääsemisessä.

Ikääntyneet suomalaiset osallistuvat monipuolisesti yhteiskunnan toimintaan. Erilaiset aktiiviosuuskunnat ovat suosittuja eläkeläisten keskuudessa, sillä niiden jäsenet voivat olla mukana työelämässä osa-aikaisesti tai keikkaluonteisesti. Osuuskunnat järjestävät myös koulutusta sekä monenlaista terveyttä ja hyvinvointia edistävää virtuaalista ja lähitoimintaa, joilla tavoitellaan kokonaisvaltaisesti mielen, kehon ja aivojen hyvinvointia. Jos palkkatyö ei vireää senioria kiinnosta, on tarjolla monimuotoista vapaaehtoisverkostojen toimintaa.

TKI-alustat ovat jo kauan osallistaneet ikääntyviä kansalaisia vanhuuden asumisen ja palvelujen kehittämiseen. Suurin osa ikääntyvistä ihmisistä asuu omissa kodeissaan tutussa ympäristössä elämänsä loppuun asti. Senioritaloista on luovuttu, koska nykyiset yli 70-vuotiaat haluavat asua muun väestön keskellä ja osallistua oman yhteisönsä toimintaan ja päätöksentekoon. Iäkkäät ovatkin aktiivisia jäseniä lähiyhteisöparlamenteissa. Koska robotiikka ja tekoäly ovat keskeinen osa perusarkea, koetaan perhe ja muut läheiset ihmissuhteet hyvin arvokkaiksi. Tavallista onkin, että samassa lähiyhteisössä asuu monen sukupolven väkeä.

Digitalisaatio, terveysteknologia ja tekoäly ovat mahdollistaneet ja helpottaneet monipuolisten räätälöityjen palvelujen järjestämisen ikääntyneille. Kotibotit auttavat arjen askareissa, asioiden hoitamisessa ja terveydentilan seurannassa. Kasvokkaiset kohtaamiset tapahtuvat ilmastollisista syistä enimmäkseen omassa elinpiirissä korttelikahviloissa ja oman kotitalon yhteisötiloissa. Virtuaalisista tavarataloista on mahdollista tilata monenlaista ajanvietettä, kuten virtuaalimatkoja, etäliikuntaa ja -kulttuuria.

Muistisairaudesta on tullut yksi krooninen sairaus muiden joukossa, sillä 30-luvun alussa käyttöön otetulla lääkityksellä on mahdollista jopa pysäyttää taudin eteneminen. Osa muistisairaista tarvitsee kuitenkin elämän loppuvaiheessa ympärivuorokautista palvelua. Jos omaisapua ei ole saatavilla, muistisairaiden on mahdollista hakeutua yhteiskunnan tuella kodikkaisiin yhteisökoteihin ja yksilöllisiin perhekoteihin. Perushoitotyö tapahtuu suurelta osin teknologian välityksellä, mutta

ihmistyövoimaa, kuten arkiauttajia ja muisteluvalmentajia, käytetään muistisairaiden elämänlaadun turvaamisessa.

Tutkimustulokset osoittavat, että yksinäisyys on vähentynyt, ikääntyneiden tyytyväisyys omaan elämään on lisääntynyt ja ikääntyneet ovat terveempiä entistä pidempään.

2060

Vuosikymmeniä jatkuneella tavoitteellisella toiminnalla saatu tulos näkyy milleniaali-sukupolven vanhemmissa, joista suuri osa saavuttaa 90-vuoden iän ja entistä useampi elää yli 100-vuotiaaksi. 50-luvulla on saatu tuloksia erityisesti kaikkein vanhimpien aktiivisen elämäntavan ja osallisuuden jatkumisesta elämän loppuaikoihin asti.

Viime vuosikymmeninä on tehty suuria loikkia digitalisaation ja teknologian käyttöönotossa sekä lääkkeiden ja hoitomenetelmien kehittymisessä. Ikääntyneimmät ihmiset hankkivat robotteja ystäväseuraksi ja palvelutehtäviin. Muistisairaudet ovat lähes kadonneet maailmasta ja yhä useampi elää pitkään tervettä vanhuutta. Sen sijaan ilmastonmuutoksen hillinnässä ei olla onnistuttu riittävästi, joten Suomessakin hoitoa tarvitaan sellaisiin sairauksiin, joita aiemmin ei täällä ollut. Malaria ja denguekuume ovat yleisiä kuolinsyitä vanhuksilla.

Väestö on keskittynyt tiiviisti suurimpiin kaupunkeihin. Älykotimoduulit muuntuvat elämäntilanteen mukaan ja niihin voi lisätä tarvittavat terveys- ja hyvinvointipalvelut. Ongelmia aiheuttaa ilmastonmuutos, jonka vaikutuksesta rankkasateet, myrskyt ja kesähelteet voivat sulkea ikääntyneet ihmiset viikoiksi sisätiloihin. Kotien virtuaaliset luontoseinät vuodenajan vaihteluineen ja niihin liittyvine tuoksuineen ovat kuitenkin hyvin aidontuntuisia ja mahdollistavat kokemuksia luonnossa liikkumisesta. Virtuaalimaailmat, kuten luontoelämykset ja matkat, onkin räätälöity yksilöllisesti niin, että niihin on samalla suunniteltu henkilökohtainen mielen, kehon ja aivojen hyvinvointi- ja terveysohjelma. Liikkuminen on mahdollista elämän loppuun asti, sillä älyvaatteet mahdollistavat liikuntakyvyn heikentyessä kävelyn, portaiden käyttämisen ja jumppahetket kullekin sovitetun ohjelman mukaisesti. Yhteiskunnan pitkäjänteinen tuki TKI-toiminnalle on tuottanut tuloksia.

Milleniaalit odottavat vanhuuttaan rauhallisin mielin. Teknologia tarjoaa runsaasti mahdollisuuksia reaaliaikaiseen yhteydenpitoon ja virtuaalisiin tapaamisiin muiden ihmisten kanssa, joten yksinäisyys ei ole enää monimuotoiseen vuorovaikutukseen tottuneille milleniaaleille yhtä suuri ongelma kuin aiemmille sukupolville. Tämän päivän Suomessa voi ikääntyä osana toimivaa yhteiskuntaa, jolle voi antaa panoksensa työelämässä haluamassaan laajuudessa, vaihtotaloudessa tai vapaaehtoistoiminnassa. Vanhoja ihmisiä on paljon, mutta heitä ei kohdella yhtenä ryhmänä, vaan he linkittyvät yhteiskunnassa oman osaamisensa, harrastustensa ja kiinnostuksen kohteidensa perusteella osaksi eri ikäisistä koostuvia ryhmiä ja yhteisöjä.

Luonnollinen vanhuus

Luonnollinen vanhuus -skenaariossa kohdataan tulevaisuus, johon ilmastokriisi ja pandemiat vaikuttavat niin, että ne muuttavat ennakoitua tulevaisuutta. Väestö ei keskitykään kaupunkeihin, vaan hajautuu ympäri maata. Luonto, paikallisuus ja läheisyhteisöt nousevat arvoon.

2040

Suomi toipuu jo toisesta pandemiakriisistä. Vaikka 20-luvun koronasta opittiin paljon, yllätti 30-luvun alussa uusi pandemia vähitellen entisiin elintapoihinsa ja kulutustottumuksiinsa palanneen väestön. Toisen pandemian jälkeen entiseen ei enää ollut paluuta. Suomessa lähdettiin luomaan rakenteita, joilla on vahvistettu paikallisuutta ja omavaraisuutta. Pandemian lisäksi tähän vaikutti

ilmastokriisi. 30-luvun pandemiaolosuhteissa tavoitteena ollut hiilineutraalius jäi saavuttamatta vuosikymmenen puolivälissä, mutta nyt siihen panostetaan kaikin tavoin.

Samanmielisten kansalaisliikkeet ovat jakaneet väestöä heimoihin. Suurta suosiota nauttii ekoheimo, joka arvostaa luontoa ja korostaa luonnonmukaista elämää. Mielen hyvinvointi ja kiireetön maalla vietetty elämä viehättää paitsi toimintakykyisiä eläkeläisiä myös nuorempia ikäpolvia. Vakituinen asuminen maaseudulla on yleistynyt viime vuosina. Teknologia mahdollistaa paikasta riippumattoman työnteon, yhteydet oman yhteisön ulkopuolelle ja osallisuuden yhteiskunnan toimintaan. Ympäristöystävällinen maanviljely ja paikallinen pienyritystoiminta kiinnostavat seniori-ikäisiä ja heidän aikuisia lapsiaan. Ihmiset toteuttavat haaveitaan mahdollisimman omavaraisesta elämästä monen sukupolven kesken. Luonnon hyvinvointivaikutuksistakin kansalaisilla on runsaasti tutkittua tietoa.

Omien vanhempien hoitamisesta on tullut yhteiskunnassa arvostettua. Tähän on vaikuttanut se, että vanhusten hoidon maine on moneen kertaan ryvettynyt parin viime vuosikymmenen aikana ja yhä useampi toivoo voivansa hoitaa vanhempansa itse. Maaseudulle siirtyneet hankkivatkin usean sukupolven koteja, joissa on asunto myös isovanhemmille tai perhehoitoon otetulle vanhukselle. Tärkeänä pidetään lasten ja vanhojen ihmisten vuorovaikutusta perinteiden ja taitojen siirtämiseksi uusille sukupolville. Metsässä liikkuminen, marjastaminen ja sienestäminen pitävät yllä fyysistä kuntoa, edistävät terveyttä ja hyvinvointia sekä tuottavat ravintoa suoraan luonnosta. Vaihto- ja kiertotalous sekä lomien ja muun vapaa-ajan viettäminen lähiympäristössä kävellen ja pyöräillen ovat peruspiirteitä koko ajan yleistyvässä elämäntavassa. Arvomaailma muodostuu ihmisten ja luonnon kunnioittamisesta, toinen toistensa auttamisesta ja laadukkaasta elämästä.

Ikääntyminen nähdään luonnollisena elämän kiertokulussa. Elämän pituus ei ole tärkeintä, vaan itselle hyvinvointia tuovan elämän jatkuminen myös vanhuudessa. Juuri julkaistussa tutkimuksessa 75-vuotiaiden fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen toimintakyvyn on todettu parantuneen ja suurimman osan iäkkäistä olevan tyytyväisiä elämäänsä. Maalla asuminen on lisännyt aktiivista liikkumista luonnossa ja vaikuttanut ympäristöystävällisen, terveellisen ravinnon saantiin. Elämä monisukupolvisesti läheisten kanssa on vähentänyt yksinäisyyttä ja lisännyt turvallisuutta. Hyvien tulosten vuoksi yhteiskunnassa jatketaan luonnon hyvinvointivaikutusten ulottamista yhä useamman ikääntyvän saataville.

2060

Viimeisen vuosikymmenen aikana eri puolille Suomea on syntynyt ympäristöystävällisiä ekokyliä, joita ympäröivät parantavat metsät ja nykyaikaiset ilmastoa säästävät viljelykset. Luonnonmukaista elämää elävästä väestöstä on tullut Suomen suurin heimo. Kaupungeissakin lisätään koko ajan mahdollisuuksia luontokokemuksiin lisäämällä monipuolisista toimintaa ja rentoutumista tarjoavia viheralueita sekä virtuaaliretkiä luontoon. Ikääntyvät hakeutuvat kuitenkin mielellään maaseudulle, koska ekoheimon arvoissa ikääntyneillä ja heidän elämänlaadullaan on vahva merkitys. Ikääntyneitä autetaan arjessa, heidän mielipiteensä ovat tärkeitä ja he ovat yhteisöjensä kunniajäseniä. Asumisessa ikääntyneiden tarpeet ja hyvinvointi otetaan laajasti huomioon. Teknologia mahdollistaa sairaanhoidon sairaalapalveluja myöten kotioloissa. Terveyttä hoidetaan nykyisin kuitenkin koko ajan entistä enemmän pelkästään luonnon avulla, mm. metsän parantavilla vaikutuksilla tai tutkituilla luonnosta saatavilla tuotteilla ja lääkkeillä.

Suomen onnistuminen ikääntyneiden hyvinvoinnin lisäämisessä on arvostettua kansainvälisesti. Ekokyliin onkin muuttanut viime vuosina uusia asukkaita enenevässä määrin myös ulkomailta. Suomessa riittää makeaa vettä ja puhtaan ravinnon saanti suoraan luonnosta houkuttaa ikääntyviä ihmisiä hakemaan elämänlaatua Suomesta. Yhteydet kotimaahan jääneisiin läheisiin ja virtuaalivierailut onnistuvat reaali-aikaisesti teknologian avulla.

30-luvulla maaseudulle siirtyneet työikäiset ovat nyt vanhenemassa ja useimmat heistä pitävät elämänlaatuaan niin hyvänä, että haluavat asua lähellä luontoa elämänsä loppuun asti. He kokevat olevansa sekä fyysisesti että henkisesti hyvinvoivia, eivätkä halua luopua luonnonläheisestä elämästä omissa paikallisyhteisöissään.

Osa väestöstä tuntee kaipuuta yhä syvemmälle luontoon. Viime vuosina onkin syntynyt erakkoyhdyskuntia, jotka hylkäävät kylät ja lähtevät yksin tai pieninä yhdyskuntina elämään täysin luonnonmukaisesti. Erityisen paljon tässä joukossa on mukana ikääntyviä ihmisiä, jotka eivät ole enää työelämässä ja voivat hylätä myös teknologian ja sen mahdollistamat yhteydet ulkomaailmaan. Tavoitteena on elää loppuelämä mahdollisimman vähällä kulutuksella luonnon antimien avulla yksinkertaisesti ja kiireettömästi. Heille luonto on uskonnon asemassa. Elämän pituuden sijaan heille on merkitystä elämän laadulla, jonka he ovat löytäneet yhteydestä luontoon.

Pohdintaa

Mahdolliset tulevaisuuden maailmat eivät synny itsestään, vaan voimme vaikuttaa niihin nykyhetken päätöksillä. Tämän vuoksi onkin tärkeää kiinnittää huomiota päätösten pitkän aikavälin seurauksiin ja siihen, että tulevaisuudessa ikääntyneet ihmiset voisivat elää merkityksellistä elämää sekä saada tarvitsemansa palvelut ja tuen siinä vaiheessa, kun niihin on tarvetta.

Väestön ikääntyessä yksi keskeisistä haasteista onkin löytää ratkaisuja, jotka tukevat ikääntyneiden ihmisten hyvinvointia sekä merkityksellisyyden ja osallisuuden kokemuksia. Huomiota on kiinnitettävä myös asumiseen ja elinympäristöön, joiden olisi vastattava elämäntilanteen muutoksiin ja tuettava tarvittaessa palvelujen avulla arjessa selviytymistä.

Tavoitteena olisi oltava se, että seuraavina vuosikymmeninä entistä suurempi osa ikääntyneistä pysyisi mahdollisimman pitkään toimintakykyisinä. Näin on mahdollista säästää raskaista, kallista palveluista ja lisätä ikääntyvien ihmisten hyvinvointia. Vireä vanhuus -skenaario tekee todeksi tätä näkymää tulevaisuuteen. Tällä hetkellä on näkyvissä merkkejä siitä, että samanmielisten yhteenliittymät vahvistuvat, mikä voi pahimmillaan aiheuttaa jyrkkää vastakkain asettelua esimerkiksi oikeudesta niukkoihin resursseihin. Tätä mahdollisuutta olen hahmotellut Näkymätön vanhuus -skenaariossa, jossa vanhat siirretään syrjään muusta yhteiskunnasta ja osallisuus häviää. Luonnollinen vanhuus -skenaario valottaa tulevaisuutta, jossa ihmiset lähtevätkin hakemaan elämänlaatua uudella tavalla esimerkiksi hyvinvointivaikutuksia tarjoavasta luonnosta.

Vuonna 2060 yli 70-vuotiaita ovat nyt parhaassa työiässä olevat ihmiset, joilla on vielä aikaa vaikuttaa omaan vanhenemiseensa. Tähän olisi tarjottava mahdollisuuksia osallistamalla kansalaisia hyvinvointipalvelujen kehittämiseen. Tarvitsemme myös yhteiskunnan panostusta tutkimus- ja kehittämistoimintaan, jotta voimme luoda ikääntyville kustannustehokkaita palveluja, monimuotoistaa asumista, hyödyntää teknologiaa osana ikääntyneiden ihmisten arkea sekä kehittää ja levittää uusia innovaatioita.

Eija Sorvari

Toimitusjohtaja

Miina Sillanpään Säätiö

Annele Urtamo, Ikäinstituutti

Ikääntymisen tulevaisuuden skenaarioita 2020–2060

1. Gerotopia: Onnistunut vanheneminen megatrendinä

Gerotopia on termi, jonka kirjailija Andrew Blechman lanseerasi vuonna 2008 kirjoittaessaan amerikkalaisten senioreiden yhteisöstä, jossa palvelut ja ympäristö oli suunniteltu vain ikäihmisiä varten. Australialainen professori Caryl Bosman on käyttänyt artikkeleissaan gerotopia-termiä kuvatessaan ikäihmisten hyvinvointia edistäviä asumismuotoja. Floridan seniorikylän vanhukset elävät yhteisössään huolettomasti ja elämänvaiheestaan nauttien. Heille on räätälöity terveys- ja liikuntapalvelut, inspiroivat kulttuuriharrastukset ja ympäristö puistoineen ja golfkenttineen. Tämä on kuitenkin vain tietyn väestöryhmän saavutettavissa oleva oma kupla. Pohjoismaisessa hyvinvointiyhteiskunnassa hyvän vanhuuden elementit ovat kaikkien ulottuvilla. Gerotopialla tarkoitetaan tässä yhteydessä gerontologista utopiaa, eli onnistunutta ja parasta mahdollista ikääntymisen tulevaisuuskuvaa, jossa kaikilla kansalaisilla on optimaaliset edellytykset, olosuhteet ja mahdollisuudet hyvään, aktiiviseen ja toimintakykyiseen vanhenemiseen.

Hyvän vanhenemisen määritelmiä ja erilaisia painotuksia on useita, kuten terve vanheneminen (healthy aging), aktiivinen vanheneminen (active aging), hyvä vanheneminen (aging well), toimintakykyinen vanheneminen (functional aging) sekä onnistunut vanheneminen (successful aging) (Fernandez-Ballesteros 2019). Onnistunut vanheneminen on määritelty yleisesti fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen toimintakyvyn säilymiseksi myöhemmällä iällä ilman merkittäviä sairauksia (Rowe & Kahn 1987). Keskeisenä ajatuksena on terveiden ja toimintakykyisten vuosien lisääminen elämänkaareen. Yhteiskunnallisella tasolla tämä tarkoittaa terveyttä ja hyvinvointia edistäviä päätöksiä sekä sosiaali- ja terveyspalveluja, jotka tukevat ja mahdollistavat hyvää elämänlaatua ikääntyessä. Yksilötasolla onnistuneella vanhenemisella tarkoitetaan pitkää ikää ja terveyttä sekä riittävää toimintakykyä, kuten liikkumiskykyä, tiedollisia ja psyykkisiä kykyjä, jotka mahdollistavat aktiivisuutta ja osallistumista itselle tärkeisiin asioihin vielä vanhuusvuosina. Tutkimukset osoittavat, että hyvä vanheneminen on mahdollista sairauksista huolimatta (Urtamo ym. 2019, Nosraty ym. 2015), mm. sairauksien hyvän hoidon vuoksi. Lisäksi haasteet jollakin toimintakyvyn osa-alueella ovat kompensoitavissa toisen osa-alueen vahvuuksilla (Baltes & Baltes 1990).

Onnistuneessa vanhenemisessa keskeistä ovat myös elämän mielekkyyden, merkityksellisyyden ja onnellisuuden kokemukset. Yksilön kannalta onnistunut vanheneminen on ennen kaikkea subjektiivinen kokemus, johon liittyy myös jo eletty elämä kokonaisuudessaan, ja erityisesti se, että on oman elämäntarinansa kanssa sinut. Oman elämäntarinan hyväksyminen on myös elämäntapahtumien tulkintaa ja merkityksellisyyden rakentamista. Myönteisesti ikääntyminen (positive ageing) on tulevaisuuden uusi suuntaus.

Gerotopiassa onnistunut vanheneminen on megatrendi ja kaikkien ulottuvilla. Jokaisella on mahdollisuus elää viimeisiin elinvuosiin saakka omannäköistä hyvää vanhuutta riittävissä ruumiin ja sielun voimissa. Vuonna 2060 tämän päivän viisikymppiset ovat 90-vuotiaita. Tutkimukset osoittavat, että keski-iän elintavoilla on yhteys vanhuuden elämänlaatuun ja toimintakykyyn (Lafortune ym. 2016). Hyvää vanhenemista ovat tukeneet suotuisat olosuhteet ja terveyttä edistävät valinnat päivittäisessä elämässä. Gerotopian myönteiseen kehityskulkuun onkin vaikuttanut se, että tulevaisuuden ikääntyneet ovat jo keski-iästään lähtien kuuliaisesti noudattaneet suosituksia terveellisestä ravitsemuksesta, riittävästä liikkumisesta ja oman terveyden seurannasta. Kolesteroli on hyvissä lukemissa ja paino-ongelmatkin saatu hallintaan. Verenpaineet pysyvät normilukemisissa, kun niitä eivät nosta liika stressi tai suolan käyttö. Tupakointi ja päihteet eivät ole kuuluneet tapoihin. Nämä terveystekijät ennustavat 90 ikävuoden saavuttamista ja onnistunutta vanhenemista (Urtamo ym. 2019). Tulevaisuuskuvassa koronapandemia jälkiseurauksineen on hoidettu onnistuneesti, ja keski-ikäiset ovat heränneet terveyden ja elämän perusasioiden arvostamiseen. Näillä arvostuksilla ja tärkeysjärjestyksillä on tutkimuksessa havaittu olevan yhteyttä elämänlaatuun ja toimintakykyisempään vanhuuteen (Urtamo ym. 2018).

Gerotopiassa vanhuus on ikävaihe, jossa ei ole raihnaisuuden stigmaa. Eläkkeelle jäävät ovat vielä paremmassa kunnossa kuin aikaisemmat sukupolvet ja edessä on pari vuosikymmentä hyvää vanhuusaikaa. Monet ovat vielä mukana työelämässä ja opiskelevat uutta, ja myös yhteiskunta tukee elinikäistä oppimista ja osallisuutta. Vuosien tuomaa viisautta ja kokemusta arvostetaan myös työpaikoilla eläkeiän noustessa. Ikääntyvät ovat ymmärtäneet omien terveyttä ja hyvinvointia tukevien valintojen merkityksen ja terveelliset elintavat, kuten hyvä ruokavalio, säännöllinen liikunta ja riittävä uni kuuluvat arkeen. Ikääntyvät harrastavat monipuolisesti, toimivat aktiivisina vaikuttajina, ovat mukana vapaaehtoistyössä ja sukupolvet ylittävässä toiminnassa. He elävät arkeaan tasa-arvoisina ja yhdenvertaisina kansalaisina. Ikäihmisten toimintakyvyn ylläpysymistä tukee vanhuutta arvostava yhteiskunta, jossa vanhukset nähdään voimavarana, ei kulueränä. Ikäihmiset asuvat omissa kodeissaan tai viihtyisissä seniori- ja palvelutaloissa, jotka kuitenkin

tuntuvat kodilta. Esteettömät asumisratkaisut, hyvinvointiteknologia sekä ekologiset ja eettisesti kestävät ratkaisut ovat osa arkipäivää. Myös luonto ja viherympäristöt tukevat hyvinvointia ja ovat lähellä koteja. Apua ja tukea on saatavilla riittävästi tarvittaessa. Kukaan ikäihminen ei jää tahtomattaan yksin. Vapaaehtoistyö, yhteisöllisyys ja vahvuuksien tunnistaminen tukevat osallisuutta sekä mielen hyvinvointia. Tulevaisuudessa mielenterveys nähdään osana kokonaisterveyttä. Tämä on otettu palveluissa huomioon ja iäkkäiden mielenterveysongelmia hoidetaan hyvin ja ennakoiden. Mielen hyvinvoinnin vahvistamisen tietotaitoa on olemassa iäkkäillä ja se tukee heidän hyvää arkeaan ja resilienssiä. Mielen hyvinvoinnin vahvistaminen on luontainen osa arkea ja terveysvalintoja.

Gerotopiassa pitkä ja hyvä elämä on megatrendi, ei enää vain 2000-luvun alkupuolen pitkäikäisten ja elinvoimaisten Blue zone-alueiden mysteeri. Vanhuuden vuodet ovat elämäntäyteisiä, villejä ja viriilejäkin, kullakin omannäköisiä. Kun voimat heikkenevät ja avun tarve lisääntyy, sote -palveluita on saatavilla oikea-aikaisesti ja laadukkaasti. Viimeisien vuosien hoitoon ja saattohoitoon on riittävät resurssit.

2. Dystopia: Gerastenia valtaa yksinäisten ikäihmisten yhteiskunnan

Gerastenia on geriatrinen oireyhtymä, jota aikaisemmin kutsuttiin hauraus-raihnaus-oireyhtymäksi. Yli 70-vuotiaista jopa 10–12 %:lla on gerastenia ja vanhimmissa ikäluokissa esiintyvyys edelleen kasvaa (Koivukangas ym. 2017). Oireyhtymässä usean eri elinjärjestelmän fysiologiset reservit ovat pienentyneet, jolloin elimistön kuormituskyky on heikentynyt. Tällöin pienikin stressitekijä, kuten tavallinen flunssa, voi romahduttaa terveyden. Gerasteniassa tyypillistä on erityisesti liikkumiskyvyn heikkeneminen, ja oireyhtymä onkin uhka toimintakyvylle ja elämänlaadulle. Se aiheuttaa paljon inhimillistä kärsimystä, lisää avun tarvetta, sosiaalista syrjäytymistä ja kuolemanvaaraa. Ravitsemus ja säännöllinen liikunta ovat avainasemassa gerastenian ehkäisyssä sekä hoidossa (Billot ym. 2020). Gerasteniaa voidaan pitää onnistuneen ja hyvän vanhenemisen vastakohtana. Myös yksinäisyys on yksi keskeisistä ikääntyneiden terveyttä, toimintakykyä ja kognitiota uhkaavista riskitekijöistä. On arvioitu, että yksinäisyys vähentää noin kuusi toimintakykyistä elinvuotta, ja erityisesti yksinäisyyden kokemus sekä mielekkäiden roolien puute ovat merkityksellisempiä kuin sosiaalisen verkoston laajuus.

Dystopiassa vuonna 2060 yhä harvempi saavuttaa 90 vuoden iän, koska monisairastavuus, muistisairaudet sekä erityisesti gerastenia ovat lisääntyneet. Kehityskulku on muuttunut huonompaan jo vuosikymmeniä aikaisemmin, kun stressi, kiire, piittaamattomuus ja kyynisyys saavat vallan. Ikääntyvien elintapojen huonontuminen, vähäinen liikkuminen, ruokavalion yksipuolistuminen, toimintakyvyn heikentyminen ja eristäytyminen aiheuttavat vakavia terveyshaittoja ja kärsimystä yksilöille sekä kustannuksia yhteiskunnalle. Sosioekonomiset erot korostuvat ja eriarvoisuus lisääntyy. Gerastenian, muistisairauksien ja yksinäisyyden myötä vanhukset tarvitsevat enemmän apua ja ympärivuorokautista hoitoa, jolloin resurssit ovat koetuksella eikä palveluita kyetä järjestämään riittävästi. Teknologiaa valjastetaan avuksi hoitamiseen ja robotteja vanhusten seuraksi. Dystopiassa etiikka ja inhimillisyys on unohduksissa, kovien arvojen polkemina. Vanheneminen ja vanhuus pelottaa kaiken ikäisiä.

Muistisairaudet vievät hauraat ja yksinäiset vanhukset pois todellisuudesta viimeisinä vuosina ja kuljettavat muistoissa takaisin 2000- luvun alkuun, jolloin maailmassa oli vielä toivoa.

3. Nykykehitykseen ja tutkimustietoon perustuva skenaario

Aktiivisen vanhenemisen tutkimus on tuonut tietoa muuttuvasta vanhuudesta ja vanhuuden siirtymisestä myöhempään ikään (Koivunen ym. 2020, Rantanen ym. 2018). Suurin osa tämän päivän yli 65-vuotiaista on hyväkuntoisia ja aktiivisia ikääntyviä, jotka eivät unelmoi leppoisista vanhuusvuosista vaan toimeliaasta ja elämänmakuisesta uudesta ikävaiheesta. Perheissä on useampi sukupolvi elossa ja jopa kaksi sukupolvea eläkkeellä samanaikaisesti. Hyvän vanhenemisen osa-alueisiin sisältyy osallisuuden ja tarpeellisuuden kokemus (Hoppania & Vilkko 2020). Toimeliaat seniorit kaipaavat mielekästä ja merkityksellistä tehtävää sekä rooleja, joissa voivat vaikuttaa ja osallistua. Tulevina vuosina ikäihmiset ovatkin arvokas voimavara, heillä on paljon annettavaa vapaaehtoistyössä, vertaisina, julkisia palveluja tukevassa yhdistystoiminnassa sekä sukupolvien ketjussa. Ansiotyötä halutaan tehdä ja tehdään yhä useammin yli 70-vuoden iässä. Tuleva vanhusväestö on paremmin koulutettua kuin aikaisemmat sukupolvet. Myös elinikäinen oppiminen on osa heidän sukupolvensa elämäntapaa.

Elinajanodotteen mukaan 1970-luvulla syntyneistä naisista puolet saavuttaa 90 vuoden iän ja joka viides elää 100-vuotiaaksi, kun taas miehistä puolet saavuttaa 85 vuoden iän ja joka kymmenes elää

100-vuotiaaksi (Findikaattori 2020). Sukupuolen lisäksi elinajanodotteeseen vaikuttaa sosioekonominen tausta (Parikka ym. 2020). Lisäksi merkitystä on sillä, kenen kanssa vanhetaan. Riskiryhmää ovat erityisesti ikääntyvät yksin asuvat miehet. Tämän päivän keski-ikäiset ovat vanhuksia 2050–2060-luvulla. Heille on tuttua some, etäyhteydet ja digijumpat. Heidän tämänhetkinen terveydentilansa määrittää myös tulevien vuosien terveyttä ja toimintakykyä. Suurimmalla osalla viisikymppisistä terveys ja toimintakyky on vielä erinomainen, mutta 50 ikävuoden jälkeen ikääntymisen tuomat muutokset kiihtyvät ja niiden myötä toimintakyky voi heikentyä. Terveyden ja toimintakyvyn säilyminen vanhuuteen saakka on ihmisten keskeisimpiä odotuksia ja toiveita. Eläkkeelle siirtyminen on usein käännekohta myös elintapojen osalta. Säännöllinen liikkuminen ja liikunnan harrastaminen vähenevät radikaalisti väestössä ikääntyessä ja päivittäinen istuminen lisääntyy (Koponen ym. 2018). Tämä onkin otollista aikaa myös elintapainterventioille ja tulevien vuosien toimintakykyyn vaikuttamiselle. Koskaan ei ole liian myöhäistä lisätä liikkumista ja petrata elintapoja terveellisemmäksi. Korona-ajan jäljet tulevat varmasti näkymään tulevina vuosina ikääntyvien terveydessä ja hyvinvoinnissa.

Tulevat vuosikymmenet tuovat mukanaan uusia ulottuvuuksia ja näkökulmia ikääntymiseen ja vanhuuden vuosiin. Elämme muuttuvassa maailmassa, jonka globaaleja haasteita ovat ilmastonmuutos, pandemiat ja eriarvoistuminen. Tutkimus ja uudet innovaatiot, lääketieteelliset läpimurrot, lääkkeiden ja rokotteiden kehittäminen ja teknologian mahdollisuudet vaikuttavat tulevaisuuden vanhenemiseen. Yhteiskunnallisilla päätöksillä ja terveyttä sekä hyvinvointia edistävillä toimilla voidaan lisätä mahdollisuuksia hyvään vanhenemiseen ja vanhuuteen.

Kirjallisuutta

Baltes PB & Baltes MM. Psychological perspectives on successful aging: The model of selective optimization with compensation. In P. B. Baltes & M.M. Baltes (Eds.), Successful aging: Perspectives from the behavioral sciences. (pp. 1−34). New York: Cambridge University Press 1990.

Billot M, Calvani R, Urtamo A, ym. Preserving Mobility in Older Adults with Physical Frailty and Sarcopenia: Opportunities, Challenges, and Recommendations for Physical Activity Interventions. Clinical Interventions in Aging. 2020; 15:1675–1690.

Blechman A. Leisureville: Adventures in a World Without Children. Atlantic Monthly Press. New York. 2008.

Bosman C. Gerotopia: producing lifestyle communities for baby boomers, Australian Planner. 2014; 51:1, 15-23.

Fernandez-Ballesteros R. The Concept of successful aging and related terms. In Fernandez-Ballesteros R, Benetos A, Robine J-M (Eds.). The Cambridge handbook of successful aging. (pp. 6−22). Cambridge University Press 2019.

Hoppania H-K, Vilkko A.” Jos mä sit kerran tulen” Elämänote-ohjelman osallisuustutkimuksen tuloksia, osa ½. 2020. Ikäinstituutti.

Jyväkorpi S & Urtamo A. Voimaa vuosiin -Vaali vireyttäsi ja jaksamistasi. Kirjapaja. 2019.

Koivukangas M, Strandberg T, Leskinen R, Keinänen-Kiukaanniemi S, Antikainen R. Vanhuksen gerastenia - tunnista riskipotilas, Suomen lääkärilehti. 2017; 72 (7):425-430.

Koivunen K, Sillanpää E, Munukka M, Portegijs E, Rantanen T. Cohort differences in maximal physical performance: a comparison of 75- and 80-year-old men and women born 28 years apart. J Gerontol A Biol Sci Med Sci.2020.

Koponen P, Borodulin K, Lundqvist A, Sääksjärvi K, Koskinen S (toim.) Terveys, toimintakyky ja hyvinvointi Suomessa. FinTerveys 2017 -tutkimus. Terveyden ja hyvinvoinninlaitos.2018.
Lafortune L, Martin S, Kelly S ym. Behavioral risk factors in mid-life associated with successful aging, disability, dementia and frailty in later life: a rapid systematic review. PLoS One 2016; 11:1-34.

Nosraty L, Jylhä M, Raittila T, Lumme-Sandt K. Perceptions by the oldest old of successful aging, Vitality 90+ Study. Journal of Aging Studies. 2015; 32: 50-58.

Parikka S, ym. Terveyden eriarvoisuus sosioekonomisen aseman ja asuinpaikan mukaan. Raportissa: Sorsa T (toim.). Kestävän väestönkehityksen Suomi. Väestöliiton väestöpoliittinen raportti 2020. Helsinki: Väestöliitto ry

Rantanen T. ym. Active aging – resilience and external support as modifiers of the disablement outcome: AGNES cohort study protocol. BMC Public Health. 2018; 18, 565.

Rowe JW & Kahn RL. Human aging: usual and successful. Science (New York, N.Y.). 1987; 237:143-149.

Urtamo A, Jyväkorpi SK, Strandberg TE. Definitions of successful ageing: a brief review of a multidimensional concept. Acta Biomed. 2019;90(2):359–363.

Urtamo A, Huohvanainen E, Pitkälä KH, Strandberg TE. Midlife predictors of active and healthy aging (AHA) among older businessmen. Aging Clinical and Experimental Research. 2019; 31(2), 225-231.

Urtamo A, Kautiainen H, Pitkälä KH, Strandberg TE. Association of midlife value priorities with health-related quality of life, frailty and mortality among older men: a 26-year follow-up of the Helsinki Businessmen Study (HBS). Quality of Life Research. 2018; 27(5), 1269-1275.

Ikääntyminen ja tulevaisuuden Suomi vuonna 2060

Lausunto tulevaisuusvaliokunnalle

16.4.2021

Asiantuntijat:

Professori Heikki Hiilamo, Helsingin yliopisto

VTM Reima Launonen, Filosofian Akatemia

Dosentti, johtava tutkija Jaana Leikas, VTT

Kehitysjohtaja Eeva Mäkinen, Itä-Suomen Hyvinvointivoimala

Tutkimusjohtaja Anna Rotkirch, Väestöliitto

Palvelujohtaja Helena Räsänen, Sipoon kunta (eläkkeellä)

Toimitusjohtaja Eija Sorvari, Miina Sillanpään säätiö

Suunnittelija Annele Urtamo, Ikäinstituutti

Taiteilijat:

Performanssitaiteilija Artor Jesus Inkerö

Runoilija, kirjailija Harry Salmenniemi

Esitystaiteilija Juha Valkeapää

Kuvataiteilija Niina Vatanen

Hankkeen fasilitointi ja lausunnon kokoaminen:

Läänintaiteilija Krista Petäjäjärvi, Taiteen edistämiskeskus

Läänintaiteilija Aura Seikkula, Taiteen edistämiskeskus

HANKKEEN TAVOITE

Ikääntyminen ja tulevaisuuden Suomi -hankkeen tavoitteena on muodostaa uutta ajattelua ja rohkeita visioita ikääntymiseen tulevaisuuden Suomessa. Tulevaisuusajattelun aikajänne on vuosi 2060.

Aihe on monisyinen ja sitä on mahdollista lähestyä useasta eri näkökulmasta. Tämän hankkeen puitteissa kirjoitetut asiantuntijalausunnot käsittelivät ikääntymisen tulevaisuuksia mm. palveluiden, teknologian, osallisuuden, toimijuuden, onnistuneen vanhenemisen, syntyvyyden, sosiaalisten- ekologisten ja taloudellisten vaikutusten näkökulmista. Hankkeen taiteilijoiden aiheesta tekemät teosaihiot käsittelivät ikääntymistä sivistyksen, perheen, monimuotoisuuden ja ajan käsittämisen kautta.

Tämä lausunto ei esittele kaikkia hankkeen näkökulmia ikääntymisen tulevaisuuksista, vaan nostaa esiin keskeisiä kysymyksiä, teemoja ja sisältöjä, jotka eivät enää toista yksittäisiä asiantuntijalausuntoja tai taideteoksia, vaan kirkastavat työryhmälle yhteisiä, keskusteluissa toistuvia ja olemukseltaan perustavanlaatuisia havaintoja ikääntyvän yhteiskunnan uhista ja mahdollisuuksista.

Hankkeen työtapana on taidevälitteinen dialogi, missä ajattelu rakentuu taiteen läpi keskustellen. Kuvaus menetelmästä esitetään tulosten alla.

TULOKSET

Ikääntymisen tulevaisuudet määrittyvät kiihtyvien globaalien kriisien varjostamana. Digitalisaatio ja ilmastonmuutos vaikuttavat kaikkiin ja kaikkien tulevaisuuksiin. Ekologinen jälleenrakennus, väestön monimuotoistuminen, sen ikääntyminen ja syntyvyyden vähentyminen sekä nopea teknologiakehitys ovat kaikki ilmiötä, jotka määrittelevät ikääntymisen mahdollisia tulevaisuuskuvia.

Merkitykselliset vuorovaikutussuhteet skaalautuvat yksittäisen ihmisen kokemuksesta kohti yhteisöjen ja sukupolvien välistä yhteyttä ja laajemmin yhteiskunnallisen asenneilmapiirin luomia mahdollisuuksia. Alla työryhmän löydökset tulevaisuuden uhista ja mahdollisuuksista.

1. TULEVAISUUDEN UHAT

Huolikeskeinen puhunta

Ikäihmiset nähdään huoltosuhteen kurjistumisena, jonkinlaisena painolastina ja kulujen kohteena. Suhtautuminen ikäihmisiin erillisenä ihmisryhmänä on pahimmillaan alati kertautuva toisinto, joka vahvistaa ikäihmisten erillisyyttä ja erkautumista muista ikäryhmistä ja yhteiskunnasta. Ikäihmisten stigmatisointi on ihmisarvoa rappeuttava ongelma.

Erillisyys yhteiskunnasta, yksinäisyys ja haurastuminen

Ikääntyminen ei ole elämästä yhtäkkiä eriytyvä ilmiö, vaan läpi elämän tapahtuva jatkumo. Ikääntyneiden ikäryhmän erillisyyden kokemus näyttäytyy rakenteellisena ongelmana ja yksittäisen ihmiselämän kokoisena

kysymyksenä. Sosiaaliset verkostot ovat murroksessa ja ikääntymistä uhkaa yksinäisyys. Lapsimäärien vähetessä perheet ja suvut pienenevät. Väestön ikääntyessä haasteena on myös vanhuusvuosien toimintakyvyn heikkeneminen ja haurastuminen, mikä on uhka yksilön elämänlaadulle ja lisää viimeisten vuosien hoivan tarvetta.

Yksilöllisten mahdollisuuksien puute

Ikäihmiset eivät ole massa tai yksikkö. Ikääntyminen liittyy yksilölliseen vanhenemiseen ja tähän liittyviin mahdollisuuksiin tai mahdollisuuksien vähyyteen. Uhkana on etujen kasautuminen ja eriarvoistava ikääntyminen.

Yksipuoliset sankaritarinat

Ikäihmisiin liittyvä ylistyspuhe ja sankaritarinoiden yksipuolisuus on ikääntyvää ihmiskuvaa määrittävä ongelma. Esimerkiksi keskittyessämme presidentti Sauli Niinistön kaltaiseen, koko kansakunnan tunnistamaan merkkihahmoon, tunnistamme hänen aktiivisen vanhuutensa saavutuksia, mutta saatamme samalla uskoa, ettei eläkkeelle jäätyään taidokas parturikampaaja osaa enää leikata hiuksia. Taidot eivät katoa ikääntyessämme, vaikka niitä ei enää käytettäisi samalla tavalla kuin työelämässä.

Ikäihmisiin kohdistetut odotukset

Myönteiset ikääntymisen tulevaisuudet muodostuvat toimijuudesta, osallisuudesta ja vaikuttamisen mahdollisuuksista. Kysymykseksi nousee ikäihmisiin kohdistuvat odotukset ja miten nämä odotukset vahvistavat ihmisarvoa ja vaikuttavaa kansalaisuutta. Suomalaisessa yhteiskunnassa ihmisarvo kiinnittyy paljolti työroolin muodostamaan arvovaltaan. Mahdollisuuksia yhteiskunnalliseen osallistumiseen tulee demokratisoida ikäihmiset huomioonottavalla tavalla.

2. TULEVAISUUDEN MAHDOLLISUUDET

Sivistys, elinikäinen oppiminen ja voimavarat

Vallitsevassa ikääntymiskeskustelussa korostuu kehon heikkeneminen ja voimavarojen ehtyminen. Tämän fysiologisen prosessin rinnalla tulee tiedostaa ikääntymisessä alati kertautuva sivistys ja viisaus. Ihmisen kyky kehittyä, oppia ja sivistyä päättyy vasta kuoleman hetkellä. Jatkuvan oppimisen ja itsensä sivistämisen mahdollisuus on keskeinen keino kehittää ikääntymisessä olevaa arvoa ja siihen liittyvää toivoa. Tulevaisuuden ikääntyneet ovat paremmissa voimissa pidemmälle vanhuusvuosiin kuin aikaisemmat sukupolvet, jos myönteinen kehitys jatkuu. Ikäihmiset ovat arvokas voimavara ja heillä on paljon annettavaa mm. vapaaehtoistyössä ja vertaisina.

Sukupolvien välinen vuorovaikutus

Ikääntymiseen liittyvä ilo muodostuu kyvystä ymmärtää ja olla osa elämän jatkumoa ja sivistysperintöä. Ikääntymisen arvoa kehitetään sukupolvien välisessä vuorovaikutuksessa, jossa ikääntymisen tuoma näkemyksellisyys voi välittyä. Kehittämällä sukupolvien välistä vuorovaikutusta voidaan ehkäistä heikentyvien huoltosuhteiden muodostamia sukupolvien välisiä jänniteitä. Edellytykset tähän muodostetaan yhteiskunnan rakenteissa ja asenteissa.

Kuuluminen perheeseen, yhteisöön tai heimoon

Sosiaalinen kudelma ja kokemus erilaisten yhteisöjen merkityksestä on muutoksessa. Ikääntymisen tulevaisuuksien kannalta yhteys toisiin ihmisiin on perustavanlaatuisesti elämää määrittävä tekijä. Myönteinen tulevaisuuskuva ikääntymiseen rakentuu juuri näistä vuorovaikutusmahdollisuuksista. Kysymys on niin perheiden ja erilaisten yhteisöjen kuin yhteiskunnallisten palveluiden kyvystä vahvistaa yhteenkuuluvuutta ja huolenpitoa.

Toivon ilmapiiri

Ikääntyminen on etuoikeus. Usko arvokkaaseen vanhenemiseen liittyy uskoon tulevaisuudesta, jossa empatialla ja ihmisarvolla on tilaa toteutua. Ikääntymisen tulevaisuudet heijastelevat laajemmin yhteiskunnallista toivon ja toivottomuuden ilmapiiriä. Tutkija, VTM Reima Launonen toteaa *”Muistan 90-luvun ja sen toivon ilmapiirin mikä silloin oli. Jos ajattelen nyt hieman utopistisesti, niin ajattelen että me olemme jotenkin hukattu se. Jos me ajattelemme toimijuutta, niin toimijuus edellyttää aina jonkinlaista uskoa siihen, että voit vaikuttaa asioihin.”* Yhteiskunnallisen ilmapiirin ollessa toivoton, kapenevat myös ikääntymiseen liittyvät tulevaisuuden mahdollisuudet. Suurien haasteiden edessä tulisi uskaltaa tunnistaa toivottuja tulevaisuuskuvia ja taistella paremman tulevaisuuden puolesta.

YHTEENVETO

Ikääntyminen ei ole elämästä yhtäkkiä eriytyvä, yhtenäistä ikääntyvien massaa muodostava ilmiö. Ikääntyminen on läpi elämän tapahtuva yksilöllinen, yhteiskunnallisten ilmiöiden määrittämä, mahdollisuuksien jatkumo. Ikäihmisiksi luokitellaan tilanteesta riippuen 50+ tai 65+ vuotiaita henkilöitä, jolloin ikääntyneiden joukossa on monia ikäryhmiä ja yksilöitä.

Ikääntymisen tulevaisuuksiin liittyvä toiveikkuus rakentuu sukupolvien välisessä vuorovaikutuksessa. Vahvistamalla toimijuutta ja yksilöllisiä mahdollisuuksia rakennetaan ihmisarvoa, joka on perusta myönteiselle ikääntymiselle. Ikääntymisen tulevaisuudet liittyvät myös kysymykseen koulutuksen ja työelämän murroksista kohti inhimillisiä ja yksilöllisiä kohtaamisia. Monialaisen yhteistyön ja kehittämisen keinoin tavoitellaan uusia ihmis- ja ilmiölähtöisiä ratkaisuja, jotka tukevat kokonaisvaltaista hyvinvointia. Myös uuden teknologian eettinen suunnittelu ja hyödyntäminen voi merkittävällä tavalla vahvistaa ikääntyvän ihmisen elämänlaatua, pärjäämistä ja sosiaalisia mahdollisuuksia.

Maailman muuttuessa vuonna 2060 ikäihmiset ovat eläneet aivan erilaisen elämän kuin sitä edeltäneet sukupolvet ja myös odotukset ikääntymistä kohtaan ovat muutoksessa. Ikääntymisen tulevaisuudet rakentuvat yhteisestä kyvystä kehittää ikääntyvien ihmisten yhteiskunnallista näkyväksi tulemista, merkityksellisen osallisuuden kokemusta ja vuorovaikutussuhteita.

On hyvä tunnistaa, että Suomessa on tehty onnistunutta terveys- ja ikääntymispolitiikkaa, joka näkyy ikäihmisten aktiivisuutena ja hyvinvointina. Suomella on kaikki mahdollisuudet luoda edellytyksiä hyvälle ikääntymiselle myös tulevaisuudessa.

Tässä hankkeessa eheytettiin ikääntymisen sirpaleista tulevaisuuskuvaa taidelähtöisen asiantuntijadialogin keinoin. Hanke on esimerkki taiteellisen prosessin sisällyttämisestä monialaiseen asiantuntijadialogiin ja haastaa käsityksiä asiantuntijuudesta. Asiantuntijuuden laajentuminen moninaistaa ajattelua ja näkökulmia, joiden kautta voidaan tavoittaa uusia tulevaisuuden skenaarioita ja visioita. Kyky laajentaa käsitystä asiantuntijuudesta on asia, jolla on vaikutuksia tulevaisuuden Suomelle.

HANKKEEN MENETELMÄ

Prosessissa hyödynnetty taidevälitteinen asiantuntijadialogi mahdollistaa yksittäisten asiantuntijanäkökulmien sijaan yhteisesti muodostuvan uuden ymmärryksen ja innovoinnin. Ideana on tarjota tulevaisuusvaliokunnan perinteisen asiantuntijakuulemisen rinnalle työtapa, jossa asiantuntijoiden näkemykset kehittyvät vuorovaikutuksessa taiteen ja luovien menetelmien kanssa.

Hankkeen lähtökohdan muodosti kahdeksan tulevaisuusvaliokunnan kutsuman asiantuntijan kirjoittamat skenaariot ikääntymisen tulevaisuuksista. Lausunnon kirjoittamisen jälkeen asiantuntijat osallistuivat fasilitoituun työpajaan (10.11.2020), jossa keskusteltiin lausuntojen pohjalta ja tarkasteltiin erilaisia utopioita ja dystopioita ikääntymisen tulevaisuuksista.

Tämän asiantuntijatyöpajan jälkeen Taiteen edistämiskeskuksen kutsumat neljä eri alan taiteilijaa käyttivät asiantuntijalausuntoja sekä asiantuntijatyöpajan tallennetta ja siitä litteroitua keskustelua taustamateriaalina taiteelliselle työlle. Taiteellinen prosessi oli luonteeltaan vapaa, taiteilijan itsenäinen tulkinta ikääntymisen aiheeseen. Taustamateriaali toimi sytykkeenä yksittäisille taideteoksille ja teosaihioille, joita hyödynnettiin hankkeen viimeisessä osassa.

Hankkeen jälkimmäisessä työpajassa (5.3.2021) taiteilijat esittivät teosaihionsa. Tähän tapahtumaan osallistui myös tulevaisuusvaliokunnan edustajia. Näiden taiteellisten sisältöjen pohjalta työpajan keskustelu jatkui yhdessä asiantuntijoiden ja taiteilijoiden kanssa. Tämä lausunto kiteyttää asiantuntijoiden ja taiteilijoiden yhteisen ajattelun löydökset. Hankkeen sisältöjä ja menetelmää esitellään tarkemmin myöhemmin julkaistavassa raportissa.

Harry Salmenniemi

60-100

60

Dystopiassa vuonna 2060 yhä harvempi saavuttaa 90 vuoden iän, koska monisairastavuus, muistisairaudet sekä erityisesti gerastenia ovat lisääntyneet. Kehityskulku on muuttunut huonompaan jo vuosikymmeniä aikaisemmin, kun stressi, kiire, piittaamattomuus ja kyynisyys saavat vallan. Eutanasian salliminen tulee tarpeeseen, jotta että ihmiset saavat armollisen tavan poistua tästä helvetistä, jota todellisuudeksikin kutsutaan.

61

Suomessa on merkittävä määrä yli 60-vuotiaita ihmisiä, jotka väittelevät tohtoreiksi ja uudelleen kouluttautuvat. Henkinen hyvinvointi ja aivojen treenaaminen tukevat myös fyysistä jaksamista. Kansanterveys ja kansantalous kiittävät.

62

Ihmiset eivät ole diagnooseja.

63

Minun täytyi katsoa kelloani. Oudot taivaankappaleet saivat epäilemään aikaa. Tahdoin vakuuttua siitä, että aika on yhä olemassa. Veri kulki sisälläni, se liikkui jäsenestä toiseen. Aikaa vastaan ei ollut asetta. Se eteni. Tuntui, että aika kasvoi ja minä vähenin.

64

Hyvinvointivaltion rahoituksen kestävyyttä voidaan mitata yksinkertaisella vanhushuoltosuhteella, joka kertoo yli 64-vuotiaiden suhteen 15–64-vuotiaaseen väestöön. Valtiovarainministeriö julkaisi vuonna 2020 raportin, jonka mukaan edes syntyvyyden merkittävä palautuminen ei riittäisi estämään vanhushuoltosuhteen heikkenemistä. Kehityskulku on vääjäämätön.

65

Ennusteiden mukaan vuonna 2060 väestöstä reilut 30 % on yli 65-vuotiaita.

66

Istuin hetken aikaa kädet otsaani suojaamassa. Minun oli kylmä, ihoni oli kananlihalla. Mustelmat, jotka olin alkumatkasta saanut, peittivät yhä kyynärpään. Minun teki mieli maata. Olin niin väsynyt, että olisin voinut nukahtaa.

67

Suvut ja perheet pienevät, ja niihin liittyvät kontaktit vähenevät. Myös sosiaalinen tuki perheiltä ja suvuilta vähenee. Pahimmassa tapauksessa lapsiperheet jäävät yksin, ja perheiden arjesta tulee yhtä ponnistelua. Kun sukupolvien ketju katkeaa, vanhemmuus vaikuttaa mahdottomalta.

68

Kukaan lähelläni ei tiedä miten selvitä seuraavasta vuodesta, vuosikymmenistä tai elämästä nyt puhumattakaan. Tulonsiirtojen avulla he pärjäävät joten kuten, mutta tulevaisuus tuntuu kaikista ahdistavalta ja epävarmalta. Sairaiden ja köyhien asema huononee koko ajan.

69

Lapsettomilla ei ole omia lapsia huolehtimassa heistä ikääntyneinä. Nämä vaikutukset eivät ole kuitenkaan dramaattisia: vastaavaa on koettu aikaisemminkin. Silti ilo ja hämmästys, jota lastenlapset saavat aikaan, puuttuu. Sen tilalle on löydettävä jotakin muuta.

70

Vanhempi lapsistani täyttää pian kolme, toinen on muutaman viikon ikäinen. He ovat hämmästyttävän suloisia. He kasvavat, ja heillä on edessään maailma, aikuisuus ja vanhuus. Minulla ei ole mitään viisautta, jota välittää heille. En osaa valmistaa heitä maailman varalle, niin kuin minunkaan vanhempani eivät osanneet valmistaa minua maailman varalle. Meillä ei ole todellisia aseita maailmaa, vanhenemista, elämää vastaan.

71

Olen jo kauan aikaa sitten lakannut olemasta keskipiste. En ole minä. Olen perheenjäsen.

72

Onnistuneessa vanhenemisessa keskeistä ovat myös elämän mielekkyyden, merkityksellisyyden ja onnellisuuden kokemukset. Yksilön kannalta onnistunut vanheneminen on ennen kaikkea subjektiivinen kokemus, johon liittyy myös jo eletty elämä kokonaisuudessaan.

73

Tekoälykehityksen myötä ikäihmisten toimintakykyä mittaavat seurantasovellukset kiinnostavat yrityksiä yhä enemmän. Pyrkimyksenä on kerätä mahdollisimman paljon dataa, jotta pystytään tekemään arvioita henkilön toimintakyvystä.

Toimintakyvyn määritteleminen on kuitenkin monimutkaista. Fyysisen suorituskyvyn mittaaminen kattavasti on vaikeaa, mutta henkisen suorityskyvyn mittaaminen on lähes mahdotonta. Ihmisen oma käsitys suorituskyvystä nousee keskiöön.

74

Ihminen ei ole suorituskykynsä. Hän on jotakin muuta.

75

Kun opiskelin Roomassa, minulla oli 75-vuotias professori, joka opetti ja kirjoitti yhä täysipainoisesti.

Hän oli eräänlainen satuolento. Hän oli muistutus maailmasta, jota ei ollut vuosikymmeniin ollut olemassa. Hän ei osannut lainkaan englantia, hän ei tiennyt logiikasta mitään; sen sijaan hän osasi muinaiskreikkaa ja keskiaikaista saksaa, hän tunsi eksistantialismin ja kristillisen filosofian perinteen aukottomasti, muisti ulkoa pitkiä pätkiä Platonin ja Aristoteleen kirjoituksista. Hän oli ollut Emmanuel Levinasin ja Hans-Georg Gadamerin hyvä ystävä. Hän yritti jatkaa elämää sivistyksen keskellä, tutustua uusiin ihmisiin, etsiä lisää sivistyneitä opiskelijoita.

Kun hän vakuuttui meistä, yrityksestämme oppia, hän kutsui meidät

illalliselle ravintolaan.

Ihmettelin sitä.

Ihmettelin, miten hänellä saattoi olla meille aikaa.

76

Oli niin kylmä, ettei todellakaan olisi tarvinnut tuulla, ja kuitenkin tuuli, tuuli niin paljon että ravintoloiden pöydät, tuolit ja mainoskyltit kaatuilivat, ne toikkaroivat humalassa, kaatuivat ja tanssivat ja jälleen kaatuivat, niitä paiskautui katuun ja seiniä vasten, ja niitä paiskautui ikkunoihin. Ei satanut mutta ilma tuntui sateiselta.

Tuuli kulki kaikkien vaatteideni läpi neuvottelematta. Se kulki selkälihasten läpi, osui selkärankaan, sattui. Soitin ovikelloa ja toivoin, että professori tulisi nopeasti alas. Mutta hän ei aikonut tulla alas, sen sijaan hän kutsui minut ylös.

Olin kuvitellut, että hän asuisi ensimmäisessä kerroksessa. Hän ei todellakaan asunut: kiipesin epäuskoisena ylimpään kerrokseen asti. Tänne professori siis kiipesi lyhyillä, hintelillä jaloillaan. Olin pitänyt häntä liikuntarajoitteisena, mutta hänen luokseen johtivatkin ohuet ja jyrkät, epätasaiset ja kuluneet portaat.

Professori avasi oven hymyillen.

Suutelin häntä poskelle.

Hän oli vielä kotivaatteissa. Hän viittelöi minua sisään.

-Benvenuto, hän sanoi.

Hän sanoi haluavansa näyttää minulle paikkoja.

Heti eteisestä sai käsityksen kodin totaalisuudesta, sen suorastaan naurettavasta, kaikkialle levittäytyvästä sivistyksestä. Se oli jotakin antiikkikaupan, museon ja kirjaston välimaastosta. Kaikki seinät olivat täynnä tauluja, upotettuja veistoksia ja krusifikseja, kunnes kirjahyllyt alkoivat: kirjoja oli kattoon asti kaikissa huoneissa, niitä oli uusia ja vanhoja, monilla kielillä, joiden aakkosia en osannut lukea.

-Vieni, professore sanoi.

7

Hän vei minut olohuoneeseensa. Siellä oli kaksi suurta taulua, jotka näyttivät vuosisatoja vanhoilta, ja valtavat hyllyt olivat täynnä kirjoja.

Professori lupasi, että voisin lainata aivan mitä tahdoin. Hän pahoitteli, ettei hänellä ollut kirjoja suomeksi, ruotsiksi tai englanniksi; sen sijaan hänellä oli saksan ja ranskankielisiä teoksia, jos osaisin lukea niitä. Hän osoitti hyllyjä: tuolla on saksalainen idealismi, tuolla saksalainen eksistentialismi, tuolla on ranskalainen 1700-luvun filosofia, sitten 1800-luku, tuo pidempi hylly on ranskalainen moderni filosofia. Asunto vaikutti elokuvakulissilta, jonka keskellä minun täytyi nyt esittää, että kaikki oli normaalisti, asiaankuuluvasti.

Kysyn mitä professori oli tekemässä. Hän sanoi kirjoittaneensa esipuhetta Heideggerin *Sein und Zeitin* uuteen käännökseen. Vilkaisin häntä: hänellä oli Adidaksen college-housut jalassa ja huppari päällä. Hän sanoi kirjoittaneensa koko päivän, syöneensä vain leivän lounaaksi. Hänellä oli ollut koko ajan niin kova kiire kirjoittaa. Hän sanoi, että hänen oli nyt nälkä.

77

Vuonna 2060 olen 77-vuotias, jos saan elää niin pitkän elämän. Olen täynnä muistoja, olen vanha, ehkä toimintakykyinen, ehkä kirjoitan yhä, ehkä lapseni käyvät lastensa katsomassa minua.

Siihen on hyvä tähdätä, mutta siihen on mahdotonta pyrkiä. Mikään ei takaa onnistumista, suojaa epäonnelta. Elämää varten ei ole kypärää. Heijastin on: jonkinlainen ymmärrys, yritys sivistyä, nauttia elämästä.

78

Yritän muistaa, millainen professorini oli, tulla edes hieman hänenlaisekseen. Esikuvilla on merkitystä. Aktiiviset, elämästä iloitsevat vanhukset ovat parhaita esimerkkejä.

79

Professori katosi lyhyin, vikkelin askelin pienempään huoneeseen vaihtamaan vaatteita. Pian hän palasi solmio kaulassaan, viittoi minut mukaansa eteiseen ja laittoi takin päälleen. Hän kulki ketterästi vanhan, korkean kynnyksen yli ja sulki oven molemmat lukot. Hän käänsi avaimia monta kertaa ympäri.

Hän sanoi, että hänen kotiinsa oli kerran murtauduttu.

En osannut sanoa, mitä olisin tahtonut sanoa.

-Mi dispiace, minä sanoin.

Professori näytti huvittuneelta.

Oloni oli sekava. Hänen kotinsa oli toisesta todellisuudesta, jonka olin nyt nähnyt: pelkän hengen todellisuus kalusteina ja sisustusratkaisuina. Tuntui, että kun oven laittoi kiinni, koti heti lakkasi olemasta.

Hän oli varmastikin tottunut siihen, että ihmiset kummastelivat hänen kotiaan, että se teki vaikutuksen.

En kysynyt, miten hän sai kirjat ylähyllyiltä.

Hänellä täytyi olla jossakin tikkaat.

Kuvittelin, että hän kiipeili niillä usein, etsi kirjoja, artikkeleita.

Kuljimme portaat alas.

Hän oli yli kahdeksankymmentä, hän oli alle 160 cm pitkä, hän oli koko ajan kumarassa, ja kuitenkin hän kulki yhtä ketterästi kuin minä, joka olin aina pitänyt itseäni jokseenkin urheilullisena. Hän oli kuin jokin liian älykäs eläin, joka kuljetti aivoja ja silmälaseja ripein askelin ja huvittui itsekin siitä, että oli syntynyt ihmiseksi eikä kirjaksi.

80

Professori asui samalla kadulla kuin hänen ravintolansa. Se oli tietenkin kätevää: hän saattoi kulkea kipittää portaat alas huvittavassa ryhdissään ja kulkea Borgo Pio 32:sta Borgo Pio 20:n, Da Robertoon, jossa henkilökunta tunsi hänet, tervehti aina täsmälleen yhtä kohteliaasti ja kunnioittavasti,

antoi hänelle aina saman pöydän, ja toi aina saman aperitiivin: pienen lasin chiantia vuodesta toiseen.

-Buena sera professore, tarjoilija sanoi.

-Buena sera. Siamo in due, professori sanoi.

Tarjoilija johdatti meidät pöytään, jossa oli ylimääräinen tyyny professoria varten.

-Professore, tarjoilija sanoi, -professore, professore.

He vaihtoivat kuulumisia. Se oli yksinkertaista ja tehokasta, koska repliikit oli sanottu niin monena vuonna, aina samat, hyvää, myös sisaren lapsille, töitä ja opetusta, kyllä, säätila.

Professori esitteli minut.

Tarjoilija kätteli ja kumarsi sitten ujosti ja lähti pois.

-É piacevole, professori sanoi.

Professori alkoi puhua omista opinnoistaan, hän muisteli miten oli elättänyt itsensä kansakoulunopettajana saadakseen tehtyä väitöskirjan, hän kertoi miten oli sodan aikana lähellä tulla ammutuksi. Hän sanoi viettäneensä silloin paljon aikaa vuorilla, ja se oli vaarallista: sekä saksalaiset joukot että vastarintaliikkeen sotilaat olivat vetäytyneet vuorille. Ne etsivät toisiaan ja pakoilivat toisiaan vuorilla.

81

Valtaosa kuntien työntekijöistä on hoito-, hoiva- ja kasvatusalojen ammattilaisia ja monissa kunnissa on pula osaavasta työvoimasta. Jatkuva liian vähäisellä työntekijämäärällä toimiminen lisää työntekijöiden vaihtuvuutta. Palkankorotus ei yksin riitä ratkaisuksi; toisaalta suuri osa kunnista on talousvaikeuksissa.

82

Kulttuuri rikastaa ja voimaannuttaa koko työelämää, se on sekä työntekijöiden että asiakkaiden elämänlaatua ja toimintakykyä parantava tekijä. Kuitenkaan kulttuuri ja taide eivät voi typistyä osaksi terveydenhuoltoa tai sosiaalityötä. Kulttuurissa ja taiteessa on aina kysymys myös jostakin muusta. Jostakin ravistelevasta, vaikuttavasta, jopa mystisestä.

83

Kulttuuritapahtuma ei ole hoitotoimenpide.

84

Työikäisten vähenevä ja vanhusten kasvava määrä saa aikaan voimakasta priorisointia ja pahimmillaan aktivismia, johon liittyy vanhusvihaa. Tällaisessa yhteiskunnassa kukaan ei halua vanheta, joten nuoruudesta ja nuorekkuudesta tulee tavoiteltava olotila. Tällöin perinteiden vanhuuden ja kokemuksen kunnioittaminen muuttuu vastakohdakseen, inhoksi ja halveksunnaksi kokemusta kohtaan.

85

Muistot ovat omituisia. Ne kertyvät. Kun kysyn lapseltani, muistaako hän, yllätyn kun hän sanoo muistavansa. Yllätyn säännöllisesti omista muistoistani. Ne kertovat siitä, että olen elänyt. Toisinaan ne suorastaan shokeeraavat minua.

11

Nyt, vaippojen keskellä, ne vakuuttavat että olen elänyt. Muistan oudot neulaset viidakossa. Muistan eläimiä hämärässä. Muistan professorin, hänen tapansa puhua. Muistan hänen kätensä. Muistan hänen katseensa.

86

Elämä keski-iässä ei saa olla pelkkää työtä. Ruuhkavuodet eivät saa olla pelkkää ruuhkaa. Arki ei saa olla pelkkää jaksamista. Jokainen uuvuttava jakso kostautuu omalla tavallaan. Jokainen burnout tekee seuraavan todennäköisemmäksi. Siksi hyvän vanhuuden kannalta myös keski-iän ylirasitusta on tärkeää välttää.

87

Ihmiset, jotka voivat tehdä mielekkäitä tehtäviä, riittävän joustavalla, ei liian kuluttavalla aikataululla hyvässä ja kannustavassa seurassa, ovat luultavammin niitä, jotka jäävät vapaaehtoisesti tekemään työelämän läheisyyteen asioita toisia pitempään. Tämä johtuu siitä, että heille työ on motivoivaa ja palkitsevaa, joten siitä täydellinen pakeneminen ei ole kannattavaa.

Ihmisen hyvinvoinnin ja elämän mielekkyyden mahdollistaminen edellyttää vapautta edistää itselleen tärkeitä päämääriä. Lisäksi on oleellista, että pystyy olemaan sellaisessa asemassa, etteivät toiset voi alistaa sinua palvelemaan heidän omia intressejään.

88

Raha palaa aina takaisin kiertoon, mutta aika ei palaa. Sen saa pitää loputtomiin. Kokemukset muuttuvat sitä arvokkaammiksi mitä vanhempi ihminen on.

89

Katsoin professoria laskun äärellä. Hän kyyristyi nähdäkseen summan ja tarkensi katseensa äärimmilleen. Hän näytti heikolta ja pelokkaalta. Ajattelin, että sivulta, vailla silmiensä kirkasta intensiteettiä, hän näytti miltei kuolleelta. Ehkä hän juuri sen vuoksi keskittyi puheeseen niin paljon, käytti katsettaan ja karismaansa, ehkä juuri sen vuoksi hän keskittyi puheeseen ollakseen vielä karismaattinen, tehdäkseen vaikutuksen lähestyvästä kuolemasta huolimatta.

Hänessä oli kuolevan älykön satumaista voimaa.

Henkeä.

Hän katsoi tyhjää tiramisu-kuppiaan ankeana ja valittavan näköisenä.

Hän antoi laskun ja rahat tarjoilijalle.

-È a posto cosi, hän sanoi.

-Grazie professore, é molto gentile, grazie.

Kun professori tarjoilijan mentyä kysyi, tahtoisinko tulla hänen luokseen lasilliselle grappaa, minun oli helppo kieltäytyä. Hyvästelin hänet ravintolan edessä liian nopeasti ja kiitin illallisesta liian nopeasti ja menin pysäkille odottamaan bussia numero 89. Minua itketti hieman ja ennen kaikkea minulla oli hirvittävän kylmä. Kylmässä, raivoavassa viimassa minä aivan tärisin siitä, miten kylmää maailmassa yhtäkkiä oli.

90

Maaseudun ja väestökeskittymien elämysmaailmat etääntyvät yhä kauemmaksi toisistaan. Myös käsitys ajasta muuttuu. Maaseudulla aika on hidasta ja raskasta, kaupungissa nopeaa ja kevyttä. Kaupungin silppumaisen, kiirehtivän arjen vastapainona on maaseudun keskittynyt, kokonainen vuodenkierto. On löydettävä tasapainon kaupungin ja maaseudun välillä, nuoruuden hädän ja vanhuuden maltin välillä.

91

Vanhuuden vuodet ovat elämäntäyteisiä, villejä ja viriilejäkin, kullakin omannäköisiä. Kun voimat heikkenevät ja avun tarve lisääntyy, palveluita on saatavilla oikea-aikaisesti ja laadukkaasti. Viimeisien vuosien hoitoon ja saattohoitoon on riittävät resurssit.

92

Hän lähti kulkemaan edelläni. Kun kuljin liian hitaasti, hän kääntyi minua kohti ja hoputti minua. Hän käski minua lähemmäs, ja aina kun olin saavuttamassa hänet hän pyrähti nopeasti eteenpäin. Näin jatkui pitkään. En tiedä miksi ajattelin, että minulla ei ollut muuta mahdollisuutta kuin seurata häntä.

93

Pilvet leijuivat toistensa ohi hämärällä yötaivaalla. Rapistuneet seinät heijastivat katulamppujen valoa. Useimmissa ikkunoissa oli yhä valo.

94

Hän johdatti minua pysäkeistä, risteyksistä ja valoista välittämättä eteenpäin. Näin että hänen oli kiire. Pysyttelin hänen perässään. Jos jäin hänestä jälkeen, hän kääntyi moittivasti katsomaan taakseen.

Kun saavuimme perille, olin nääntynyt. Hän painoi poskensa seinää vasten. Olin erottavinani hymynkaltaisen hänen kasvoillaan.

95

Maa oli täynnä vihreitä ja keltaisia neulasia, vihreät olivat kai pudonneet myrskyssä turhan aikaisin. Maassa oli koko ajan jotakin erikoista, oudon muotoisia kiviä, minulle tuntemattomien eläinten papanoita, lehtiä puista, jollaisia en ollut nähnyt muualla.

96

Hän katsoo ovea, arvioi lukkoa, työntää sitten avaimen lukkoon. Tämän tehdessään hän hieroo käsiään yhteen kuin vanhus, joka on istunut tulen ääressä vuosikymmeniä ja pohtinut elämäänsä – miten omituinen näky onkaan rauhallisesti hengittävä ihminen, joka ymmärtää alkavansa ymmärtää.

97

Professorini kuoli 97-vuotiaana. Pian hänen kuoltuaan hänelle omistettiin katu hänen synnyinkylässään. Via Rigobello kantaa hänen muistoaan Malon kylässä lähellä Vicenzaa. Tie johtaa kylän keskeltä Mikaelin kirkolta peltojen keskelle.

98

Toivoa on niin kauan kuin mieli toimii, niin kauan kuin mieli jaksaa toivoa. Toivo on sisäistä liikkumatilaa. Se on ymmärrystä pysähtyä, katsoa ja nähdä. Sisäinen liikkumatilan vaaliminen on elämän vaalimista.

99

Rekkojen ääni kantautuu talojen väleissä ylimpiin kerroksiin asti. Pidän siitä miten hiutaleet putoavat. Ne ovat märkiä ja suuria, kuin valkoisia häntiä. Ne putoavat maisemaan. Ne peittävät sen kokonaan.

100

Satavuotiaat eivät ole saavuttaneet mitään täyttä ikää. Heidän aikansa jatkuu yhä, taipuu, lisääntyy, muuttuu. Heidän voi ajatella kehittyvän koko ajan. Heidän voi ajatella samanaikaisesti rapistuvan ja kehittyvän.